

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 4.

XVI.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Њег. вел. Краља, од 16. марта о год., одликовани су:

Орденом Св. Саве II-им редом: *Милош Димитријевић*, председник „Матице Српске“ у Новом Саду;

Орденом Св. Саве III-им редом: *Средоје Борђевић*, подсенатор општине суботичке, и *Анта Лобмајер*, професор загребскога университета.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Постављења

Указом Њег. Вел. Краља постављени су: за статистичара прве класе *Зарија Р. Поповић*, статистичар друге класе у истом министарству, 17. марта о. год.; — за референта треће класе у првеном одељењу *Милан Нешковић*, референт четврте класе у истом одељењу, 23. марта о. год.; — за писара друге класе *Драгољуб М. Јовановић*, писар треће класе у истом министарству, 23. марта о. год.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Спајање учитељских школа

Указом Њег. Вел. Краља, од 16. марта о. г., решено је, по предлогу г. Министра просвете и цркв. послова а на основу чл. IV-ог измена и допуна од 31. окт. 1886. год. у законима о уређењу учитељских школа у Београду и Нишу: да се *Учитељска Школа у Нишу укине и споји с београдском Учитељском Школом, са седиштем у Београду.*

Постављења

Указом Њег. Вел. Краља постављени су: у врањској гимназији: за професора *Тихомир Борђевић*, проф. алексиначке н. гимн., 30. марта о. г., по потреби службе;

у крагујевачкој гимназији за професоре: *Љубомир М. Протић*, професор пређ. нишке Учит. Школе, по потреби службе и *Јеленко Михаиловић*, предавач београд. Учит. Школе — обојица 18. марта о. год.;

у крушевачкој гимназији за професоре: *Јосиф Стојановић*, проф. пређ. нишке Учит. Школе, по потреби службе, и *Светислав Здравковић*, предавач исте гимназије — обојица 18. марта о. г.;

у нишкој гимназији: за професора *Светолик Ранковић*, проф. пређ. нишке Учит. Школе, 18. марта о. г., по потреби службе;

у пиротској гимназији: за професора *Димитрије Марчић*, предавач у истој гимназији, 23. марта о. г.;

у чачанској гимназији: за професора *Петар М. Илић*, проф. пређ. нишке учит. школе, 18. марта о. г., по потреби службе;

у београдској Учит. Школи за професоре: *Богољуб Тирић*, управитељ и професор пређ. нишке Учит. Школе, по потреби службе, и *Никола Ракић*, предавач параћинске н. гимназије — обојица 18. марта о. г.;

у алексиначкој нижој гимназији: за професора *Петар М. Илић*, проф. чачан. гимн., 8. апр. о. год., по молби;

у горњо-милановачкој н. гимназији: за професора *Светислав Матић*, предавач у истој школи, 18. марта о. г.

у параћинској нижој гимназији: за професора *Михаило Илић*, професор крагујев. гимн., 18. марта о. г., по потреби службе;

у смедеревској нижој гимназији: за директора и професора *Сима Бимбић*, директор гимн. у пенс., 23. марта о. г., на место *Љубомира Тирића*, који је Краљевим указом од истога дана стављен у пенсију.

Указом Њег. Вел. Краља, од 8. априла о. г., стављен је у пенсију *Сима Бимбић*, директор и професор смедеревске н. гимназије, а на његово

место постављен је, указом од истога дана, *Коста Миленовић*, професор нишке гимназије, по потреби службе.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

Указом Њег. Велич. Краља, од 16. марта о. г., свештенику *Милану Васићу*, писару III класе тога суда, уважена је оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

у првој београдској гимназији: за хоно-
рарне предаваче франц. језика: *Драгутин Антић*,
проф. беогр. реалке, и *Илија Вукићевић*, проф.
II беогр. гимн. — 23. марта о. г.;

у нишкој гимназији: за учитеља језика треће
класе *Јевта Угричић*, пређ. држав. питомца, 7.
марта о. г.;

у крагујевачкој Вишој Женској Школи: за
учитељицу језика треће класе *Катарина Марко-
вићева*, помоћница у истој школи, 11. марта о. г.;

у вел.-градештанској нижој гимназији: за
учитеља цртања прве класе *Ђура Бранковић*,
пређ. учитељ гимн., 21. марта о. г.

Премештаји

Претписом Министровим премештени су:

у пиротску гимназију: *Тихомиљ Вељковић*,
предавач алексиначке н. гимн., 24. марта о. г.,
по потреби службе;

у пожаревачку гимназију: *Драгољуб С. По-
повић*, предавач пређ. нишке Учит. Школе, 18.
марта о. г., по потреби службе;

у чачанску гимназију: *Живан Михаиловић*,
предавач алексин. н. гимн., 30. марта о. г., по
потреби службе;

у београдску Учитељску Школу: *Петар
Марковић*, *Сретен М. Аџић* и *Боривоје Ј. Попо-
вић*, предавачи пређ. нишке Учит. Школе, 18.
марта о. г., по потреби службе.

Разрешења

Претписом Министровим разрешени су:

у првој београдској гимназији: *Хенрик Шмит*,
приврем. учитељ језика, 23. марта о. г.;

у крагујевачкој гимназији: *Милош Марко-
вић*, хонор. наставник, 13. марта о. г.;

у крушевачкој гимназији: хонор. вероучи-
тељ, ђакон *Љубодраг Јаковљевић*, 20. марта о. г.,
пошто је вероучит. место у овој гимназији попу-
њено једним редовним професором: — *Михаило
Поповић*, хонор. наставник, 4. апр. о. г.

у нишкој гимназији: хонор. вероучитељ, све-
штеник *Михаило А. Поповић*, 20. марта о. г.,
пошто је дужност вероучитеља примио један ре-
довни професор богословске струке;

у нишкој Учит. Школи: предавач *Милош
Пејиновић*, 3. марта о. г.; — свештеник *Живко
Бранковић*, хонор. учитељ цркв. певања; д-р *Мита
Милићевић*, лекар и хонор. предавач хигијене;
Стеван Никшић, хонор. учитељ цртања; *Вићентије
Петрић*, хонор. учитељ музике и певања, и *Нинко
Јовановић*, хонор. предавач пољске привреде —
сва петорица услед укинућа нишке Учит. Школе.

у крагујевачкој Вишој Женској Школи: *Ми-
хаило Илић*, и *Јаков Смодлака*, професори кра-
гујев. гимн., од дужности хонор. наставника, 21.
марта о. г.;

у вел.-градештанској нижој гимназији: пре-
давач *Владимир Петровић*, од дужности хонор.
учитеља цртања, 21. марта о. г.;

у књажевачкој нижој гимназији: *Ђорђе Сто-
јићевић*, хонор. учитељ певања, 27. марта о. г.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом Министровим постављени су:

у округу крајинском: за стал. уч. муш. шк.
у Црнајци *Милоје Гагић*, пређ. учитељ, 14. марта
ове год.; — за стал. уч. сва 4 раз. школе у Вел.
Јаскову *Прокопије Дамњановић*, пређ. учит., 3.
марта ове год.;

у окр. крушевачком: за стал. учит. школе
у Гредетину *Михаило Крстић*, пређ. уч., 16. фебр.
ове год.;

у окр. подунавском: за стал. учит. I разр.
школе у Вранићу *Војислав Качавенда*, сврш. ђак
Учит. Школе, с испитом, 16. марта ове год.

Премештаји

Претписом Министровим премештени су:

у округу ваљевском: за учит. I раз. шк. у
Голој Глави *Милутин Пангелић*, уч. III и IV р.
у Белењу, окр. подунав., 15. марта ове године,
по казни;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

у округу крајинском: за уч. I р. муш. и жен. шк. у Речкој *Милева Васићева*, уч. I и II раз. у Михаиловцу, окр. подунавског, 27. марта ове год., по потреби; — за уч. у Самариновцу *Вукашин Жижкић*, уч. III и IV р. шк. у Корману, окр. крушевачког, 21. марта ове год., по потреби; — за уч. муш. шк. у Вел. Врбици *Петар Анђелковић*, уч. III и IV р. шк. у Суботинцу, окр. крушевачког, 24. марта ове год., по потреби;

у округу крушевачком: за привр. уч. III и IV р. у Суботинцу *Петар Вучковић*, привр. учит. шк. у Вел. Врбици, окр. крајин., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. 2. одељ. IV р. у Алексинцу *Јован Милијевић*, уч. I и 2. одељ. II р. у Островици, окр. топлич., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. 1. одељ. III р. у Алексинцу *Милорад Мијалковић*, уч. шк. у Доњ. Матејевцу, окр. топлич., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. 2. одељ. III р. у Алексинцу *Милан Стојичевић*, уч. шк. у Деспотовцу, окр. морав., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV р. шк. у Кулини *Владимир Стевановић*, уч. 1. одељ. I, II, III и IV р. у Дреновцу, окр. подрин., 21. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV р. у Делиграду *Чедомиљ Урошевић*, уч. шк. у Грабовцу, окр. морав., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV р. у Макрешанима *Божидар Поповић*, уч. шк. у Осмакову, окр. пиротског, 28. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV р. у Корману *Градоје Бушљетић*, уч. III и приправ. раз. у Лубници, окр. црнор., 22. марта ове год., по потреби;

у округу моравском: за учит. шк. у Деспотовцу *Тихомир Маринковић*, уч. 2. одељ. III р. у Алексинцу, 24. марта ове год., по потреби; — за уч. шк. у Грабовцу *Спасоје Спасојевић*, учит. III и IV р. у Делиграду, окр. крушев., 24. марта ове год., по потреби;

у округу пиротском: за уч. шк. у Осмакову *Божја Ружић*, уч. III и IV раз. у Макрешанима, окр. крушевачког, 28. марта ове год., по потреби;

у округу подринском: за уч. шк. у Костајнику *Радивоје Живановић*, уч. II, III и IV р. у Конатицама, окр. подунав., 23. марта ове год., по потреби; — за уч. 1. одељ. I, II, III и IV р. у Дреновцу *Петар Јовановић*, уч. III и IV р. у Венчанима, окр. подунав., 21. марта ове год., по потреби; — за уч. шк. у Гор. Буковици *Миладин Шуманчевић*, уч. шк. у Белотићу, истог окр., 14. марта ове год., за казну; — за уч. шк. у Белотићу *Петар Петровић*, учит., шк. у Младеновцу (седу), окр. подунав., 17. марта ове год., по молби;

— за уч. III и IV р. у Коцељеви *Михаило Симић*, уч. III и IV р. у Кулини, окр. крушев., 17. марта ове год., по потреби; — за уч. шк. у Каменици *Петар Марић*, уч. II, III и IV р. шк. у Мајдану, окр. руднич., 25. марта ове год., по казни;

у округу подунавском: за привр. уч. II, III и IV р. у Конатицама *Божидар Аврамовић*, привр. уч. шк. у Костајнику, окр. подр., 23. марта ове год., по потреби; — за уч. шк. у Дудовици *Душан Стојановић*, уч. III и IV р. у Остружници, окр. подунав., 23. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV р. у Остружници *Сима Богдановић*, уч. шк. у Каменици, округа подр., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. III и IV разр. у Венчанима *Миладин Стевановић*, уч. шк. у Савинцу, окр. рудн., 18. марта ове год., по потреби; — за уч. у Младеновцу (седу) *Милан Михаиловић*, уч. III и IV р. у Коцељеви, окр. подр., 17. марта ове год., по потреби; — за привр. врш. дуж. уч. I и III р. у Михаиловцу *Анка Достанићева*, привр. врш. дуж. уч. I р. муш. и жен. шк. у Речкој, окр. крајин., 27. марта ове год., по молби; — за уч. III р. у Лозовику *Милан Савић*, уч. шк. у Сигама. округа пожарев., 27. марта ове године, по потреби;

у округу пожаревачком: за уч. шк. у Сигама *Живојин Манојловић*, уч. III р. у Лозовику, окр. подунав., 27. марта ове год., по потреби.

у округу топличком: за уч. шк. у Доњем Матејевцу *Светозар Живковић*, уч. 1. одељ. III р. у Алексинцу, окр. крушев., 24. марта ове год., по потреби; — за уч. шк. у Малошишту *Аћим Чавдаревић*, уч. шк. у Блажеву, истог окр., 28. марта ова год., по потреби; — за учит. шк. у Блажеву *Радован Вукићевић*, уч. шк. у Малошишту, истог окр., 28. марта ове год., по потреби; — за уч. I и 2. одељ. II р. у Островици *Сава Димитријевић*, уч. 2. одељ. IV раз. у Алексинцу, окр. крушев., 24. марта ове год., по потреби;

у округу ужичком: за уч. I и II раз. шк. у Чајетини *Димитрије Марковић*, уч. шк. у Бегаљци, окр. подунав., 20. фебруара ове год., по потреби;

у округу црноречком: за уч. III и приправ. разр. у Лубници *Јосиф Анђелић*, уч. шк. у Дудовици, округа подунав., 22. марта ове године, по потреби.

Разрешења

Претписом Министровим разрешени су:

Леиосава Петровићева, учитељица I и II раз. осн. школе у Вел. Моштаници, окр. подунав., 13.

марта ове год., по молби; — *Наталија Богдановићева*, привр. учит. I р. муш. и жен. шк. у Речкој, окр. крајинског, 11. фебр. ове год., пошто није ишла на дужност; — *Видосав Смиланић*, учитељ у Гор. Буковици, окр. подринског, 20. фебр. ове год., пошто је позван на одслужење трогодишњег рока у војсци; — *Коста Поповић*, учитељ у Куршумлији, окр. топличког, 5. апр. ове год., по молби.

Пенсионовања

Претписом Министровим стављани су у стање покоја:

Јован Мелентијевић, уч. II р. шк. у Рековцу, окр. морав., 4. апр. ове год.; — *Новак Михаиловић*, учитељ шк. у Гор. Душнице, окр. топличког, 1. апр. ове год.; — *Катарина Благојевићка*, учитељица I р. у Голој Глави, окр. ваљевског, 15. марта ове год., по молби.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

По саслушању Главног Просветног Савета, Министар просвете и цркв. послова прописао је ова

ПРАВИЛА

о писању и штампању уџбеника за средње и основне школе

Члан 1.

Писање уџбеника за средње и основне школе повераваће се стручним лицима без расписивања стечаја.

Члан 2.

Кад год се покаже потреба да се за ма који предмет средње или основне школске наставе изради нов уџбеник. Главни Просветни Савет бираће — и то увек тајним гласањем — лице, за које мисли да би било подобно за тај посао.

Члан 3.

Сваки уџбеник мора бити самостално израђен. Само по изузетку, у случајној потреби, може се допустити да се за који предмет уџбеник и преведе. Али ће онда Главни Просветни Савет увек бирати не само лице које ће такав уџбеник превести, него и дело које треба превести.

Члан 4.

Уџбеници ће се израђивати, ако је могућно, посебно за сваки разред средњих и основних школа

за све предмете, дакле и за оне који се предају кроз више разреда. Али ће се гледати да, ако је икако могућно, све уџбенике за *један предмет* изради *једно лице*, или бар што мање лица.

Члан 5.

Награда се писцу или преводноцу уџбеника даје увек само *одсеком*.

Члан 6.

О начину како ће се уџбеник израдити, о времену за које ће се израдити, о награди и о свем што се, према наставном плану и приликама у којима се уџбеник поручује, нађе да је потребно утврдити и начоменути — уговориће се с писцем у напред.

Члан 7.

Награда се издаје писцу кад се уџбеник прими и у штампу преда. У уговору с писцем увек ће се означити и то: хоће ли му се кориговање уџбеника при штампању (читање коректура) засебно наградити или не.

Члан 8.

Осим награде у новцу писац добива бесплатно *педесет* штампаних примерака свог дела.

Члан 9.

Хоће ли се израђени уџбеник примити, одлучиваће Главни Просветни Савет по саслушању комисије од три члана, који се бирају од професора средњих школа и Велике Школе. Комисија је дужна да најдаље за *три месеца*, од дана кад јој се уџбеник преда на реферовање, поднесе о њему своје мишљење Главног Просветног Савету. — Члановима те комисије одређује Главни Просветни Савет награду за њихов труд.

Члан 10.

Примљени и награђени уџбеник постаје потпуна својина државна за *пет* година. — На *шест* месеци пре истека овога рока, Главни Просветни Савет прегледаће на ново тај уџбеник и одлучити: да ли га треба и даље задржати, да ли с поправком или без поправке. Ако се одлучи да се уџбеник и даље задржи, било с поправкама или без њих, уговараће се с писцем или преводноцем о награди и о свем осталом што буде потребно (по чл. 5.). Ако је писац умр'о, уговара се с његовим законим наследницима.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Члан 11.

Ова правила вреде од данас. Њима се замењују „Правила или Основа за штампање школских књига“, од 5. фебруара 1882. год., ПБр. 594.

ПБр. 4381.

15. марта 1895. године
у Београду.

*Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клерих с. р.*

РАСПИС

Старешинама свију средњих и основних школа

Опазило се да многи наставници и наставнице не обраћају довољно пажње на *лепо писање* и на *правилно држање* ученика и ученица при писању. С тога наређујем, да сви наставници и наставнице, који поучавају ђаке у писању и писменом раду, пазе на ово:

1) да ученици и ученице пишу *читко и чисто*, правилно и лепо;

2) да при писању, као и при цртању, држе тело и писаћи материјал правилно — према *хигијенским* прописима;

3) да писмене задатке, који су написани нечисто и нечитко, наставници враћају ђацима, да их *на ново* израде;

4) да наставници оцењују писмене радове не само по садржини и правилности језика, него и по *чистоти и спољном облику*.

Старешинама завода ставља се у дужност, да се старају о извршењу ове наредбе и да израђене задатке (нарочито из језика) чувају до краја школске године, како би их могли показати школским надзорницима, а после тога вратиће их ученицима.

Препоручујем Вам, да по овој мојој наредби тачно поступите.

ПБр. 4649.

17. марта 1895. године
у Београду.

*Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клерих с. р.*

РАСПИС

старешинама свију средњих школа, о *наплаћивању* бланкета за *ђачка сведочанства*

На преглог управе државне штампарије, мој претходник је, под 25. јуна 1894. год., ПБр. 8162., одлучно, да се ранија наредба министарства про-

свете од 19. јануара 1887. год., ПБр. 13863/86. год., измени тако: да се од сада бланкети за *ђачка сведочанства* школским властима не издају бесплатно, него да управа државне штампарије за те бланкете *наплаћује* и то: за сведочанства средњих школа *по педесет (50) пара динарских примерак*.

Саопштавајући Вам ову наредбу, препоручујем Вам, да се по њој тачно управљате и да бланкете за школска сведочанства или сами набављате у потребној Вам количини од државних књижара, или, што је подесније, упућујете ученике да их сами купују од књижара по прописану цену и Вама доносе ради попуњавања.

Што се тиче ученика који уживају државно *благодјејање*, за њих ћете сами набављати ове бланкете и плаћати из кредита одобреног Вам на *благодјејање* ученика.

ПБр. 4058.

7. марта 1895. године
у Београду.

*Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клерих с. р.*

РАСПИС

свима среским начелницима о *наплаћивању* бланкета за *сведочанства* основних школа

На предлог Управе Државне Штампарије, мој претходник је под 25. јуна 1894. год., ПБр. 8162., одлучно, да се ранија наредба министарства просвете од 19. јан. 1887. год., ПБр. 13.863/1886. год. измени тако: да се од сада бланкети за *ђачка сведочанства* школским властима не издају бесплатно, него да Управа Државне Штампарије за те бланкете *наплаћује* и то: за сведочанства основних школа *по двадесет (20) пара динарских примерак*.

Препоручујем Вам, да ову наредбу саопштите свима учитељима и учитељицама основних школа у повереном Вам срезу, да се по њој тачно управљају. Школским одборима наредићете, да потребну количину бланкета набављају од државних књижара и плаћају из школске касе, па ће они издавати бланкете ученицима и од њихових родитеља *наплаћивати* прописану цену (20 пара дин.) и тај новац увести у школску касу.

ПБр. 4058.

7. марта 1895. године
у Београду.

*Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клерих с. р.*

Министарство просвете и црквених послова расписало је под 21. марта ове год., ПБр. 4.775, овај

СТЕЧАЈ

Од 1. септембра ове године послаће се у иностранство пет државних питомаца ради изучавања *физике* на страним *универзитетима*, и то под овим погодбама:

I. Кандидати морају сведоџбама доказати: 1) да су Срби и српски грађани; 2) да нису старији од 25 година; 3) да су здрави и за наставничку службу способни; 4) да су свршили природно-математички одсек Велике Школе и да имају одличне оцене из физике и математике, а ако су у наставничкој служби више од две године, да су положили професорски испит.

II. Предавачи ће пре подаска поднети оставку на ту службу.

III. Кандидати ће провести на страни *три* године и за то време добивати државно благодејање, школарину и путни трошак.

IV. Кандидати ће бити дужни да свакога семестра полажу испите (колоквије) из своје струке и да подносе извештаје о својим научним студијама и о вежбањима у физичком кабинету.

V. Кад се кандидати врате, биће дужни да исте године полажу професорски испит.

VI. Кандидати ће се, пре подаска на страну, обавезати да ће *шест* година служити као професори средњих школа, а у противном случају да ће вратити министарству целу суму новаца (са интересом) коју су примили из државне благајнице за све време свога школовања у иностранству.

VII. Државне благодејанце кандидоваће природно-математички одсек философскога факултета у Великој Школи.

Молбе се шаљу министарству просвете и црквених послова, а примаће се до 15. маја ове године закључно.

УМРЛИ СУ:

Димитрије Михаиловић, учитељ у Самариновцу, окр. крајинског, 26. фебр. ове год.; — *Милана Влашкалићева*, учит. I и II р. у Лужницама, окр. крагујевачког, 1. апр. ове год.; — *Благоје Нешкић*, учит. у Буљанима, окр. моравског, 6. јан. ове год.; — *Доситије Гредел*, привр. учит. у Вел. Јасикову, окр. крајинског, 9. феб. ове год.; — *Димитрије Поповић*, привр. учит. у Црнајци, окр. крајин., 16. феб. ове год.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 615-ти

(ванредни) 3. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: *потпредседник* д-р В. Вакић; *чланови*: д-р Милан Јовановић-Батут, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Јеврем А. Илић, Димитрије Јосић, Ст. Ловчевић, Стев. Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. мес., ПБр. 1618., којим се шаље Савету на оцену молба г. Јанче Илића, учитеља, с питањем, да ли молитељ има прописне квалификације за учитеља цртања у средњим школама.

Савет је одлучио: да се ова молба да на оцену г.г. Стев. Давидовићу и Стев. Трифуновићу.

III.

Усмено реферује г. Стев. Давидовић, проф., о молби г. Рајка Лешјанина, пређ. учитеља, који је молио да се постави за учитеља цртања у средњим школама.

Савет је одлучио: да г. Лешјанин нема прописне квалификације за учитеља цртања у средњим школама.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 27. пр. мес., ПБр. 1420., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Персиде Голубовићке, учит., с питањем, да ли се могу молитељици неке године привремене учит. службе урачунати у стадне.

Савет је одлучио: да се ова молба да на оцену г. Јевр. А. Илићу, управитељу беогр. Учит. Школе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

критика опазила, нарочито са обрадом историје словенских народа“. Пре но што бих прешао на оцену самога дела, ваља ми се, ма и с неколико речи, задржати на овој преводничевој напомени.

Кад се ова књига појавила први пут, она је била примљена врло радосно, али не толико што је дело изврсно, колико због тога, што су наставници опште историје по средњим школама били ослобођени од једног тешког посла: диктовања историје својим ученицима, пошто ће, без сумње, свакоме бити познато, од колике је штете по саму наставу диктовање ма кога предмета у средњим школама. Како је ово дело било за неких седам, осам година једини уџбеник за општу историју, то онда, по себи, отпада она напомена преводничева, да је ова књига „за све време послужила као најбољи школски уџбеник“, јер онде, где нема избора, не може нешто ни бити „ајбоље“. Да је, међутим, ово дело у оном првом издању било неподесно за историјску наставу, признаје и сам преводилац казујући нам, да су сада, у овом новом издању, попуњене празнине, које је критика била опазила. А осим тога, доказ је и то, што је овај уџбеник био избачен из школе одмах, чим се јавио други бољи: Зечевићева Историја општа (1880. год.). И док год је било Зечевићеве Историје, која је, поред свих својих мана, ипак послужила много боље историјској настави, од Иловајскове Историје није било ни помена. Ну чим је нестало Зечевићеве књиге (а то је било, ако се не варам, већ 1886. год.), видимо где се опет јавља Иловајскова, и ако сада, истина, не цела, већ само један део (стари век). Па како се осећала све већа и већа потреба за једним историјским уџбеником, у коме би била обрађена целокупна историја, те да ученици буду поштеђени од тога злада уче поједине партије по разним уџбеницима, то се г. Дукић решио, крајем прошле године, да изда поново Иловајсково дело, или, као што он тврди, у друкчијем облику. Да видимо, дакле, дали се и у чем се разликује ово друго издање од првог.

У првом делу првога издања (а који обухвата историју источних народа и историју Грка и Римљана) има свега десет одељака. Тих десет одељака налазимо и у овом новом издању, и то без икакве измене. Велим „без икакве измене“ зато, што ја не рачунам да су то неке измене, или, како г. преводилац вели, да су „попуњене празнине, које је критика опазила“, што је на једно десетак места додао сада још по два три реда више, често пута сасвим излишних. Такве без-

начајне и недовољне измене учињене су на стр. 5., 11., 14., 51., 52., 59., 61., 73. и 74., 113. и 126. Једини нов одељак у овом новом издању јесте малени одељак на стр. 146. и 148., који говори о „Светим оцима“. Према томе, сва је разлика између овога дела историје у оном старом издању и истог дела у овом новом у томе, што је у овом другом издању сада језик нешто бољи но што је био у овом првом.

Средњи век имао је у старом издању такође десет одељака, а у новом издању један више. То је одељак XVI. под натписом „Државе, које осповаше Словени“, и који изгледа да је нешто са свим ново, чега у старом издању није било. Али ако се овај одељак и одељак XX. („Словени и пад Цариграда“) овог издања упореди с одељком XIX. („Словени и пропаст Византијске Империје“) из првог издања, видеће се да је то готово тај исти одељак, ну који је у новом издању само раздвољен и нешто опширније разрађен. Поред тога, г. преводилац је у овој партији изоставио по нешто, што му се учинило као излишно (као на пр. на стр. 156., где је у старом издању био говор о лонгобардској краљици Теоделинди), а по нешто додао (као на пр. малени одељак на стр. 174. и 175., који говори о подели цркве на источну и западну).

Најпосле, нови век у старом издању имао је петнаест одељака, које налазимо и у овом новом издању, и то без икакве измене. Како је старо издање обухватило догађаје само до 1815. год., то је било сасвим природно, да се ваљало постарати да се разраде и догађаји од 1815. год. па до наших дана. Отуда и налазимо у новом издању још три нова одељка, у којима су разрађени догађаји до 1870. год., односно до наших дана, јер је г. преводилац, додирнувши тако звано источно питање, поменуо и најновије догађаје из историје балканских народа.

Према свему овоме, што доведе рекосмо, излази, да нема готово икакве велике, стварне разлике између овог другог издања Иловајскове Историје и оног првог, изузевши само последњи кратки одељак из најновије историје. Мислио сам, да ми ово ваља констатовати с тога, што г. преводилац, као што сам већ поменуо, вели да је ово издање не само превео с најновијег руског издања, него да је попунио и оне празнине, које је критика опазила. А сад нека ми буде допуштено да пређем на оцену самога дела.

На збору немачких историка, који је држан год. 1893. у Мпнхену, било је у главном говора о задаћи историјске наставе, а о појединим пита-

њима донете су неке одлуке тек на другом збору, који је држан крајем марта 1894. год, у Лајпцигу. На овоме збору, на коме је било нарочито говора о положају старе историје у научној настави, донете су и примљене неколике теме, од којих су нарочито значајне прва и друга, јер се у њима тражи с једне стране, да се обрати што већа пажња историји Грка и Римљана, да она буде основ за свако даље историјско образовање, пошто је тај део опште историје један од најважнијих делова и, што је главно, што чини једну заокружену целину, а с друге стране, да се историјом источних народа ваља у толико бавити, у колико је она припремила стварање персијске царевине.

Слажући се потпуно с овим мишљењем, ја и полазим од њега у својој оцени на први део Иловајскове Историје, који обухвата тако звани стари век.

И ако је одељак, који говори о тако званим источним народима, прилично кратак (има свега 16 листа) ипак је он код Иловајскога доста добро обрађен, ма да ни он није без мана. Пре свега, ваљало је јеврејску историју мало више разрадити, и што је Иловајски, пишући ову књигу за руске ђаке, који уче много више и опширније историју Старога Завета, мислио да ће бити довољно ако само у најкраћим потезима и са свим површно пређе историју Јевреја (у српском преводу свега један и по лист) Али је за то требало да преводилац попуни ову празнину, пошто се код нас историја Јевреја учи у нижим разредима средњих школа, па и то с верског гледишта. Исто тако држим, да није требало одвајати историју Миђана од историје Персијанаца.

Ну много горе стоји с историјом Грка и Римљана. Једна од најглавнијих мана овога дела је та, што у њему нема никакве срећености тако, да ученици не могу имати јасан преглед целине нити уочити узрочност, свезу између појединих периода, без чега се не може ни замислити разумевање историјских догађаја. Нарочито је културни део врло траљаво израђен, и то не само овде, него у целој књизи. Осим тога, писац поклања често већу пажњу незнатнијим догађајима и стварима, те говори о њима више по о другим, важнијим стварима. Тако на пр. о атинском знаменитом тиранину Пизистрату има свега четири реда (стр. 58.), а о самоском тиранину Поликрату, који је могао остати и непоменут, има чак и прича о његовом претену (стр. 58. и 59.), која је, узгред буди речено, и доста нејасна. О узроцима персијских ратова има тек неколико реди, па и то тако нејасно, да ђаку не може одатле никад бити

разумљиво и јасно, зашто су потекли ови ратови. Исто је то и са пелопонеским ратовима, о којима писац говори свега на једном и по листу (стр. 70.—73.).

Још се боље виде све ове мане код римске историје. Тако на пр. о римским децемвирима, које народ бејаше изабрао да пропишу законе римској држави, има свега десетак реди (страна 98.). Остављајући на страну, што је писац извео ове догађаје тако кратко и површно, и што нејасно казује узроке, због којих је народ устао затим на ове децемвирије, писац је учинио грдну погрешку, што не помиње ништа и нигде, какви су били ти закони, на којима је, затим, и почивала римска држава, а то и јесте главно, јер је прича о децемвирама и њиховом раду споредна ствар. Баца ваља, дакле, да уче даље историју римске државе, а да не знају ни главније одредбе римског устава! Писац говори и о најезди Гала на Рим (стр. 98. и 99.), али не казује и узроке ове најезде. Исто је тако писац учинио грдну погрешку, што је врло укратко изложио догађаје, који су у историји римској познати као пушки ратови (свега на три листа), и што нигде не помиње како су Римљани и кад покорили Македонију и Грчку. Говорећи о браћи Грасима (стр. 113. и 114.), писац нам износи неке анегдоте о њиховим родитељима, а о главној ствари, о животу и раду браће Граха, тек неколико речи, које ни из далека нису довољне да даду ђацима јасну слику о оним знаменитим људима. Могао бих навести још безброј примера, који би могли потврдити моје мишљење о овом делу Иловајскове Историје, али ја мислим да је и оволико доста.

Прелазећи на средњи и нови век, ја морам још сада напоменути, да су оба ова дела слабије обрађени од првога дела. Све оне мане, које сам набројао код првога дела: нејасно и кратко излагање, оскудица потребне свезе и узрочности између појединих догађаја, задржавање на споредним, незнатнијим догађајима, а прелажење преко важнијих, — све нам те мане излазе још јаче пред очи у ова друга два дела. Такав је и пр. одмах сам почетак средњег века. У место да нам писац изнесе најпре, која су племена насељавала јевропски континент, ко је покренуо сва племена и натерао их да остављају своја дотадашња седишта (тако звана „Велика сеоба народа“), и како су за тим и којим редом поједина германска племена срушила и заузела западну римску царевину, како би ученици имали потпуно јасну слику о овим тако епохалним догађајима, писац се задовољава да проговори само о неким

догађајима опширније, а о неким или да каже неколико речи или да их и не помене.

Поред тога, писац се огрешио овде, на неколико места, и о истину. Говорећи о Хунима (стр. 152.), писац вели „како се не зна тачно коме племену припадаху Хуни“, па је ставио у загради: „по свој прилици словенском“. Ко је поле верзипан у историји средњег века знаће, да су Хуни били један номадски народ татарског порекла, и да према томе нису могли бити Славјани, који су, и иначе већ, у ово доба, били земљораднички народ. Ко зна, како римски историчар Амијан Марцелин (око почетка V. века после Хр.), описује Хуне и њихов живот, тај неће моћи никад тврдити, да је то био народ „словенског порекла“. Полазећи од ове своје претпоставке, писац вели за тим на стр. 157. и ово: „Део Хуна одступи према Доњем Дунаву у црно-морске степе. (Одатле се, доцније, под именом Бугара, кренуше преко Дунава и основаше бугарску државу).“ И ово је историјски сасвим нетачно. И ако се о овом добу не зна много, ипак се зна толико поуздано, да Бугари и Хуни нису били један исти народ и да је онај део Хуна, који се, по смрти Атилној, вратио у Русију, наишао око Волге на Бугаре и остале номадске народе татарског порекла (Хазаре, Обре и др.), који су ту живели. Како Хуна за тим нестаје из историје, то се може само узети да су се они, временом, претопили у Бугаре и остале номадске народе. Али то не даје права, да се може са свим категорички тврдити, да су се Хуни „под именом Бугара, кренули преко Дунава и основали бугарску државу“.

Да нема код Иловајскога нигде систематског реда, ја сам већ поменуо, али се то лепо види тек овде код средњег века. Тако вам он говори на пр. о Остроготима и њиховој држави у Италији, прелазни за тим на Лонгобарде, па онда на Франачку државу, дотерујући догађаје до Карла Великог, после говори о феудалству и утврђењу хришћанства међу германским племенима итд, и то све иде једно за другим, без икакве свезе и реда. Прелазећи на Византију писац говори о цару Јустинијану доста опширно, али ипак не онако и онолико, како би требало, јер не говори ништа о ратовима, које је водила Византија за његове владе. Оно две три речи, што ћете наћи поразбацано овде онде, нису ни мало довољне да нам даду ма и приближну, слику о њима. Цара Ираклија помиње само по имену, а о царици Јерини, Нићифору, Константину Порфирогениту и Василију II. Бугароубици ни помена. Исто је тако кратак и површан и код историје Арављана, нарочито кад говори о следбеницима Мухамедовим. Тако на пр.

о зету Мухамедову Алији врло мало, а о Харун-ал-Рашиду, томе знаменитом багдадском калифи има само седам ништавних реди (стр. 180.). О културном стању Мухамеданаца тако рећи ни помена, јер је све то исказано у неколико реди, из којих се не може видети апсолутно ништа (стр. 181.).

О Словенима се говори у овој књизи поглавито у одељку XVI. („Државе, које основаше Словени“) и XX. (Словени и пад Цариграда“). Ови су одељци разрађени опширније у овом новом издању, но што је то било у старом, где се о неким словенским племенима говорило врло мало, а о неким готово ни мало. За то је г. преводилац и разрадио овај одељак, те је тако изложена опширно историја западних Словена (Мораваца, Чеха, Пољака и полапских Словена). Али се то већ не може рећи и за историју источних Словена или Руса, а исто тако и за историју јужних Словена (Срба, Бугара и Хрвата). Како је писац ове историје Рус, то се он, претпостављајући код својих читалаца знање руске историје, или, боље рећи, имајући на уму да се домаћа историја учи одвојено, ограничио само на то да помене сасвим површно, с неколико речи, најважније догађаје, али ипак не све. За то је он и прешао у најкраћим потезима не само средњевековну руску историју, него и нову. Тако на пр. о Петру Великом наћићете врло мало, па и то мало није сређено, већ поразбацано овде и онде тако, да ученици не могу ни из далека добити ону слику о Петру Великом, коју ћете наћи и у обичном немачком уџбенику о њему, а о његовим наследницима, осим Катарине II., ни помена. Па и о самој Катарини, тој знаменитој владарци руској, нема више него 10—15 реди (стр. 545. и 546.), а о руској историји у нашем веку нећете наћи готово ништа. Него, о овоме ће бити доцније мало више говора. Кад писац, дакле, није унео у свој уџбеник онолико грађе из руске историје, требало је то да учини г. преводилац, пошто се и онако већ латно тога посла „да попуни празнине, које је критика била опазила“, а нарочито у историји словенских народа.

Напоменуо сам већ, да г. преводилац (јер је то његов посао) није обрадио као што ваља ни историју јужних Словена, јер и овде налазимо исте мане, које сам већ више пута нагласио, а нарочито површност и нејасност у излагању. Ево шта се вели на пр. за долазак Бугара у давашње земље: „У VII. веку Бугари под својим вођем Еспериеком (Аспаруком) пређоше Дунав и подвластише Стару Мезију, па ту подигоше своју државу.“

Од тада су бугарски кнежеви били* итд. (стр. 235.). Из овога ђак може видети само то, да су Бугари били још од старине словенски народ, јер он зна Бугаре само као словенски народ, а не један народ татарског порекла, који је дошао још око V. века с обала реке Волге и наставио се у данашњој Румунији, на левој обали Дунава, и који је, око половине VII. века, прешао за тим преко Дунава у данашњу Доњу Мезију, а данашњу Бугарску, те ту покорио словенски народ, који је ту још одавно живео, и с њиме се стопно у данашњи бугарски народ. Можда ће се учинити коме, да је ово и сувише велика скрупулозност од моје стране, и да треба по нешто оставити и наставнику, да и он допуни. Али, моје је мишљење, да ваљан уџбеник треба да буде тако израђен, да наставник не мора додавати и допуњавати никад ништа, или бар тек по нешто и нешто, а не читаве одељке. Ко год је имао прилике да предаје ђацима средњих школа, знаће и сам из искуства, да *ђаци без изузетка науче само оно, што нађу у својим уџбеницима*, и да ће вам бити узалудна сва мука, ако их хтедвете натеривати да науче и оно чега нема у уџбенику, а о чем сте им ви говорили. Само, ако им будете диктовали то, чега нема у књизи, они ће научити, иначе не. А имати уџбеник, и опет морати диктовати ђацима, то је, по моме мишљењу, бесмислица. Оваких празнина и нејасних места наћи ћете у целој бугарској историји првога периода (до XI. века), коју је писац због свега на један и по лист.

Нису више добили ни Срби (стр. 238.—241.), о којима је г. преводилац хтео такође да говори, имајући ваља да на уму ону замерку, коју је, у своје време, г. Јов. Ђорђевић учинио Зечевићевој историји. Али, кад се г. преводилац већ решио да то учини, онда би требало изложити српску Историју сасвим друкчије и много опширније, но што је то учинио г. преводилац, јер и ђаци из основних школа знају из историје српског народа онолико, колико је унето у овај уџбеник за ђаке средњих школа. Г. преводилац је унео, најзад, и нешто мало хрватске историје, и поменуо неколико речи и о Словенцима, али и једно и друго врло непотпуно.

Као што сам већ раније поменуо, г. преводилац говори о Словенима и у XX. одељку, у коме је обухваћена историја ових народа од половине XIV. па до половине XV. века. О Чесима, Пољацима и Бугарима има прилично у овом одељку, о Русима врло мало (само једна страна), а о Србима баш доста, јер се ту говори врло опширно

о цару Душану, цару Лазару и Косовској битци, и о добу после битке косовске све до коначне пропасти српске државе, и ако је ово последње обрађено свега на половини једне стране (стр. 307.—315.). Г. преводилац говори за тим још и о Босни, Црној Гори и Дубровачкој републици, напомињући из историје ових земаља, у најкраћим потезима, само најочљивије моменте. Толико о Словенима у средњем веку, а како је обрађена историја Словена у новом веку до најновијег времена, видећемо мало доцније.

Што год сам рекао за средњи век, то вреди у још већој мери, и за нови век, т. ј. и овде налазимо исте мане: нејасност и краткоћу у излагању, недовољну свезу између појединих догађаја и периода, као и предажење преко важнијих догађаја. Тако је на пр. борба између француског краља Фрање I. и немачког цара Карла V. представљена непотпуно и доста нејасно, а то исто вреди и за црквену реформацију у Германији и осталим земљама. Тако на пр. о швајцарском реформатору Цвинглију има свега девет реди (стр. 388.). О оснивачу Тудорове династије у Енглеској, Хенрику VII., има свега три четири реда, о његовом знаменитом сину Хенрику VIII. непун лист (стр. 417.—418.), а о његовим наследницима и следбеницима, нарочито Марији Тудоровој, само неколико реди, које је г. преводилац у овом издању изабацио из текста и ставио доле у напомену. Исто је тако врло бледа и непотпуна слика о Јелисаветиној влади (на једном и по листу), ни о њезином наследнику Јакову I. (свега 12 реди, стр. 423.), као и о Карлу I. и Кромвелу (свега један и по лист), итд. итд.

Прелазећи на француску револуцију, писац не наводи оно што је најглавније, а наиме њезине узроке, већ, казавши неколико речи о самој личности Лудвика XVI., он прелази одмах на саме догађаје. Како је писац изнео површно и укратко многе и многе важније догађаје у својој историји, може нам послужити као најлепши пример баш овај део, који говори о француској револуцији, где су на пр. догађаји од почетка владе Лудвика XVI. и револуције, па до оснивања директорства, збијени свега на пет листа (стр. 511.—520.)! Не велим зато, да би требало ове догађаје представити онако опширно, као што је то учинио Зечевић у својој историји (где је посвећено овим догађајима 40 листа), али држим да би ове догађаје ваљало изнети ипак опширније и јасније, но што је то учинио Иловајски. Нису боље представљени ни догађаји од директорства па до 1815. г. (од стр. 521.—546.).

Већ сам равије поменуо, да старо издање ове историје дотерује догађаје само до 1815. године. С тога и налазимо сад, у овом новом издању, још три нова одељка: „Европска пентаршија“ (одељак XXXVII), „Доба друге француске царевине“ (одељ. XXXVIII), и „Источно питање“ (одељак XXXIX.). Да ли је ово посао самога писца или г. преводиоца ја не знам, јер немам оригинала, да бих могао учинити поређење, али, судећи по оно неколико речи г. преводиоца у напомени у почетку ове књиге, ја бих рекао да је овај додатак у главnome посао самога преводиоца. Како је овај део историје обрађен, биће довољно ако само наведем то, да су догађаји нашега века, и то не сви, стали свега на двадесет и пет листа, од којих десет листа долазе на тако звано источно питање. Већ сама та околност показује, да се овде ограничило на то, да се каже само о неким догађајима по неколико речи, па и то је све тако збркано, разбацано и без свезе, да би се ђаци једва могли разабрати у овоме хаосу.

Хотећи да говори у последњем одељку о тако званом „Источном питању“, писац (или г. преводилац) је мислио, да му ваља почети с Русијом, те због тога и прелази руску историју од оног времена, кад се ослободила од татарског јарма (дакле од прилике од почетка XVI. века), па све до смрти Александра I. (1825. год.). Како се о овоме не говори нигде раније (осим о Петру Великом на једно два три места), то је ваљало разрадити ове догађаје што боље и опширније. Али то није ни издалека учињено, јер је овај период руске историје, који обухвата три века и који је најзнатнији део руске историје, разрађен свега на једном и по листу (стр. 576.—579.). Ја мислим да је ово довољно да покаже вредност овога одељка. Ту се говори и о руској литератури у првој половини XIX. века, а како, видећете, кад вам кажем да је то све стало на пола листа (стр. 579.).

После руске историје писац (или г. преводилац) говори о првом и другом српском устанку почетком овога века и оснивању српске државе, па све до доласка кнеза Милана Обреновића IV. на владу (1868.), а о свему управо толико, колико зна и једно дете из основне школе. Има и о књижевном покрету и просвети у Срба, где се, почевши од Јована Рајића, помињу најглавнији радници на српској књизи у првој половини овога века. Пошто је г. преводилац прешао у кратко о ослобођење Грчке, он помиње и кримски рат (1853.—1856. год.), али само с две три речи (стр. 592.). Најпоследње је г. преводилац прешао, на последња два и по листа (стр. 593.—597.), дога-

ђаје, који су се десили на Балканскоме Полуострву од 1875. до 1889. год. Ту се говори о српско-турском рату, о ослобођењу Бугарске и Берлинском конгресу. Још се помиње и српско-бугарски рат, проглас српске краљевине, доношење новог устава (1888. г.) и абдикација краља Милана.

Оцењујући ово дело, ја сам изнео у главnome његове мане и недостатке, немајући, наравно, намере да му одречем и неке добре стране, али њих има тако мало, да се губе пред оним манама и недостацима.

Нека ми буде, најзад, допуштено да се с неколико речи осврнем и на сам превод. Да ли је превод тачан и добар не могу рећи ништа, јер немам оригинала, да бих га могао упоредити с преводом. Али да српски језик у делу није као што ваља и као што треба и мора бити у једном школском уџбенику, то могу сасвим слободно рећи. А ево за то и доказа.

Пре свега, г. преводилац мења свуда прилог времена садашњег, који је у српском језику непроменљив, те пише: „владајућа породица“ (стр. 5.); „владајући војнички staleж“ (стр. 52. и 167. итд.); „убеђујућим говором“ (стр. 237.); „посред јаука и писке умирућих становника“ (стр. 321.); „и смеоне изобличавајуће проповеди“ (стр. 393.); „због упропашћујућих ратова“ (стр. 453.), итд. Г. преводиоцу је, даље, веома у вољи глагол „обављати“, који није српски, те пише: „на којима су се обављала разна надметања“ (стр. 48.); „п о свом трошку обављају војену службу“ (стр. 97.); „гатање обављаху оне разно“ (стр. 152.), итд.

Г. преводилац не зна, као што ваља, ни употребу многих и многих предлога, као што ће нам то показати ово неколико примера. Тако он пише: „положише папску булу на престолу цркве св. Софије“ (стр. 175.); „Марећи за науком Алфред је“ итд. (стр. 191.); „и који се одеваху у црвеним мантијама“ (стр. 201.); „да са оружијем бране“ (стр. 263.); „за то краљевн мимо својих васала почеше држати“ (стр. 272.); „Он прикује на црквеним вратима“ (стр. 881.); „а није марио за умним радом“ (стр. 412.); „дигле су значај Пруске државе у систем јевропских држава“ (стр. 433.), итд. Код г. преводиоца је „туговати о нечем“, а не за нечим: „да тугује о овој пропасти“ (стр. 59.); „који су туговали о процести републике“ (стр. 126.), итд.

Г. преводилац пише даље: живили и живели, одељење и одељење, отступи, појасем, божији, блажије, не шишан, не праван, не слободно, не доказан (м. нешишан, неправан итд.), непобедив, неуморив, неразмрив, непоколебив, непогрешив и

непогрешивост, увеселителни, у Мадриту, у Багдату, итд. Има и руских речи и реченица: подвлад, подвиг, жарац, целомудрије, справедљив и справедљивост, сан („отац га је посветио духовном сану“, стр. 378.), „да се откаже од престола“ (стр. 157.), итд.

Има, даље, у преводу и врло рогобатних и несрпских реченица, као што су на пр. ове:

Стр. 151. „Хране се месом од дивљег венра, које се не може никад појести, при одблеску горућих спалишта“.

Стр. 162. „Над већном Фравака владаше породица Меровејића, који се знаћаху по дугој, никад не шпашаној коси“.

Стр. 179. „Родриго се незнано куда изгубио“, и стр. 295: „тога би на мах незнано куда и како нестајало“.

Стр. 197: „Тога ради Хенрик би коњицу поделно на чете супротне (!) једна другој“.

Стр. 199. „У Келну провођаше он суморни манастирски живот и подносно свакојако грубо понашање“.

Стр. 240. „Православна црква га празнује (реч је о Св. Сави) као свеца, а ми га прослављамо сваке године 14. Јануара с тога, што се тога дана њему врши особена служба божија“. Ја сам уверен, да и једно дете из основне школе зна, зашто ми Срби прослављамо Св. Саву 14. јануара, а г. преводилац, ето, вели, да ми то чинимо за то, што му се тога дана „врши особена служба божија“!

Стр. 447. „Испрва религиозни узроци овога рата, сада већ други план узеше“.

Стр. 458. „Како би се још боље припремиле за нову и ужаснију војну, коју је могуће било очекивати због блиске смрти шпанскога краља“.

Стр. 471. „И изнео је (т. ј. Жан Жак Русо) тако идеално друштво, у коме нема никаквих књиња (!), и у коме живе људи у природи(!)“.

Стр. 471. „Ту се (говор је о роману Бернардена де Сен-Пјерову „Павлу и Виргинији“) износи проста појетска преданост двоје младих, који заједнички расту“. Итд. итд.

Најпосле, г. преводилац је врло несигуран у изговарању туђих имена из географије и историје, као што ће нам то посведочити неколико примера. Тако, он пише: Мазарин (м. Мазарен), Моцарт (м. Моцарт), Макулеј (м. Меколеј) Слезја (м. Шлезија), Шетленд и шетленски (м. Шкотска и шкотски), Ана Були (м. Белин или Булин), Ризвик (м. Рајсвик), Каринтија (м. Корунка, немач. Kärnten), Крајина (м. Крањска), Лубек (м. Либек), Кола Риензи (м. Риенци), гејзи (м. гези, франц.

les gueux), дофин (м. дофен), војвода Анхијенски (м. Ангенски или од Ангена, франц. duc d'Enghien), итд. итд. Вајарство назива „резбом“, а реч Филантроп преводи са „човечански друг“ (стр. 558.). Да напоменемо још и то, да г. преводилац, угледајући се на неке наше новије филологе, пише: гимнасија, апсолутисам, Сиракуса, Пелопонес, Аспасија, копсул, Веспасијан, васал, појеспија, галванисам, терорисам, Корсика итд. итд.

После свега овога слободан сам да кажем и своју завршну реч. Говорећи о појединим партијама ове историје, ја сам имао прилике да наведем у главном мане њезине, поткрепивши те своје наводе и доказима, ма да се писам хтео упуштати и сувише у детаљност. Због тих њезиних мана, а поглавито, што у целом делу нема никакве сређености, што на много места има празнина, што се често помињу безначајне и незнатне ствари, а прелази преко важнијих, што је културни део израђен сасвим траљаво у целом делу, најпосле, што ни превод (језик српски) није као што ваља, ја не могу ни по што препоручити ово дело Главном Просветном Савету, да га узме за стални уџбеник наших средњих школа.

Можда ће се учинити, да сам у оцели својој на ово дело био и сувише строг. Ја сам исказао свој суд беспристрасно (бар сам тежио за тим), имајући на уму ово двоје: програм, према коме се учи општа историја у нашим средњим школама, и жељу Главног Просветног Савета да му кажем, да ли се ова књига може употребити као стални уџбеник у средњим школама. Ово ме је и наведено, да сам био можда сувише строг, али неправичан писам био нигде.

Захваљујући Главном Просветном Савету на великоме поверењу, остајем свагда на услузи

25. јануара, 1895. год.
у Београду.

Д-р Михаило Р. Поповић с. р.
ПРЕДАВЧ И БЕОГР. ГИМН.

Савет је одлучно: да се, с погледом и на ранију одлуку Главн. Просв. Савета, ово дело прима за привремени школ. уџбеник, док се не дође до бољег уџбеника.

Г. референту одређен је хонорар 50 (педесет) динара.

IV.

Продужена је дебата о уџбеницима. Претресано је друго питање у писму г. министра просв. и цркв. послова од 24. децембра, прошле године,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПБр. 23612., т.ј. на који начин да се пишу уџбеници, и Савет је донео ове одлуке:

1. Кад се покаже потреба да се за ма који предмет средње-школске наставе изради нов уџбеник, Глав. Просв. Савет бираће — увек тајним гласањем — лице, које налази да би за тај посао било.

2. Сваки уџбеник мора бити израђен само-стално. Само по изузетку, у крајњој потреби може се допустити, да се за који предмет уџбеник и преведе. Али ће онда Главни Просв. Савет увек бирати не само лице које ће такав уџбеник преводити, него и дело које ће се преводити.

3. Уџбеници ће се израђивати, ако је могућно, посебно за сваки посебни разред средњих школа за све предмете, дакле и за оне који се предају кроз више разреда. Али треба гледати колико је год могућно, да све уџбенике за *један предмет* изради *једно лице* или бар што мање лица.

4. Награда се писцу или преводиоцу уџбеника даје увек и само одсеком.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 617-ти.

8. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: председник, Свет. Вуловић; чланови: д-р Вој. Базић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 7. фебруара о. г., ПБр. 2379., којим се шаљу Савету на оцену документи г. Душана Илића, свршеног философа.

Савет је прегледао молбачеве документе, и одлучио: да г. Илић има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за групу наука природно-математичку.

III.

Г. Јеврем А. Илић, професор, реферује Савету о овим учитељским молбама:

1. О молби г-ђе Василије Арнаутовићке, учит., која је молила да јој се неке године привремене учитељске службе урачунају у сталне.

Савет је одлучно: да се молба г-ђи Арнаутовићки не може уважити.

2. О молби г-ђице Јелене Радовићеве, учит., која је молила да јој се две године привремене учитељске службе урачунају у сталне.

Савет је одлучно: да се ове године могу уважити г-ђици Радовићевој, али које ће важити само за њену пенсију.

3. О молби г-ђе Персиде Голубовићке, учит., која је молила да јој се неке године привремене учитељске службе урачунају у сталне.

Савет је одлучно: да се молба г-ђи Голубовићки не може уважити.

4. О молби г-ђе Јелене Шумкарац, учитељ., која је молила да јој се једна година привремене учитељске службе урачуна у сталне.

Савет је одлучно: да се г-ђи Шумкарац може само оно време привремене учитељске службе урачунати у сталне, за које је била у учитељској служби.

5. О молби г-ђице Катарине Даниловићеве, која је молила да јој се једна година заступничке учит. службе урачуна у сталну.

Савет је одлучно: да се г-ђици Даниловићевој молба може уважити.

6. О молби г-ђице Софије Лазарићеве, учит., која је молила да јој се неке године привремене учит. службе урачунају у сталне.

Савет је одлучно: да се г-ђици Лазарићевој може молба уважити.

IV.

На овом састанку продужена је дебата о писању уџбеника, и поред оних одлука, које је Савет на прошлој својој седници донео, одлучено је и ово:

1. (5) О начину на који ће се уџбеник израдити, о времену за које ће се израдити, о награди и о свему, што се према наставном плану и приликама у којима се уџбеник поручује нађе да је потребно утврдити и напоменути, уговориће се с писцем унапред.

2. (6) Награда се писцу издаје кад се уџбеник прими и у штампу преда. У уговору с писцем увек ће се означити и то: хоће ли му се кориговање уџбеника при штампању (коректура) засебно наградити или не. Осим награде у новцу писац добива бесплатно и 50 књига свога дела.

3. (7) Хоће ли се израђени уџбеник примити одлучиваће Главни Просветни Савет по саслушању комисије од три члана, који се бирају од професора средњих школа и Вел. Школе. Комисија је дужна од дана кад јој се уџбеник на реферовање

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

преда, најдаље за три месеца поднети о њему мишљење Главном Просветном Савету.

Члановима пак те комисије одређује Главни Просветни Савет награду за њихов труд.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 618-ти

(ванредни) 13. фебруара 1895. г. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Вуловић; *чланови*: д-р Вој. Бакић, д-р Драгутин Мијушковић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, Ст. Давидовић и Дим. С. Јовановић.

За *пословођу*, Јов. Д. Јовановић.

I.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 10. о. м., ПБр. 2561., којим се шаљу Савету на оцену документи г. Ђорђа Селића, сврш. техничара, који моли да се постави за предавача у средњим школама.

Савет је одлучио: да се умоли г. Стев. Ловчевић, да реферује Савету о документима молбичким на првој саветској седници.

II.

Продужена је даље дебата о уџбеницима у средњим школама и поред донесених одлука о њима, Савет је одлучио и ово:

1. (8) Примљени и награђени уџбеник постаје потпуно својина државна за *пет* година. А на *шест* месеци пре истека овога рока Главни Просветни Савет прегледаће поново тај уџбеник и одлучити: да ли да се он и даље задржи и да ли с поправком или без поправке.

Ако се одлучи да се уџбеник и даље задржи с поправком или без поправке, уговараће се с писцем или преводиоцем о награди и о другоме што буде потребно онако као у чл. 5. Ако је писац умро, уговара се с његовим законим наследницима.

С овом тачком свршено је питање, које се тиче писања уџбеника за средње школе.

III.

Почето је претресање пројекта закона о изменама и допунама закона о уређењу учит. школа, од 5. октобра 1870. г., 24. јула 1877. г., 31. марта 1881. год., и 31. октобра 1886. год. и усвојене су ове измене и допуне:

Чл. I.

Члану 6. зак. од 31. октобра, 1886. године, додаје се ово:

Ко нема музикалнога слуха и прикладна гласа за певање, не може бити примљен у учит. школу.

Чл. II.

Чл. 7. истог закона замењује се овако:

Учење у учитељској школи траје четири године и по том се школа дели на четири разреда. С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 619-ти

15. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: *потпредседник*, д-р Вој. Бакић; *чланови*: д-р Богдан Гавриловић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, Стев. Давидовић, Дим. С. Јовановић.

За *пословођу*, Јов. Д. Јовановић.

I.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 11. о. м., ПБр. 2598., којим се шаље Савету на оцену молба г. Саве Николића, учитеља, с питањем, да ли се могу молитељу урачунати у привремене године учитељске службе неке године зиступничке.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јеврем А. Илић, да о овој молби реферује Савету.

II.

Саслушан је усмен реферат г. Ст. Ловчевића о документима г. Ђорђа Селића, сврш. техничара, који је молио да се постави за предавача у средњим школама.

Савет је одлучио: да г. Селић има прописне квалификације за предавача у средњим школама и то за групу наука математичких.

III.

Прочитан је реферат г. г. Ст. Давидовића и Ст. Трифуновића о документима Јанче Илића, учит., који је молио да се постави за учитеља цртања при којој гимназији.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледавши на позив Главног Просветног Савета документе и радове из слободног цртања г. Јанче Илића, учитеља основне школе у Врању, нашли смо:

1.) да г. Илић нема ону школску спрему, која се по чл. 8. „Правила о полагању испита из цртања слободном руком и лепог писања“ тражи од кандидата за учитеље цртања у средњој школи;

2.) да према чл. 9. истих правила поднесени радови (два портрета снимљена кредом са фотографије) нису довољни, да се г. Илићу без испита призна квалификација за место и службу коју тражи

Према томе мишљења смо, да г. Јанча Илић, нема квалификације за сталног учитеља цртања и лепог писања у средњим школама.

8. фебруара 1895. г.
Београд.

Гл. Просветном Савету захваљујући
на поверењу

Ст. Давидовић С. Р.
професор реалке

Ст. М. Трифуновић С. Р.
учит. у II беогр. гимп.

Савет је одлучио: да г. Илић нема прописне квалификације за учитеља цртања у средњим школама.

IV.

Г. Јеврем А. Илић усмено реферује о молби г. Душана Клајића, привременог учитеља, који је молио да се постави за сталног учитеља с платом од 1050 дин, коју је и пре имао, и по чл. 69. зак. о осн. школама од ове две последње школске године, мишљења је да се г. Клајићу уважи молба.

Савет је са четири противу два гласа — један се уздржао од гласања — одлучио: да се г. Клајићу може уважити молба.

V.

Даље је продужена дебата о пројекту закона о изменама и допунама закона о уређењу учитељских школа, и поред онога што је одлучено на прошлој саветској седници, Савет је одлучио и ово:

Чл. III.

Чл. 8. истог закона замењује се овако:

У Учитељској Школи уче се ови предмети:

1. Наука хришћанска;
2. Српски језик с литературом;
3. Црквено-словенски језик;
4. Руски језик;
5. Немачки језик;
6. Земљопис;
7. Историја српска и општа;
8. Психологија с логиком;
9. Педагогија с Истор. педагогије;
10. Школски рад у вежбаоници;

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1895. г.

11. Природне науке;

12. Општа и посебна рачуница с геометријом;

13. Хигијена с домаћим лекаством;

14. Пољска привреда;

15. Ручни рад;

16. Цртање и лепо писање;

17. Црквено певање с правилом;

18. Нотно певање и свирање;

19. Гимнастика.

Наставни план и програме предавања прописује министар просвете и црквених послова по са слушању Главног Просветног Савета.

Чл. IV.

Чл. IV. тога закона укида се.

Чл. V.

Чл. 24. зак. о уређењу учитељске школе од 5. октобра 1870. год., замењује се овако:

Ученици учитељске школе живеће у интернату. Сиромашни а ваљани ученици издржаваће се о државном трошку.

Правила о заједничком живљењу ученика прописује Министар просвете и цркв. послова.

Чл. VI.

После 31. чл. тога закона долази нов чл. 32.

Поред мушких учитељских школа, које сад постоје и које ће се још установити према потреби учитељских снага у осн. школама, установиће се у Крагујевцу Женска учитељска школа радн стручног образовања учитељица осн. школа.

Ова школа биће уређена онако исто као и мушка учитељска школа. Ну у њој ће радити разредне учитељице, које ће pazити нарочито на владање ученица. Оне ће имати иста права као и сталне учитељице Више Женске Школе.

Чл. VII.

Прелазна наређења:

1. Измена чл. 7. примениће се на оне ученике који се упишу у I раз. 1895/6. школ. год.

2. Измена чл. 24. ступиће у живот онда, кад буде спремно све што треба за добро уређено заједничко живљење ученика.

3. Чл. 32. ступиће у живот 16. авг. 1895. г., и тада престају важити сви они чланови закона о уређењу Више Женске Школе од 19. јан. 1879. г., и 31. окт. 1886. г., у којима се говори о учитељској спреми, у колико се односе само на ту стручну спрему.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 620-ти

20. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Вуловић; *чланови*: д-р Вој. Бакић, д-р Мил. Јовановић-Батут, д-р Драгутин Мијушковић, д-р Јов. Цвијић, Стеван Ловчевић, Јевр. А. Илић, Дим. Јосић, архимандрит Фирмилијан, Стеван Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитана је и примљена саветска одлука, која се тиче писања уџбеника средњих школа, а која је донесена на 616., 617. и 618. састанку Савета.

II.

Чита се пројекат закона о Вишој Женској Школи, и после дуге дебате која се водила о томе, да ли да се аутографише овај предлог и пошље свима члановима, или да се пређе на претрес неких крупнијих питања одмах, Савет је, по важности самог овог пројекта, одлучио: да се он аутографише и пошље свима члановима Савета на разматрање и проучавање, па ће се после тек о њему учинити претрес у Савету.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 20. о. м., ПБр. 3142., којим се шаље Савету на оцену и мишљење: „Пројекат закона о основним школама од 31. дец. 1882. г. и 20. априла 1885. г. и закона о учитељским платама од 31. марта 1881. год.

Писмо гласи:

Главном Просветном Савету.

Актом од децембра 1893. год. упућен је Гл. Просветном Савету „Пројекат закона о основним школама у Краљевини Србији“, који је израдио главни одбор „Учитељског Удружења.“ Стручна комисија, којој је Савет дао на оцену овај пројекат, поднела је у почетку месеца марта пр. године свој извештај, у коме је предложила, да се у прва четири одељка пројекта, који се не разликују много од истих одељака у садањем закону, учине неке измене; а V. одељак тога пројекта да се сасвим измени, тако да надзор над основним школама буде сталан, стручан и инструктиван, да надзорници морају имати онаку спрему и онака права, као професори педагогике у учит. школи, и да Главни Просветни Савет врши највиши надзор, а нарочито да његово мишљење о отпуштању учитеља буде меродавно. После тога овај је предмет

скинут с дневнога реда у Главном Просветном Савету.

Усвојивши мишљење ове комисије, ја сам већ упутио Главном Просветном Савету „Пројекат о надзиравању основних и средњих школа“ — у том смислу; а сад, у вези с тим, шаљем Савету „Пројекат закона о изменама и допунама закона о осн. школама од 31. децембра 1882. год. и 20. априла 1885. год., и закона о учитељским платама од 31. марта 1881. год., којим се садањи закон о основ. школама у прва четири одељка измењује и допуњава, а закон о учитељским платама сасвим преиначава.

Важније измене и допуне закона о осн. школама односе се на уређење продужне школе и ширење писмености, на олакшавање похођења школе и подизање школских зграда, на образовање наставника и положај учитељица, на премештање и кажњавање наставника.

А у погледу на плату, главна измена односи се на завођење периодских повишица после сваке пете године сталне учитељске службе. Тим се наставници ослобођавају надзорничких оцена, које су утицале на повишавање плате, те је због тога био врло често немалих сукоба између надзорника и наставника. У исто време подиже се овим њихов углед пред ђацима и пред грађанима, који је до сад често страдао. Најпосле, и оним наставницима који до сад нису добивали повишице плате или су је ређе добивали, и ако су имали добре и врло добре оцене, повишавање се плата редовно, као и онима, који су били тако срећни, те су од надзорника (често и нестручних) добивали увек одличне и врло добре оцене.

Молим Главни Просветни Савет, да ми што скорије поднесе своје мишљење о овом пројекту.

*Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клерич с. р.*

Савет је одлучио: да се ово писмо штампа, а сам пројекат ће се доцније претресати у Савету. С овим је свршен овај састанак

САСТАНАК 621-ви

23. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: *председник* Свет. Н. Вуловић; *чланови*: д-р В. Бакић, д-р Мил. Јовановић-Батут, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Дим. Јосић и архимандрит Фирмилијан.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитани су и примљени записници састанака: 616., 617., 618., 619. и 620.

II.

Прочитан је извештај г. г. д-ра Јов. Цвијића и Љуб. Јовановића о карти Балканског Полуострва од г. Пере Манојловића.

Извештај гласи:

„Главном Просветном Савету.

И ако можемо рећи, да је већи део посла око номенклатуре, уношења нових, потребних ствари и исправљања Кипертове карте пао на нас, пошто се Г. Манојловић ограничио на просто преписивање Кипертове карте, ипак не можемо јамчити да ће ова карта уопште, а нарочито њена номенклатура бити потпуно тачна. Томе су ови узроци: 1) што смо многа општа питања за ову карту решавали код појединих секција, а г. Манојловић их није извео после и у свима осталима; и 2) што пропушта исправити и такве погрешке, на које смо му два три пута обрађали пажњу и усмено и у рефератима, који су слати Главном Просветном Савету.

Иначе је карта готова и Г. Манојловићу се може по погодби платити.“

Д-р Јов. Цвијић с. р.
проф. В. Школе

Љуб. Јовановић с. р.
проф. II. беогр. гимн.

Савет је одлучио: да се г. Манојловићу исплати уговорена награда тек онда, пошто потпуно исправи све погрешке, које су и при последњој ревизији на секцијама његове карте означене.

По усменом предлогу г. д-ра Цвијића, Савет је одлучио и то, да се поред карте Балканског Полуострва, која ће бити удешена за дувар, изради и једна мања ручна редукована карта Балканског Полуострва за ручну употребу. Размер ове карте примио је г. д-р Цвијић да одреди, а што се тиче хонорара г. г. д-ру Цвијићу и Јовановићу за прегледање и поправљање ове карте, то је Савет оставио решење овог питања за други састанак.

III.

У комисију која ради нова правила о грађењу школа, на место г. г. Л. Лазаревића и Д. Ј. Путниковића изабран је г. Мил. Марковић, се кретар министарства просвете, да он са г. д-ром Мил. Јовановићем-Батутом прегледа ова правила.

IV.

Прочитан је извештај г. Дим. Јосића о уџбеницима у основним школама.

Пошто је у начелу примљен извештај г. Јосића за основу дебате, то се приступило претресању појединих одредаба у њему, и с малим изменама примљен је поменути извештај у целини, који онако, како га је Савет примио, гласи:

Главном Просветном Савету.

Г. Министар просвете и црквених послова, жедећи стално уредити питање о уџбеницима за основне школе према законским прописима и према школској потреби, позвао је својим писмом од 23. XI. 1894., ПБр. 22100., Главни Просветни Савет да му каже своје мишљење по тој ствари, поставивши му три одређена питања.

Главни Просветни Савет изводео је ова питања упутити мени, да их проучим и да своје мишљење, у границама постављених питања, поднесем Савету.

Ја сам поверени ми посао свршно, те подносим своје мишљење о уџбеницима за наше основне школе.

Пре него што ћу прећи на сама питања, која је Господин Министар поставио Главном Просветном Савету, потребно је да изнесем неке законске прописе из закона о уређењу основних школа од 31. децембра 1882. са изменама и допунама од 20. априла 1885.

Поменути закон ставио је у задатак основној народној школи да даје основе *знања, вере и нравствености* и да спрема децу за *грађански живот*.

Да би се овај задатак постигао прописани су за основну школу ови наставни предмети:

- 1., Наука Хришћанска.
- 2., Српски језик (са словенским читањем).
- 3., Земљопис.
- 4., Историја српска и општа.
- 5., Рачун и геометријски облици.
- 6., Познавање природе.
- 7., Пољска привреда.
- 8., Цртање и красноречје.
- 9., Певање (црквено и световно).
- 10., Гимнастика.

У школама за женску децу учи се још и женски рад.

По закону обавезно школовање траје *шест година*, па према том *основна школа има шест разреда*, од којих прва четири разреда чине *нижу*, а последња два *вишу основну школу*. Према овакој подели основне школе подељени су и наставни предмети и одређено је који ће се учити у *нижој*, а који у *вишој* основној школи. Ну, виших основних школа у истини има таман толико у нашој

отаџбини да би се смело слободно рећи да их и нема, и ако имају и оне свој наставни план и програм. По том плану предају се у овој школи нарочито ови предмети: *Земљопис* (општи), *Историја опште*, *Геометријски облици с цртањем*, *Пољска привреда* и из познавања природе *Физика* и *Хемија*. Али, као што напред поменух, тих је школа тако маден број, да нико и не помишља на писање уџбеника за њих.

Из овога разлога и ја ћу се овде ограничити само на предмете и уџбенике за ниже основне школе.

По садашњем наставном плану за *нижу основну школу* прописани су ови предмети:

- 1., *Хришћанска наука* у сва четири разреда.
- 2., *Српски језик* у сва четири разреда.
- 3., *Рачун* у сва четири разреда.
- 4., *Земљопис* у II, III и IV разреду.
- 5., *Српска Историја* само у IV разреду.
- 6., *Познавање Природе* у III и IV разреду.
- 7., *Словенски језик* само у IV разреду мушке школе.
- 8., *Лепо писање* у III и IV разреду.
- 9., *Певање* у свима разредима.
- 10., *Гимнастика* у свима разредима.
- 11., *Цртање* у свима разредима.
- 12., *Женски ручни рад* у свима разредима женске школе.

У наставном програму изложено је све шта се има учити из свакога предмета у ком разреду. — Пада у очи да се у наставном плану помиње као предмет „Словенски језик“, а у закону се помиње само „Словенско читање“; даље, у чл. 11. закона вели се: „Све што се у овом закону говори, вреди како за мушке тако и за женске школе“, — а у наставном плану, противно изречном законском наређењу, избачено је *словенско читање* из женских школа. Тако, у наставном плану помиње се „Певање“ као предмет, а не стоји као у закону: *Певање* (црквено и световно). А у програму избачено је црквено певање из женских школа. И то је противно закону.

Наставни план, а нарочито наставни програм, израђен је врло површно; с тога би требало и једно и друго изградити на солиднијој основи пре него што се приступи писању уџбеника и упутстава за предавање појединих предмета.

Прелазим на питања која је управно Господин Министар Главном Просветном Савету:

I. За које предмете поименце, и у којим разредима, треба да постоје уџбеници у основној школи?

Одговор на ово питање треба, по мом мишљењу, да гласи:

За ученике ниже основне школе потребни су ови уџбеници:

- 1., *Из науке Хришћанске* за III. и IV. разред.
- 2., *Из Српскога језика*:
 - a.) *Буквар са Читанком* за I разред, и *Читанке* за II, III и IV разред.
 - b.) *Српска граматика* за IV разред.
- 3., *Словенска читанка* за IV разред.
- 4., *Рачуница* за II, III и IV разред.
- 5., *Земљопис Краљевине Србије* за III., и *Српских Земаља са Балжанским Полуострвом* за IV. разред. — Ну, осим ових уџбеника, од преке је потребе да се изради *ручни атлас* за ученике.
- 6., *Историја Срба* за IV разред.
- 7., *Црквено певање* за IV разред; ну овај би се уџбеник могао спојити и са *Словенском Читанком*.

Према овом имали би ученици по разредима ове уџбенике:

У I разреду:	Буквар са Читанком	1.
У II разреду:	Читанку и рачуницу	2.
У III разреду:	Читанку, Науку Хришћанску, Земљопис и Рачуницу	4.
У IV разреду:	Читанку, Науку Хришћанску, Словенску Читанку (с пев.), Рачуницу, Земљопис, Историју Срба и Црквено певање	7.
	свега уџбеника	14.

Према овом не треба никаквих уџбеника из ових предмета:

У I разреду:	из Науке Хришћанске и Рачуна.
У II разреду:	из Науке Хришћанске, Српске граматике, Земљописа и певања.
У III разреду:	Из Српске граматике, Познавања природе и певања.
У IV разреду:	Из Познавања Природе, световнога певања и декламовања.
- На овом месту ваља ми напоменути, да за учитеље треба написати детаљнија упутства:
- 1., За предавање науке Хришћанске;
 - 2., За предавање Српскога језика у свима гранама;
 - 3., За предавање Словенскога читања;
 - 4., За предавање земљописа нарочито у II разреду;
 - 5., За предавање наставне грађе из Јестаственице;
 - 6., За предавање Краснописа, Цртања, Певања (црквенога и световнога) и Гимнастике;
 - 7., За предавање ручнога рада женскога.

Поред уџбеника за ученике и упутстава за учитеље требало би да Министарство Просвете

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и црквених послова да израдити сва потребна учила, као:

1., За наставу у Хришћанској науци слике и иконе;

2., За учење читања и писања потребне штице са словима, слоговима, речима и реченицама, — па онда потребне словарице.

3., За вежбање у говорењу помоћу очигледне наставе да се израде потребне слике и модели.

4., За Земљопис нарочито за школску потребу израђене мапе.

5., За наставу у Историји Срба потребне слике.

6., За познавање природе да се израде добре слике и саставе потребне збирке.

Кад се свему овом дода још добро удешена школска књижевница, у којој морају ради учитеља усавршавања бити све науке из којих су узети наставни предмети за основну школу — онда може бити говора о правом успеху у основној настави.

II. Друго је питање: *Да ли треба расписивати стечај за израду тих уџбеника или не треба. Ако треба, онда под којим би погодбама требало расписати стечај за сваки предмет и за сваки разред посебно. Ако, пак, расписивање стечаја није потребно, онда на који би се други начин могло доћи до добрих уџбеника?*

Ја бих био мишљења, да се уџбеници за основну школу израђују на онај исти начин, који је Главни Просветни Савет после другог већања нашао за најподеснији при израђивању уџбеника за средње школе.

III. Треће питање гласи: *Који би се уџбеници од оних, који су упућени Главном Просветном Савету, а који нису државно издање, могли употребити привремено у основним школама?*

Одговор на ово питање може доћи тек онда, кад се реши прво питање. За сад бих предложио, да се у овој школској години употребе сви они уџбеници, које је Господин Министар Просвете и црквених послова одобрио у почетку школске године.

11. фебруара 1895. год.
у Београду.

Главном Просветном Савету
понизан
Дим. Јосић С. Р.

Према овоме измене, које је Главни Просветни Савет учинио у предлогу г. Јосића у овоме су:

1., г. Јосић је испустио из вида уџбенике за вишу основну школу, коју је Савет узео у рачун, пошто она и даље остаје према поднесеном пројекту закона о изменама и допунама закона о основним школама;

2., изоставио је у II разреду основне школе рачуницу као ручну књигу, те је Савет одлучио, да ученици тек од III разреда могу имати уџбеника из овог предмета, који не сме бити у облику теоријске рачунице но у облику збирке рачунских задатака;

3., код историјске групе додата је Историја општа, која се има учити у вишим основним школама;

4., поред уџбеника у вишим основним школама додао је Просветни Савет још и то: да се за више основне школе имају написати Пољопривредне Читанке.

5., група природних наука, као засебан предмет у нижој основној школи, избачена је и пренесена у вишу основну школу.

Што се тиче начина писања уџбеника за основне школе, Савет је одлучио да остане онај исти, који важи за писање уџбеника у средњим школама.

С овим је свршен овај састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈИ

изасланика на испитима зрелости и надзорника средњих школа у 1893/4 шк. години

IX. Извештај г. проф. Андре Стевановића о шабачкој гимназији и лозничкој ниж. гимназији.

Господине Министре,

Г. ректор Вел. Школе, у другој половини месеца маја тек. год., саопштио ми је Ваш акт, по коме сте ме ме изволели одредити за Вашег иза-

сланика на овогодишњем испиту зрелости у шабачкој гимназији и за надзорника лозничке ниже гимназије за школску 1893/4. год.; а накнадно ми је саопштио и то, да ће ми бити дужност да у шабачкој гимназији, поред дужности председника испитног одбора за испит зрелости, будем и надзорник за ту гимназију за ову школску 1893/4 г. Г. ректор ми је том приликом предао и потребна упуства, која сте Ви како за испит зрелости тако и за надзор средњих школа изволели прописати.

На пут сам се кренуо 31. маја т. год., тако,

да сам могао благовремено стићи у Шабац, те 1. јуна предузети руковођење рада на испиту зрелости.

Све ове стављене ми налоге по могућству извршио сам у току од 21 дана, тако да сам се с пута вратио 22. јуна т. г. О свим тим пословима част ми је поднети г. Министру следећи извештај:

I. У очи дана почетка испита зрелости обратио сам се директору те гимназије, који ми је сва потребна обавештења дао о припремама за испит зрелости. Нашао сам, да су ове припреме према правилима о испиту зрелости од 1892. г. и накнадно издатим допунама ових правила — прописно извршене.

Као председник испитног одбора руководио сам рад на испиту зрелости, пазећи строго да се одредбе изложене у поменутих правилима и допунама тачно испуњавају. Могу констатовати, да је рад текао у најбољем реду и да су ове одредбе до најмањих појединости тачно испуњене тако, да нисам нашао за потребно да се ма каква напомена споредне природе у испитни записник стави.

Просечан успех је задовољавајући. Налазим, да су приправници показали на писменом испиту у првоме реду врло добар успех из математике и српскога језика, за тим из латинског. Успех у живим језицима налазим, да код већег дела приправника *није задовољавајући*, нарочито из француског језика. На усменом испиту уверио сам се о оном, што сам већ сазнао на писменом. Приправници су и на овоме показали довољно сигурнога знања из горепомнутих предмета по истоме реду: из математике, српског и латинског језика. Из живих језика били су и овде доста слаби, поглавито из француског. Оцене дате из ових језика више су релативне него апсолутне.

На усменом испиту сем поменутих предмета веома пада у очи знатан успех из Историје са Географијом, а са успехом из Физике сам такође задовољан.

Уопште дакле може се узети, да су приправници показали онолико знања из појединих испитних предмета, колико се према одредбама правила о испиту зрелости од њих тражи и то у толико јакој мери, да је код три четвртине приправника у општем резултату успех одличан и врло добар, а тек код једне четвртине само добар. Релативно незнатан успех из језика потиче једино из доста слабе наставе. Зашто је пак ова оваква изложићу у II одељку овог извештаја.

На тачку под 2. б) упутства имам да одговорим: да налазим, да су приправници заиста до-

стигли ону меру опште образованости и ступањ умне зрелости, да могу с успехом наставити своје научно образовање у В. Школи или универзитету. Овај успех по моме мишљењу потиче из два узрока: једно, у што сам несумњиво уверен, да је настава данас куд и камо боља, него што је за мога ђаковања била, како по потпунијем и рационалнијем програму њеном, тако и по наставничким снагама, које данас много више стоје него оне пређашњих времена, у чему је заиста очевидан корак у напредовању учињен — и друго, што је ова генерација свакада и у ранијим годинама била добра, а у овој школској години и најјача, и што је велики део приправника доста бјачке природне интелигенције.

II. Кад су прилике допуштале за време испита зрелости, а поглавито за 4—5 дана после овога, вршио сам надзор у шабачкој гимназији: присуствовао сам испитима, који су се тих дана вршили; разгледао збирке и библиотеку; контролисао вршење администрације школске; обавештавао се о школској дисциплини; разматрао да ли има потребне удобности и пазно, у којој се мери чистоћа школе обдржава; разгледао зграде, у које је завод смештен и у ком се стању оне налазе.

У смислу датих ми упутстава част ми је г. Министре поднети Вам о овоме заводу следећи извештај:

У горепомнутом времену присуствовао сам годишњим испитима, којих је било око тридесет, бавећи се према приликама где дуже а где краће време. Запазио сам, да се настава из природних наука, Историје, Географије, Српскога језика, Математике, Геометрије, Науке Хришћанске и живих језика (немачког) врши по програму, а да је успех делимично где јачи где слабији, како у коме разреду или генерацији.

На успех штетно утиче то, што нема *прописаних уџбеника за све предмете*, те су неки наставници принуђени да своје предмете диктују. Према томе прека је потреба да се потребни уџбеници што скорорије — извесним путем — спреме и штампају. Добит би тада била и у томе што би настава, нарочито у предметима који се у току више година предају, била континуирана, и што би се тим начином целокупна настава довела у бољу хармонију, те би се и у целини показао извесно бољи успех. Кад буде дакле ових уџбеника — који ће разуме се у потребноме обиму за дотични број часова и дотичне разреде бити разрађени — лако би било увести и неку врсту контроле, било од стране директора било иначе, те пазити, да се по неком детаљном програму предавања и тумачења

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

по тако утврђеним уџбеницима врше равномерно, те да ова не буду из понеких одељака сувише опширна, из других пак врло скупљена.

Из неких предмета, за које има уџбеника, приметно сам знатан успех поглавито из Математике; из Хемије пак, и ако постоји уџбеник, нисам био потпуно задовољан. Мени се чини да је ту узрок сам уџбеник (М. Петровића), и ако изгледа мали по обиму, да је сувише збијен и да се од ученика у тим годинама (IV разред) сувише захтева.

За постигнуће потпунијег успеха и хармоније у настави *ваљало би избегавати и честе премештање наставника*, јер је очевидно да ово може штетно да утиче на успех у настави, нарочито још ако се ово врши у току школске године.

У језицима — немачком, а нарочито француском, опажајем незнатан успех. Моје је уверење, да се на ове језике треба већа пажња да обрати него што је то до сад чињено. Што су ови језици обухваћени и писменим и усменим испитом зрелости мислим да је веома оправдано, јер држим да је то учињено за то, да би се приправници, дошав на Вел. Школу и спремајући се за више стручно образовање, могли богатом стручном литературом једнога од језика да служе, те да тим путем накнаде оно у чему наша литература осетно оскудева. Да би дакле успех из језика био у сразмери према важности која им се оправдано даје, налазим, дакле, да би ове требало *стручни наставници*, а не учитељи — или други наставници — поред својих стручних предмета узгред, да предају. Трбало би дакле имати образоване стручне наставнике. Мислим да би се ово постигло тиме, кад би се одабрали наши свршени великошколци, који су одлично свршили историско-филолошки факултет, и послали једни у Немачку, други у Француску, да тамо изуче филолошке одсеке познатијих бољих универзитета.

Напред сам поменуо да се неуспех јавља код великог броја ученика тек у понекојим разредима. Тај неуспех није из појединих предмета, него може се рећи готово из свију предмета и то у огромном размеру. Колико сам могао разабрати, узрок лежи у томе, што су ти ученици у ранијим годинама безразложно пропуштани у старије разреде. Ове године и настава и дисциплина а и оцењивање успеха било је строжије, те има случајева да је у неколико разреда испао резултат такав, да две трећине ученика — а и више — које понавља испите, које разреде.

Ученици су у прошлим годинама — нарочито у некојим разредима — били врло разуздани. Кажњавање није било строго, па је и дисциплина јако попустила. За ову разузданост има врло карактеристичних примера.

Од почетка ове школске године (1893/4) предузете су озбиљно све дозвољене мере дисциплинске строгости да се овоме злу у школи доскочи, и у томе се делом већ ове године показао приличан успех. Нарочита је пажња и строгост примењивања према оваковим ученицима при овим испитима, те ће пдуће школске године бити могућности да и дисциплина а поред ове и настава покаже повољније резултате.

Према ранијој дозволи у гимназији има велики број *женскиња ученика* (око $\frac{1}{3}$ од целокупног броја ученика). Један од најјачих разлога за примање женскиња мислим да је могао бити, да се код ученика (мушких) развије нека врста утакмице у учењу према женскињу, поред разлога, да се и женскињу да прилика да своје умне подобности развије. Но и ово све по моме мишљењу није довољно да издржи противразлоге. Као најјачи је противразлог, што се, и ако не у јакој мери, негује нека врста симпатије мушких и женских ученика и то у правцу, који може да води у неморалност. Друго, на часовима због присутности женскиња пажљивост ученика није свакад потпуна. Треће, женскиње је изложено сазнавању и слушању многог чега, што штетно на њихову чедност и моралност утиче. Ово долази отуда, што огроман проценат ученика нема никаквог домаћег васпитања. За ово има небројено примера. Четврто, што се на женскиње не могу примењивати за одговарајуће погрешке све оне казне, које се на мушкѣ примењују. Пети пак разлог могао би бити онај исти, који је и изазвао закључак, да наставници Више Женске Школе морају бити жењени. Ја верујем у часност и савесност млађих нежењених наставника а и у њихову решеност, да часно одговоре своје узвишеном наставничком позиву; али могу да верујем и у ту могућност, да може по некоме наставнику да се деси, да поред све добре воље одржања на висини, покаже или развије своју осетљиву — слабу страну, макар просто из неке природне инстинктивне галантерије, што све може да буде штетно и по наставу и дисциплину и морал, а и по углед школе. И ако морам овом приликом констатовати факт, да има врло одличних ученица, које су често најодличнији ученици у по неким разредима, ипак сам мишљења, да се у будуће обустави дозвола примања женскиња у гимназију, те да се ова за свагда ослободи таквих евентуалности — по горе поменутим разлозима — било од стране ученика било наставника.

У замену за ту забрану држим, да би и корисније било да се установи једна *продужена жен-*

ска школа, у којој би се ученице васпитавале и спремале за будуће домаћице. Курс би могао трајати 3—4 године, а школа би могла бити смештена у згради некадашњег „Владичиног конака“, у којој су сада збирке и кабинети гимназијски смештени. По сазнању држим, да би и општина шабачка на тај циљ неку суму као сталну потпору одредила.

Администрација се води уредно; све што се на ову односи као: архива, деловодни протокол, ученичка уписница, разредни дневници, воде се марљиво и примерно.

Гимназија је смештена у три зграде. У двама су учионице, а у трећој збирке и кабинети. Сама та растројеност, што је ова у три зграде смештена, показује, да се не може сигуран надзор од стране директора над ученицима и наставом да врши. Највећи број учионица има у старој гимназијској згради, у којој је и директорова и професорска канцеларија. Ова зграда потребује знатне оправке; нарочито би ваљало патосе поправљати или мењати. Нова зграда (зидана пре три године), која лежи у дворишту старе — има само четири учионице које су врло велике, нарочито им је ширина претерано велика. Ова зграда, и ако нова — а коштала је преко 70 хиљада динара — сада је већ доста рабатна. Ово долази од рђавог распореда и рђаво смишљене конструкције. Узрок је поглавито велики распон — ширина — учионица, за који је релативно слаба дрвена грађа употребљена, те се преко учионице не сме слободним кораком брзо кретати, јер се јако љуља, а средина патоса је већ данас приметно угнута, а плафони делимично већ испуцали. Ова несмотреност лица, која су у грађењу ове зграде имала удела — јест за сваку осуду. И за обичне, приватне грађевине не би се смела тако слаба грађа примењивати, а још мање овде, где је свакад већи број лица на дужем дневном окупу, и што су то увек млади људи, живљи и по темпераменту и кретању. Знатним оправкама ово би се у неколико дана поправило. Овај недостатак а и други, што је ова зграда одвојена од главне гимназијске зграде, дао би се прилично исправити и тиме, кад би се плац откупио, који поред главне зграде на главној улици лежи, и на коме постоји једна слаба грађевина. На овоме плацу у продужењу старе гимназијске зграде у истоме стилу могао би се дозидати део са потребним одељењима. Колико сам могао сазнати, услови су за овај откуп сада доста повољни.

У трећој згради, „Владичином конаку“, која лежи према главној преко улице, смештени су кабинети и збирке. Зграда се налази у веома рабат-

ном стању. Имале би се извршити знатне поправке на цоклу, јер је овако сваким даном влага све више упропашћује. Сем тога преко је нужно да се измене у некојим одељењима патоси са целим патосним гредљем, јер је опасност да се све не поруши.

Чистота се по могућству у свима овим зградама одржава. Једна од највећих незгода у учионицама је та, што немају завеса, нарочито у онима што су окренуте југозападу. Ове би требало што скорије наместити.

Збирке и кабинети су доста попуњени и одржавају се у примерном реду. Библиотека није велика, али има врло добрих, изабраних дела. Инвентари су уредни.

Ш. 13. јуна т. г. отпутовао сам у Лозницу, и тамо према датом ми упутству извршим преглед тамошње ниже гимназије. Ради овога бавио сам се недељу дана и за то време присуствовао сам на седам испита.

Колико сам се могао уверити, наставници су се при предавањима придржавали школског програма. Настава је вршена потпуно у прописаном обиму а, по могућству, одређеним уџбеницима. И овде имам да напоменем, да недостатак свију уџбеника штетно утиче на потпуност наставе. Поред свега тог, што се наставници придржавају програма и служе највећим делом уџбеницима, имам да констатујем, да је успех у настави доста незнатан. Бивало је ученика у старијим разредима (III разред) да нису знали не само оно основно, што се од њих захтева за тај разред, него чак и такве ствари, које би требало знати још у I разреду. Старао сам се да сазнам за узрок, и по свој прилици — у колико сам се могао обавестити — биће да је у томе, што становници Лознице и околине не дају радо своју децу у средње школе, те је с тога и број ученика врло мален: свега 70 ученика у сва 4 разреда. Наставници пак, да не би и овај мали број крњили, давали су у опште блажије оцене, те су се на тај начин ученици тако рећи провлачили у старије разреде. У свакоме разреду има и по који одиста одличан ученик, што потврђује, да је настава била коректна; али је на жалост број таквих ученика врло мален. Већа половина ученика у свима разредима је врло слаба. Да је оцењивање успеха ученичког било нешто строжије, овај завод не би имао више од 35—40 ученика, а за тај број опет очевидно је, да не би било оправдано такву школу одржавати. И са тог разлога ја сам мишљења, да би ову нижу гимназију требало укинути. Место је ово слабо насељено, сла-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бог промета, па споро и напредује. Укинућем ове школе пак оно би у своме напредовању још више изгубило. Но ово, по моме мишљењу, не би требало олако узимати, једино из политичких обзира. На развиће ове вароши мора се већа пажња да обрати поглавито с тога, што се налази на граници Босне, и којом у културном погледу доминирају с једне стране Беолина, а с друге Зворник. Политички би дакле разлог био, да се на место ове гимназије, која за сада нема довољно погодаба за опстанак, заведе какав други културни завод, каква средња или нижа стручна школа, било занатска, било пољопривредна.

У колико сам могао запазити, дисциплина је у школи врло добра. Ученици су мирни и послушни.

Архива и све што уз њу иде налази се у примерном реду. Администрација се води уредно.

Приметно сам, да овај завод тек од прошле године има нешто потпунију збирку, нарочито у физичким справама и хемијским препаратима. Ови су последњи већим делом тек у најновије време набављени. И из тога се види да је настава раније морала бити врло оскудна.

Библиотека је прилична и одржава се у реду.

Зграда, у којој је овај завод, врло је удобна, солидно грађена, има довољно светлости у учионицама, а чистота се примерно одржава.

6. јула 1894. год.
у Београду.

Господину Министру
понизан

Андра Ј Стефановић с. р.
проф. В. Школе

Х. Извештај изасланика г. Ђуре Козарца, управника Држ. Штампарије, о учитељским испитима у београдској Вишој Женској Школи.

Господине Министре,

Претписом министарства просвете и црквених послова од 5. маја о. г., ПБр. 6277., имао сам част бити одређен за министарског изасланика при овогодишњем учитељском испиту у овдашњој Вишој Женској Школи.

Због великог броја приправница у овој школи учитељски је испит држан у три одељења. У првом сам одељењу ја председавао, и о резултату тога испита имам част поднети Вам овај извештај.

У првом одељењу било је за испит пријављених приправница 46.

Од њих су, због слаба здравља, одустале од полагања испита 2 приправнице.

Од 44 приправнице, које су испит полагаале, положило их је испит:

а) с одличним успехом . . .	6	приправница,
б) „ врло добрим успехом . . .	12	„
в) „ добрим успехом . . .	14	„
г) са slabим успехом . . .	11	„
д) није испит довршила . . .	1	„

Свега: 44 приправнице.

Од 44 приправнице, које су испит полагаале,

1. положило је испит на чисто . . .	19	приправ.
2. одбијено је на три месеца:		
а) због једне слабе оцене . . .	10	„
б) због две „ „ . . .	3	„
3. Одбијено на годину дана . . .	11	„
4. није довршила испит . . .	1	„

Свега: 44 приправ.

Успех је дакле, узев га уопште, у овом одељењу био добар.

Али је тај успех, с погледом на циљ, који се хоће и треба овом школом да постигне, ипак недовољан. Ево зашто:

Виша Женска Школа са својим данашњим устројством није специјална школа за више образовање женскиња, нити је женска гимназија, нити је учитељска школа. Хтело се њом да постигне у исто време и више образовање женскиња и спрема за учитељски позив, те су се правци помешали, часови смањили, предмети скратили, и с тога ова школа сада не одговара правцу ниједноме.

Више су пута чињени покушаји да се Виша Женска Школа преустроји са одређеним правцем, али је то питање све до данас остало нерешено. Време је да се и с њим рашчисти.

Међутим, док се преустројство В. Ж. Школе не скине с дневног реда, ваљало би у данашњој, оваквој каква је, обратити пажњу нарочито на оне погодбе, без којих је постигнуће повољнијег резултата у настави апсолутно немогуће.

Колико сам могао разабрати за оних 10 дана мојега службеног бављења у овој школи, поуздано могу рећи, да ће успех порасти, ако се настане:

1. да се што пре напишу и штампају *привремене програми* за све предмете, како би се знало шта се у ком разреду за једну годину мора свршити. Само је тако могуће управитељци да прати школски рад појединих наставника. Ови министарством просвете одобрени и прописани програми треба да су за сад кратки, колико само да се зна шта спада у обим тога и тога предмета у том и том разреду;

2. да се предмети предају само по одобреним и штампаним школским књигама, а апсолутно да се забрани диктовање и литографисање табака, а

оваки су табаци у ову школу унесени без икакве контроле, и самовласно;

3. да се и на *наставну* и на *васпитну* страну ученица Више Женске Школе обрати много већа пажња него до сада. Ове ученице, које ће данас сутра бити кућанице, треба да имају много ширу наставу, према данашњем општем напретку наука, него што су је оне изнеле из оваке своје школе, треба да имају васпитање у толико оштрије, у колико су оне позване да се боре противу распуштености у грађанском и хришћанском моралу. А чиме ће ове ученице да се боре? Какво им је оружје за борбу дала садашња њихова школа? Школа им није дала науку у толикој мери, да би се на суњу благотворних њених истина однеговао и окренио дух њихов, како би могле чврстом вољом и непоколебљивим поуздањем у себе стати на бранике свега што је лепо, добро и право. Школа их није окрепила ни вером, „без које није могућно угодити Богу“, јер многе ученице ове школе о принципима хришћанске етике и о догматичним истинама своје вере готово ништа не знају. Нису оне криве. Од њих се више тражило да знају само библијске приче и литурђију, него ли начела вере и морала. (Чак се од њих из литурђије тражило да знају значење и тумачење „проскомидије, агнеца, 9 чинова, просфоре, дискоса, дарка, ваздуха, астера“ и т. д., што можда и многи свештеник и богословац не би умео по значењу да протумачи.) Срце је дакле ових ученица остало пусто, јер су остале без вере, душа им је остала ташта, јер нису ушле нити су могле ући у „Свјатаја свјати“ праве науке, која једина душу може да окрепи и осветли. Оне дакле са својом слабом спремом не могу улазити у борбу а да не подлегну. Па кад помислимо, да рукама оваких ученица, било да буду учитељице било да буду домаћице, држава поверава судбину, срећу и напредак васколиког народа свога; онда човек мора да зебе за оне нараштаје, који нису били срећни да их стазом хришћанских и грађанских врлина поведе сигурна рука образоване и васпитане мајке и учитељице.

С тога, господине Министре, имам част обратити Вашу пажњу на ову школу и замолити Вас, да се настави и васпитању ученица Више Женске Школе у целој земљи посвети што већа и највећа пажња и све из темеља да се измени, да се све уклони што год постигнућу циља буде стајало на путу. То захтева будућност нашега народа и она љута борба, коју он има да издржи на балканском тропољу. Срећном исходу ове борбе може довести

само образована и васпитана мати, образована и васпитана учитељица.

10. јула 1894. године
у Београду.

Ђ. Козарац с. р.
управник држ. штампарије.

XI. Извештај г. Јосифа Пецића, начелника у пензији, о Вишој Женској Школи у Крагујевцу.

Господине Министре,

По решењу г. Министра од 7. маја ове год., ПБр. 6543., походно сам Вишу Женску Школу у Крагујевцу и пропратио, према даноме ми Упутству, све њезине годишње испите који су, по утврђеном распореду, трајали од 8. до 27. јуна ове год., а тога дана су свршени. На свима тим испитима, којих је било бројно 31, био сам присутан; само на испит из гимнастике нисам доспео због важнијих послова у гимназији.

Виша Женска Школа крагујевачка још је тако рећи нова установа, и ако већ има четири разреда и петом се нада; још јој много што шта недостаје, због чега управо не може самостално ни да напредује. Она се до скоро сматрала као женско одељење гимназије; сад то није више али, у главном, још се није као што треба од ње отресла, и наследила је, на жалост, све готово њезине махне. Гимназија непрестанце позајмљује Вишој Женској Школи те ово те оно, па чак и старешину школе. Редовни професор гимназије, г. Шплихал, за сад је управник Више Женске Школе.

Ма да је овај избор, по моме личном уверењу, врло срећан, опет је крајње време да се и овој и свакој другој *неодређености* и *неправилности*, којих је у овом заводу пуно, једном за свагда учини крај, пошто од тога највише зависи живљи развитак, а што је најважније, и ауторитет те школе. Самосталност тако важне установе, као што је ова, јако утиче на озбиљност укупнога рада њезиног и на леп глас њезин, који мора имати.

Према овоме што напред рекох, непосредно је потребно:

1. Да се за ову Вишу Женску Школу постави што пре *сталан управник*, који више неће бити професор гимназије;

2. Да се новоме управнику стави у дужност да одмах састави *ново уређење, наставни план и програм* своје школе;

3. Да се тачно одреди *прави задатак* те школе, а не као досад да се не зна ништа на што је и

чему служи. Ова школа још нема ни своје уређење на ком стоји, ни свој научни план. Све оно на чему она данас постоји и по чему се управља, узето је или из гимназије или из Више Женске Школе у Београду, која такође нема своје тачно *опредељење*, и ако већ постоји преко 30 година. Било би врло штетно по нашу државу, а највише по васпитанице крагујевачке Више Женске Школе, да она остане и даље у тако грозној неизвесности. С тога, ако се хоће да се та школа правилно развија и да донесе повољне резултате у науци и друштвеном моралу, мора јој се тачно назначити *правац* и круг рада на здравом и практичном темељу.

По мом немеродавном мишљењу, имало би да се бира једно од трога:

или да ова школа спрема, у српском духу, ваљане девојчице за *добре и образоване домаћице*; или да се ту девојке вежбају за *учитељице* основних и приватних школа;

или, на послетку, да даје девојкама општу (гимназијску) спрему за *више стручно образовање*, на прилику универзитетско. Из овога треба изабрати што је најпрактичније за нашу потребу. Овако та школа постоји бесправно и без икаква значаја, као оно тица на грани.

Прека је данас потреба рашчистити и средити ово најглавније питање, па поћи даље и према том све остало удешавати. А докле се то не реши, у питању је и сам опстанак њезин, а о успеху не треба ни говорити. Ако се г. Министар одлучи да прими овај мој предлог за основу свог даљег рада, готов сам, у свако доба, казати му и мој суд у том погледу.

Ово сам сматрао за најпречу дужност да представим г. Министру, и то колико у интересу саме школе о којој је реч, толико и у интересу личнога обавештења његовога, јер је тако право стање те школе.

Сад је на реду да пређем и на поједине тачке Упутства. Почињем с првом.

Успех у наукама у Вишој Женској Школи уопште је *добар*. Бољи се не може ни замислити према оном што је већ речено. Најбољи успех највише зависи од интелигентности и начина предавања радних снага. У овој је школи, сем управника и једног наставника, махом женскиње, и то младо и ново. Као таквоме није лако уписати у грех, ако још нема јаче — интензивније — знање и више педагошке извешаности. То ће тек доћи временом после многога читања и дужега искуства, а и поред добре воље и изврснога прилежања, јер то су верни пратиоци и помагачи одличних наставника. У осталом, ја мислим да би ради сваке

сигурности најпрактичније било све научне предмете поверити вредним и уредним наставницима гимназије или иначе; а садашње наставнице упутити да се уз њих уче и спремају да с временом могу и саме предавати по коју лакшу дисциплину.

Ред и *поредок* је у овој школи најпохвалнији. То припада највише старешини школском. Желети би било имати таквих старешина бар у већини наших средњих школа. Што се тиче *удбеника*, не разликују се од оних у паралелним разредима гимназија; а о њима ћу говорити у гимназијском извештају. Овде само укратко могу напоменути: да и у овоме заводу има *којекаквих* *удбеника*, ама која вајда од таквих. И овде је страшна *оскудица* у *добрим* ручним књигама. И ово је такође једна од најтежих брига, која пада на терет највишој просветној управи.

Виша Женска Школа још нема својих потпуних *збирака* и *научних кабинета*, пошто је још жива, а оно што има, то је у маломе, и добро је и све у своме реду. Библиотеке за стручну спрему такође нема. Оно мало књига што има, то је на угледном месту; али то још није никаква библиотека.

Администрацију школску врши сасвим савесно управник, тако да би многим могао послужити за углед.

Школска зграда са окућницом чиста је и у најбољем реду. Учионице нису бог зна како стране, али за садашњи број ученица подносе. Плац на коме је школа, простран је и излази и на другу улицу. И на тој страни имају неке трошнице зграде, које се могу поправити за учионице, ако се отвори пет разред, или ако буде било паралелних разреда. О истој згради већ је била раније реч и у другом акту.

Ако се ова школа преуреди на предложени начин и постане *права школа* за васпитање и образовање младих Шумадијана, онда садашње зграде које стоје на расположењу, не би биле довољне. У том случају морала би се подићи нова зграда на средини плаца по примеру угледних пансионата у другим државама. Може бити да се данас о томе и не мисли, али је и то журна потреба за српске матере и српску државу.

С тим закључујем.

Утисак који је Виша Женска Школа учинила на ме, и *пријатан* је и *забаван*. Пријатно је провести неколико часова у онако реткој школској чистоти. А забавно је гледати с каквом се бригом и журбом ученице старају да се на испиту покажу, надмећући се која ће бољу оцену однети. Још кад би им учење било олакшано то вештим

предавањем, то лаког причом и очигледним настављањем, како би много сјајнији њихов успех испео, а колика би тек онда њихова радост била. Све ово један је доказ више, да је српско женскиње жудно просвете, и то жуди да просвети ум и облагороди своје срце. Мој је праведни суд да му ова школа овака каква је за сада не пружа ни једно ни друго у оној мери, која је за живот неопходно потребна.

Благодарећи господину Министру на повећењу, част ми је уверити га о моме најодличнијем поштовању.

12. јула 1894. године
у Београду.

Ј. Пецић с. р.
начелник у пензији.

ИСПИТИ ЗРЕЛОСТИ у средњим школама за 1893.—94. школ. годину.

1. Прва београдска гимназија.

Директор прве београдске гимназије поднео је министру просвете овај извештај о испиту зрелости, држаном месеца јуна пр. године.

За полагање испита зрелости пријавило се тридесет приправника, међу којима је један, што ове године по други пут подлаже овај испит.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	6 приправн.
с врло добрим	10 "
с добрим	9 "
са slabим успехом из математике (усмен)	2 "
са " " физике	1 "
са " " лат. и франц. јез.	1 "
због доказане болести није полагао ни писмене ни усмене испите	1 "
Свега:	30 "

Према том двадесетпаторици приправника призната је зрелост и спрема за слушање факултета у Великој Школи или универзитету; четворица су одбијена на три месеца, а ономе кандидату, који се пред испит разболео, остављено је да накнадно подлаже и писмене и усмене испите у септембру месецу. Сва ова петорица положила су поменутог месеца испит (1 накнадни и 4 поновни) зрелости и призната им зрелост и спрема за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету.

2. Друга београдска гимназија.

Према извештају директора друге београдске гимназије, који је поднео министарству просвете о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. г., за полагање овога испита пријавило се 26 при-

правника и 2 приправнице, међу којима су три приправника и једна приправница што ове године поново подлажу испит зрелости.

Од њих је положило овај испит:

с одличним успехом	2 приправн.
с врло добрим	14 "
с добрим	1 "
са slabим	7 "
због slabог успеха одустало у тову испита од даљег полагања	2 "
због доказане болести није полагао ни писмене ни усмене испите	2 "
Свега:	28 "

Према том осамнаесторици приправника, међу којима су две приправнице, призната је зрелост и спрема за слушање факултета у Великој Школи или универзитету. Два приправника одбијена су савним од даљег полагања испита зрелости; тројица су одбијена на годину дана, а тројица на три месеца. Оној двојици, што због болести нису полагали испите, одобрено је да у месецу септембру накнадно подлажу испит зрелости.

3. Зајечарска гимназија.

Директор зајечарске гимназије поднео је министру просвете и црквених послова овај извештај о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. године.

За полагање испита зрелости јавило се свега 5 приправника, колико је ове године и свршило VIII разред ове гимназије.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	— приправн.
с врло добрим	3 "
с добрим	1 "
са slabим	1 "
из нем. језика	1 "
Свега:	5 "

Према том испитни одбор признао је четворици приправника зрелост и спрему за слушање факултета у Великој Школи или универзитету, а један је одбијен на три месеца дана, после ког рока моћи ће да подлаже накнадно испит из немачког језика.

4. Крагујевачка гимназија.

Према извештају директора крагујевачке гимназије, који је поднео министру просвете, пр. године свршило је VIII разр. свега пет приправника за испит зрелости и сви су се јавили да подлажу овај испит.

Од њих положило је испит зрелости:

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

с одличним успехом	1	приправн.
с врло добрим „	2	„
с добрим „	2	„
са slabим „	—	„
Свега:		5 „

На основу добивених оцена, испитни је одбор свој петорици признао зрелост и спремину за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету.

5. Крушевачка гимназија.

Директор крушевачке гимназије поднео је министру просвете овај извештај о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. шк. године.

За полагање испита зрелости пријавило се осамнаест приправника, од којих је шеснаест пр. године свршило VIII разред, а двојица су дошла са стране да поново полагају испит зрелости, по што су 1892.—93. шк. године пали на писменом испиту (један у другој београдској, а други у крагујевачкој гимназији).

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	2	приправн.
с врло добрим „	5	„
с добрим „	4	„
са slabим „	5	„
одбијени као морално незрели	2	„
Свега:		18 „

Према том испитни је одбор једанаесторици приправника признао зрелост и спремину за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету. Због слабог успеха одбијено је пет приправника, и то тројица на годину дана, а двојица на три месеца. Два приправника одбијена су од испита, као морално незрели.

6. Нишка гимназија.

Директор нишке гимназије поднео је министру просвете овај извештај о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. год.

Према том извештају свршило је VIII разред гимназије тринаест приправника и две приправнице, и сви су се јавили да полагају испит зрелости.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	1	приправн.
с врло добрим „	5	„
с добрим „	6	„
са slabим „	3	„
Свега:		15 „

Према том испитни одбор признао је дванаесторици (11 приправника и 1 приправницу) зрелост и спремину за слушање факултета у В. Школи или универзитету. Два приправника и једна при-

правница одбијени су због слабог успеха, и то двоје на три месеца, а један приправник на годину дана.

7. Пожаревачка гимназија.

Из извештаја директора пожаревачке гимназије, који је поднео министру просвете о извршеном испиту зрелости у месецу јуну пр. године, види се, да се на овај испит јавило петнаест приправника.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	6	приправн.
с врло добрим „	5	„
с добрим „	—	„
са slabим „	4	„
Свега:		15 „

Према том испитни одбор признао је једанаесторици зрелост и спремину за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету. Четири приправника због слабог успеха одбијено је од испита и то један на три месеца, а тројица на годину дана.

8. Шабачка гимназија.

Директор шабачке гимназије поднео је министру просвете овај извештај о извршеном испиту зрелости у месецу јуну пр. године.

За полагање испита зрелости јавило се једанаест приправника и две приправнице.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	3	приправн.
с врло добрим „	7	„
с добрим „	3	„
са slabим „	—	„
Свега:		13 „

Испитни одбор признао је свој тринаесторици зрелост и спремину за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету.

9. Београдска реалка.

Директор београдске реалке поднео је министру просвете овај извештај о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. године.

За испит зрелости јавило се дванаест приправника.

Од њих је положило овај испит:

с одличним успехом	1	приправн.
с врло добрим „	4	„
с добрим „	3	„
са slabим „	4	„
Свега:		12 „

Према показаном успеху испитни одбор признао је осморици приправника зрелост и спремину за слушање факултета у Вел. Школи или универзитету. Два приправника одбијена су, због недовољног успеха, на три месеца, а два на годину дана.

10. Ужичка реалка.

Директор ужичке реалке поднео је министру просвете овај извештај о испиту зрелости, извршеном у месецу јуну пр. године.

За полагање испита зрелости јавило се седамнаест приправника, међу којима је један што по другипут полаже.

Од њих је положило испит зрелости:

с одличним успехом	1	приравни.
с врло добрим „	7	„
с добрим „	4	„
са slabим „	4	„
одбијен од даљег полагања	1	„
Свега:	17	„

Према успеху, који су ови приправници показали, испитни одбор дванаесторици признао је зрелост и спремину за слушање факултета у В. Школи или универзитету. Четворица су због недовољног успеха одбијени, и то двојица на три месеца, а тројица на годину дана. Један је приправник савним одбијен од испита зрелости, пошто је и при поновном полагању показао недовољан успех. Ј.

ИЗВЕШТАЈИ

о Фондовима сиромашних ученика у основним и средњим школама.

Извештај о стању „фонда сиротних ученика и ученица основних школа у Шапцу“, за 1894 год.

Крајем 1893. г. остало је у готовини: 16553.40 д.

Прихода је било у 1894. год.:

од кирпје	3792.—	дин.
„ наплаћене камате 1950.—	„	
„ купона	100.—	„
„ ажије	16.50	„
„ чланова добротв. 100.—	„	
„ кам. на ул. за штед. 890.35	„	6848.85 „
Свега готовине	23402.25	„

Од ове готовине утрошено је 1894. свега 4556.55 „

Према томе, по одбитку расхода, остало је готовине, крајем 1894. год. и пренесено је на нов рачун

18845.70 „

Целокупно имовно стање овога фонда било је крајем 1894. године:

у обвезницама	23040.—	дин.
Поравнање	7200.—	„
5 акција Н. Банке (по 126.20)	631.—	„
5 лутр. лозова (по 92 дин)	460.—	„
2 бона Управе Фондова	1000.—	„
11 дуванских лозова (по 10 д.)	110.—	„
Ненаплаћени интерес, пренесен у 1895-у годину	2673.—	„
Свега:	35114.—	дин.

Извештај о стању „фонда сиротних ученика лесковачке ниже гимназије.“

Заузимањем наставника лесковачке ниже гимназије основан је фонд сиромашних ученика, и правила тога фонда одобрило је министарство просвете 7. јула 1890. год., ПБр. 9251. Задатак је фонду, да сиромашне ученике и ученице ове школе снабдева свима школским и приватним потребама, те да им олакша школовање.

Фонд је имао само једног јединог члана утемељача, г. Милоша и г-ђу Савку Милојевића, а растао је приходом од забава и лутрија, које су приређивали наставници лесковачке ниже гимназије. Од 1890. па до 1895. год. имао је фонд, по уложној књижици лесковачке Удеон. Штедионице, свега главнице 578.10 дин., на коју је поступно растао интерес у 144.05 дин. — Овај фонд са оваким малим капиталом није могао успешно да врши свој задатак. Наставници ове школе, у школској 1894—95. год., прегоше да фондовска правила измене и створе му нове изворе, из којих ће он црпи своју снагу и боље напредовати на радости утеху сиромашних ученика; уједно је решено да се интерес утроши:

1.) на куповање уџбеника прив. издања и на друге школске потребе ученичке	100	дин.
2.) на штампање измењених правила	26	„
3.) на штампање позива управе фонда на све родољубе	16	„
Свега	142	дин.

Услед измењених правила, која је г. министар просвете изволео одобрити под 31. децем. 1894. г. ПБр. 24509., позив на све родољубе и забава, коју 29. јан. 1895. год. приредише наставници са ученицима, а уз пријатељско суделовање лесковачке певачке дружине „Бранко“, донели су фонду ове приходе:

1) од 9 чланова добротвора у име удога	325	д.
2) од 9 чланова утемељача	100	„
3) од три члана помагача	16	„
Свега	441	дин.
4) од добровољних прилога и улазница на забави	349.50	
Свега дин.	790.50	1)

Кад се од ове суме одбију трошкови забаве у 77.45

остаје чиста прихода динара 713.05

1) Види имена у одељку „Просветни Добротвори“ у овој свесци. Уредн.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

По чл. 3. правила фонда једна трећина чистог прихода од забаве, у 90.50 дин., уноси се са свима улозима чланова у главницу фондовску, те је ова сада:

а) стара главница	578.10 дин.
б) нова главница (441+90.50)	531.50 "
<hr/>	
Свега динара	1109.60

Друге две трећине чистог прихода од забаве, у 181.55 дин., одређене су, по одлуци професорског савета, да се сиромашним ученицима набаве за сада најпрече потребе школске и приватне, а остатак да се причува до продећа, када ће савет према потреби сиромашних ученика, учинити распоред са овом сумом.

КФ. Бр. 6.

12. фебруара 1895. године
у Лесковцу.

Председник Фонда,
директор,
Коста Ивковић с. р.

Пословођ Фонда,
Мирко М. Поповић с. р.
предавач

Извештај о стању „фонда за потпомагање сиром. ученика и ученица осн. школа“ у Ужицу.

Стање благajнице тога фонда било је, по извештају управе, на дан 1. јан. 1895. год. овако:

Приход:

Од забаве даване у корист фонда 14. јан. 1894. год., чистог прихода	309.90 д.
Улози чланова добротвора	100.— "
„ „ утемељача	220.— "
„ „ редовних	22.— "
<hr/>	
Свега:	651.90 "

Расход:

Дуг враћен благajнику од прошле године	8.25 д.
Материја за одело сиромашних ђака	466.— "
Један дрвен орман за фондовска акта	25.— "
А conto израде диплома за чланове добротворе	10.— "
<hr/>	
Свега:	509.25 д.

Кад се расход одбије од прихода, остаје готовина у 142.65 дин.

Од ове је суме дато на штедњу у Ужичку Грађанску Штедионицу 140 дин.

Укупно имаће фонда на дан 1. јануара било је овакво:

а) на штедњи код Ужичке Грађанске Штедионице од 1893. год.	3316.30 д.
б) дато на штедњу у Ужичку Грађанску Штедионицу од прихода у 1894. години	140.— д.
в) интерес од главнице на штедњи за 1894. годину	168.30 "
г) у књигама и стварима фонда, по одбитку 20%	42.— "
<hr/>	
Свега:	3666.60 д.

Извештај о стању „Добротворног фонда нишке гимназије“ за 1894. годину.

I. Примање:

1. Чист приход од забаве 29. јануара 1894. год., у корист фонда	503.15 д.
2. Од г. Петра Јелчића, порезника, за њега и његову пок. супругу Марију улог као чланова утемељача	120.— "
3. Од г. М. Марковића, директора, члана утемељача, две трећине улога	40.— "
4. Од г. Петра Мостића, потпуковника члана утемељача, две трећине улога	40.— "
5. Од г. Ђоке Крстића, благajника, члана утемељача, улог	60.— "
6. Од г-ђе Јулке Ђ. Крстића, члана утемељача, улог	60.— "
7. Од г-ђе Јелене Ј. Димитријевића, члана утемељача, две трећине улога	40.— "
8. Од г-ђе Десанке А. Павловића, члана утемељача, улог	60.— "
9. Од пок. Драшка Д. Славковића, члана утемељача, улог	60.— "
10. Од г. Стојана Константиновића, пензионираниог судије, члана утемељача, прва трећина улога	20.— "
11. Од Радака Радаковића, гимназијског ученика, члана утемељача, прва трећина улога	20.— "
12. Интерес од новаца код Нишке Акционарске Штедионице до 1. јан. 1895. год.	51.25 "
<hr/>	
Свега	1074.40 д.

II. Издавање :

За парастос умрлим члановима фонда	
утрошено	26.— д.
	Свега 26.— д.

Кад се издатак одбије од примања, остаје готовине : 1048.40 динара.

Од ове готовине уложено је код Нишке Акционарске Штеднионице	1008.40 д.
У благајници је остало	40.— »
	Свега 1048.40 д.

Ниш, 1. јануара 1895. г.

Благајник
Добротворног Фонда нишке
гимназије,
директор,
М. Марковић с. р.

НАУКА И НАСТАВА

УЛОГА ПРАШИНЕ У ПРИРОДИ

Од д-ра П. Ленард-а

Кад какав сунчев зрак кроз пукотину капка продре у мрачну собу, он се лепо види у свој својој дужини. Оно, што његову светлост на све стране расипа, те тако и ова у око допре — то је *прах собнега ваздуха*. Није то сунчев зрак, што ми сада видимо, већ је то њиме осветљени прах. При бољем проматрању могу јасно да се разликују поједини делићи како кроз ваздух продиру.

Кад је собни ваздух тих, још се боље види, јер се он онда сталожии на све предмете у соби. Прах пада веома полако на земљу, и ако је састављен и из материја, које иначе, у већим делићима брзо падају, што се може видети, кад се сталожени прах скупи у громуљице. Кад се згромуља онда се губи велика количина његове слободне површине, које је раније било код појединих самосталних делића. Та велика површина била јој је довољан отпор у ваздуху, те да је у падању задржава. У колико је ситнији прах, у толико му је већа површина у односу према његовој маси и у толико је спорије његово падање кроз ваздух.

Изгледа, да би неблагодаран посао био говорити о *улози прашине у природи*. Јер, какве би важне улоге и имала ова, иначе тако незнатна, материја? Међутим видеће се, да ми немамо права да је тако омаловажавамо

Праш има највећа удела гогово у свима појавама у природи. Прво, он чини те је наше весело небо плаво. Кад на плави небесни свод погледамо, опазићемо сунцем осветљени прах у атмосфери. Јер ништа друго не би нам ни могло светлост у око добацити. Кроз све гасове, ма какве они хемијске особине имали, пролази светлост у правим линијама невидљиво. Праш је хвата, рефлектира на све

стране, и тако обасјава целу атмосферу, исто онако, као што и мрачну собу осветљава и сунчев зрак чини видљивим.

Без прашине не би било плавога небеснога свода. Небо би било црно, или још и црње но и на најлепшој тамној ноћи. Непосредно на тој црној подељини стајала би зажарена сунчева лопта, а исти такав јако супротан однос био би и на осветљеној земљи. Бљештећа светлост на местима, где сунчеви зраци падају, а тамно црна сенка, где их нема. Само светлост месечева и звездана, која би се и на дану видеела, блажила би у неколико ове противности. Осветљена површина земље била би слична оној, коју кроз дурбин на месецу опажамо, јер и месец нема атмосфере, у којој би било прашине.

Ми на земљи имамо прашини да заблагодаримо за равномерно и ублажено дневно осветљење, за које су и наше очи већ удешене; прашина чини те нам пределне сценерије тако лепо изгледају.

Из овога до сада реченог излази за сада само то, да прашина чини те небесни свод *јасно* видимо; али зашто је он баш управо *и*лав? Зашто прашина рефлектира од свих разнобојних зракова беле сунчане светлости понавјише баш плаве, а у мањој мери зелене, жуте или црвене?

Ово стоји до величине прашних делића. Само најситнији прах пада тако полако, да се кроз све ваздушне струје и атмосферске слојеве раздељује и шири, и само таквим и тиме свуда распрострањеним, најситнијим прашним делићима може се особени значај приписати. Крупнији делићи падају брзо на земљу. Сетимо се само механизма светлости — оних веома кратких етарских таласа, што му биће сачињавају. Ти таласићи, и ако сви мањи но микроскопски, неједнаки су. Најкраћи су они, што дају плаву светлост, све остале боје одговарају дужим етарским таласима. Ситан

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

атмосферски прах садржи опет многе делиће, још довољно велике за рефлектовање кратких, плавих етарских таласа; мање има делића, који и жуто и зелено рефлектују, а још мање ће их бити такве величине, да утичу и на друге црвене етарске таласе. Према томе, црвена светлост продире прилично неспречена, плава се опет нарочито расипа, те тако и у око допире. С тога и најситнији прах и изгледа *плав* — а по томе и цело небо — *плаво*.

Сличну појаву, само у већем размеру, можемо да посматрамо на воденој површини, кад је устасана, и кад по њој плива комађе дрвета. Дрво се у овоме случају односи према воденој површини исто као и делићи прашице према етарским таласима. Велики и дуги таласи пролазе поред дрва са свим мирно, само што их тамо амо љуљушкају; ситне водене кружиће напротив одбијају дрва као чврсти дуварови.

Најситнији прах изгледа дакле плав. Ово се може видети и на диму зажарене цигаре. Тај дим на јасном дану — кад је дакле плаве светлости много — са свим је лепо плав, као небо. Овај пак дим, што кроз цигару пролази те се на другоме крају види, састављен је из крупнијих делића, који су довољно велики, да и најдуже етарске таласе, све састојке беле светлости, рефлектују — он изгледа с тога белчаст. Исту разлику виђамо и код прашице у пољу и у вароши. У великим варошима има много крупне прашице, с тога је небо у њима често онако белчасто, док у поље одилази само ситан прах, који се плави. И на разним висинама над земљином површином прашина је различито подељена. Најкрупнија је прашина доле, где и постаје; високо горе на брдима виђамо прашину под нама, јер разређени ваздух у стању је да носи само најситнији прах. С тога је на високим брдима небо чисто плаво, често угасито плаво, готово црно, какво би и без прашице било. Само кад на дубље слојеве према хоризонту погледамо, прелива се боја у белчасто-плаву.

Ну за што је небо у Италији и у тропима много плавље но код нас? Да није тамо прах ситнији? Одиста то и јесте. Али не, што тамо ситнији прах постаје, већ је томе узрок други. У нашим земљописним ширинама не може прах дуго у ваздуху да лебди, а да се не напоји воде и тиме постане крупнији. А у топлијим крајевима остаје вода у ваздуху у облику паре, и не претвара се на прашину и течност. Тек кад је ваздушне струје однесу у више слојеве, тамо се охлади и згусне у облаке.

Тако доспесмо до најважније улоге прашице у нашој атмосфери, до учешћа, које она има у

стварању талогоа тиме, што се тек на њој водена пара претвара у течност.

Може се просто тврдити, да се сва вода, коју сунчеви зраци на површини мора и суве земље испаре, опет на прашину згусне; *да нема ни једне капи кише, чија прва клица није био трунак прашице.*

Кад је реч о воденој пари, треба напоменути, да се тиме увек мисли вода у *гасастом* стању, провидна и невидљива, као и сви остали гасови што су, а не пара, као она што струји из казана какве локомотиве. То је, као што су облаци и магла, течна вода раздељена у безброј ситних капљица. Кад би дувари парнога казана били стављени, ми бисмо кроз пару кроз провидели. Овде имамо воду у гасастом облику. Проструји ли пара ма где у много хладнији ваздух, она се згущава у течне капљице. Тачно исти процес збива се, кад се водена пара, коју је сунчана топлота у доњим слојевима атмосфере скупила, пење, охлади и ствара облаке.

Обично се вели, да су горњи ваздушни слојеви хладнији од доњих, јер потпуно пропуштају сунчане зраке, дакле ови их не могу загрејати; док напротив зраци загревају прво земљину површину, па ова тек ваздух. То је одиста тако, али нам то не објашњава зашто се и горњи слојеви неба у току дужега времена такође загревају. Да се ови слојеви према васиони јако расхладе, нема никаква узрока, јер тела, која, као ваздух, мало топлотних зракова упијају, по закону мало и одају. Кад би атмосфера била потпуно тиха, она би се заиста од земље сва загрејала. Али се она непрестанце креће, и у томе лежи узрок неједнакога ширења топлоте. Кад се нека количина ваздуха са земље у вис диже, она се јако шири, јер је притисак горе све мањи. А кад год се какав гас шири, он се хлади, губи извесну количину топлоте, која одговара раду, утрошеном на потискивање околине при ширењу. Пењући се, ваздух се хлади, а тонући загрева се. На тај се начин објашњава, што никада нема равнотеже у температури атмосфере, која би била у равномерном загревању свију слојева.

Кад ваздух, који се пење, има довољну количину водене паре, ова ће онда на извесној висини прећи у капљице и облаке. Ми велимо: *расхлађење је узрок преласка у течно стање.* Али се може баш и *огледима* доказати, да само *расхлађење* није за то довољно, да се, шта више, *претварање у течно стање догађа само на површини каквога чврстог или течног тела; не у слободном чистом ваздуху,*

већ на површини прашице, која је у ваздуху расејана. Свака капљица парнога зрака или облака, то је водом превучена трунка праха.

Доказ за ово лако је навести. Напунимо једну велику боцу ваздухом, пречишћеном од прашице, а то се може учинити кад обичан ваздух кроз памук пропустимо и у боцу спроводимо све док се сав ваздух из боце не замени другим филтрованим. Памук задржава сву праšину. Пустимо сада у ваздух, који је од прашице пречишћен, у боцу из каквога казана само један једити зрак паре. Он је потпуно невидљив. Ни трага сада од његова облачастог изгледа. Једино што примећујемо то је, да се дуварови боце оросе: Пара се згушњава на самој боци, јер нема никакве друге чврсте подлоге. Удувајмо сад нешто обичнога праšљивога ваздуха у боцу — одмах се у боци појављује густа ковитлава магла. Колико је праšних делића у боцу ушло, из толико је исто капљица та магла састављена. Пустимо ли мало прашице, ова пара појури на њу, и за врло кратко време тако се оптерети водом, да као тешке капље на дно пада. Тада „пада киша“ у нашој боци. Ну у брзо се она разбистри и постане прозачна, као и пре што је била.

Без прашице дакле не би се пара у ваздуху претварала у капљице. *Без прашице нема магле, нема облака, кише, па ни снега, ни непогоде.*

Једина подлога за згушњавање у томе случају била би сама земљина површина. И онда, кад би се пара у ваздуху расхладила, оросила би се на томе месту не само земљина површина, већ и све дрвеће, дрвеће, и сви дуварови кућа били би превучени воденом паром као неком скрамом. А у зиму све би било превучено леденом кором. На тај начин ето избијада би тада сва вода, која се иначе јавља као киша или снег. Чим бисмо на праг изашли, одмах бисмо осетили како нам влага сву одећу пробија. Штитови били би излишни. Ваздух, пресићен воденом паром, продирао би нам и у станове, и све би нам по кући редом овлажио — у кратко, тешко би било и предвидети, шта би све било, кад не би прашина својом грдном, истина расејаном, површином ваздуху на услузи стајала. *Прашници, тој незнатној праšини, којом се тако често ругамо, имамо да захваљимо што се згушњавање паре у воду преноси са површине наше земље у више, хладније ваздушне слојеве.*

Од како се тако обратила пажња на ову велику улогу прашице у матереолошким појавима, почело се и са бројењем праšних делића.

Већ Пастер је о томе чинио огледе. Он је узео једну одмерену количину ваздуха и профи-

тровао га кроз праскави памук (пироксилин), место кроз обичан памук. Сви праšни делићи, који су се у профилованом ваздуху налазили, заосташе сада у праскавоме памуку. Овај се може у смеси етра и алкохола растворити, а тај раствор осушити у слој провиднога и бистрога колодијума. Сада се праšна зрна могу под микроскопом проматрати, па и бројати. Ови су огледе, у осталом, чињени поглавито у том циљу, да се трагају клице стеље у ваздуху.

Још бољи начин за бројење праšних зрнаца оснива се на нашем огледу са боцом, у којој нема прашице. То је начин, који је *Аиткен* у Единбургу пронашао. Пустимо у боцу, у којој нема прашице, једну одмерену количину ваздуха, који хоћемо да испитујемо, од прилике један стоти део запремине саме боце. Овим разређењем олакшава се бројење. Пре тога пак овлажимо боцу са неколико капи воде, а поред тога се она у исто време и компримира утискивањем са нешто од прашице слободнога ваздуха. Кад се сада славина нагло отвори, ваздух се шири и при томе хлади, а водена пара слаже се на сву, сада унутра пуштену, праšину, чини је тежом те она пада на дно боце. Дно је боце покривено плочом од сребра или стакла, на којој је ужлебљена мрежа од квадратних милиметара. На ову мрежу сталожу се сад толико водених капљица колико је праšних зрнаца у боци било — и сада их можемо лупом лепо да пребројавамо.

Број праšних зрнаца у једном *кубном сантиметру* ваздуха износи на пр. у Лондону, и то на крају вароши, и кад ветар с поља у варош дува готово близу *једну четврт милиона*. Од прилике толико исто има и у парискоме ваздуху. На врху Ајфелове куле било је од прилике половину тога броја. Знатно чистији је ваздух у Алпима. На врху Риги-а нашло се око 200 зрнаца у једноме *кубном сантиметру*, а после кише нешто мање.

У сразмерно чистијем ваздуху на врху планина не згушњава се дах из уста ни при хладноме времену у видљиве облачиће. Спустимо ли се ниже, и приближимо ли се седлу, где се пуше димњаци, јавља се опет дах као обичан облачић. Зрак паре види се, међу тим, свугде — *потпуно чист, без прашице, ваздух није нигде нађен.*

Обично се прашина рачуна као нешто што је земљи својствено. Али ње има и у васиони. Наша сунчана система има своју праšну атмосферу, и ако је ова ванредно ретка. Осим великога комађа метеорскога камења, пада из васионе на земљу *непрестанце* и *меторска прашина*. На ово се прво обратила пажња, кад је 1869. год. код Упсале пао

један метеорит заједно са неком кишом од прашине. Прах тај скупеше и нађоше, да је истога састава којег и метеорит: од угља и гвожђа. Од тога доба више пута се опажаде такове необично густе космичне кише од прашине са истим састојцима, па и без метеорита — дакле саме.

Новији напречи у снимању звезданог неба дадоше нам слике и веома слабих облачића у васиони. Ови облачићи не узимају удела — као све остало на земљи — при обртању око осовине, већ остају преко ноћ готово сви међу звездама на миру. Кад се сасвим близу земље налазе, они се могу да виде слободним оком, још дуго по заласку сунца, као светли ноћни облаци, док их најзад земљина сенка не покрије и од сунца заклони. Што прашине има и у планетарном простору, тому не треба ни мало да се чудимо. Зар у сред среде његове не стоји сунце, чија се површина може да упореди са грдним вулканом? Може се само питати: како то, да се прашни облаци сунчаних ерупција могу да шире и противу привлачне снаге сунчеве? На ово ћемо одговорити електро-магнетичком теоријом светлости — одговор, у који морамо веровати, јер је та теорија *искуством* доказана, при свима испитивањима. Она учи, да су етарска трептања светлости електричке природе, а као последица је, да светлост притискује свако тело које згоди. Осветљено тело одбија се од извора светлости. Ми знамо и јачину тога притиска. Он је тако мален, да није у стању да покрене тас ни најосетљивије ваге, кад пуна сунчана светлост озго на ову пада. Али је у толико већа, у колико је већа површина, на коју светлост пада. Замислимо сада ма где у планетарном простору какво тело само себи остављено. Оно је изложено општем утицају свију маса и бива вучено сунцу. Снага, којом га светлост сунца одбија, малена је према привлачењу. Разделимо сада то тело, у мислима, у све мање и мање делиће. Оно тада даје сунчаним зрацима све већу и већу површину, и у истој мери расте снага, која све делове укупно од сунца одбија. Привлачење, међу тим, остало је непромењено, јер оно зависи од масе тела, која се није изменила. Види се, да би ово разлагање требало далеко да иде, да би одбијање одржало превласт над привлачењем. Рачун показује да то и бива, кад се тело расте у прашни облак, не претерано утанчан. Овај облак прашине не пада више к сунцу, већ га сунчана светлост, као јача, одбија. То опомиње на репове комета, који су поглавито и састављени од праха што из језгре струји, и који су увек од сунца окренути.

Тако дакле и незнатна, свакодневна прашина има битна утицаја и удела при појавима и догађајима у природи, и у њој лежи скривено исто толико чудоватог и тајанственог, као и у многим другим појавима у природи.

Београд.

ПРЕВЕО

Пав. В. Вујић

МИКРОБЕ И СТЕРИЛИЗАЦИЈА

Од д-ра Х. Борегарда¹⁾

Кад се гледа само на етимологију, реч „микроба“ треба да значи свако живо биће, које је веома сићушно; она има да обележи како биљке тако и животиње, диатомеје као и инфузорије, чим је реч о организмима, који се могу видети само справама за увећавање. Ну у језику стручњачкоме није сасвим тако; усвојено је да се тим именом означе посебне они створови, који одређују и распростиру заразне болести. Ове су микробе доста микроскопски организми, али их оне ни приближно не представљају све, и с тога биће умесно да утврдимо, шта су оне управо. У ствари, микробе болестина спадају највећим делом у једну групу организама, који се у науци називају „бактеријама.“²⁾

Бактерије су живи облици, посве просте, једноставне организације. Један молекул³⁾ протоплазме коју споља обухвата опница невероватне танкоће — и то је све. Облик тих молекула различит је; под микроскопом виде се час као ситне, округласте или јајасте тачке, час као сићушни прутући или влакнаца, која су права, крива, увијена и т. д. Њихово је проучавање знатно отежано тим, што се сви, тако рећи, боре, који ће имати најмањи пречник. Вечина има много мање од пола хиљадата милиметра у ширину, а ретко се дешава, да достигну и претуре хиљадати део милиметра. Ипак се помињу и понеке грдосије између њих, као *Bacillus crassus*, који има четири хиљадата милиметра у пречнику; то је у осталом једини пример бактерије, која достиже оводике размере.

Појмљиво је, да код тако мајунских створова није ни мало могуће да се одреде белеге за разликовање врста или само родова њихових, узимајући за основ њихов облик или величину. Прет-

¹⁾ Revue pédagogique, Paris 1893, p. 345.

²⁾ Бактерије (од грчке речи, која значи „прутић“) јесу биљке, које једни уврћују у гљиве, а други у окреке.

³⁾ Овај израз хће овде да значи: веома сићушан делић. (Прев.)

поставимо, на пр., два округласта облика, који су нађени у различитим срединама; ми не можемо озбиљно помислити да их карактеришемо на основу разлике пречника, јер се ова колеба између четвртине и десетине хиљадита милиметра. Може се поуздано рећи, да ће процене у овим границама да се мењају са сваком проматрачем, са сваком микроскопом, па чак и између првога проматрања и другога, контролнога. Да би се умножиле тешкоће, дешава се сем тога, да велики број бактерија пролазе у разним добима свога живота кроз извештај број основних облика, као што су тачкаста лоптица, прутућ, влакнаце. С тога се морала напустити мисао, да се одреде различите врсте на основу облика или пречника, већ се узела у помоћ сасвим друга, али много поузданија метода.

Бактерије се гаје као и друге биљке; треба за сваку од њих наћи подесну подлогу, мање више богату солима, беланчевином и т. д. Па у тим културама оне се понашају веома различито, према врсти којој припадају, и према погодбама у које се састављају.

Посејане на хранљиву желатину, једне ће, као на пр. микроба пришта, претворити своју подлогу у течност, за краће или дуже време; друге се не растварају у течност, као на пр. бацил тифуса и пневмоније; неке развијају извесне бојне материје, жуте, црвене, плаве, зелене; понеке, најзад, не напредују никако, као што је случај са бацилом туберкулозе, који тражи нарочитих погодаба, подизате температуре до 37° и сасвим особену хранљиву средину. На основу оваквих података могли су бактериолози да установе белеге за разликовање извеснога броја типова, који се још даље деле према облику микробних колонија или поља, произведених гајењем.

У кратко, овим путем дошло се дотле, да се без помоћи микроскопа проучавају бактерије, ове „бескрајне сићушности“, као што их где кад називају; просто, испитују се слободним оком културе бактеријске било у цевима, било на плочицама, у течним срединама или на чврстим подлогама, као што је желатина или друга која подесна материја, н. пр. кришке од кртоле, жуте репе и т. д.

У хранљивим течностима граде бактерије после неког времена, према природи својој, као неке облаке, који замућују и замрчавају течности, прашљиве талоге, који се нагомилавају на дну суда, свраме које се хватају на површини културе, бале које сву течност поглаве. На чврстим подлогама (желатина натопљена хранљивим материјама, и т. д.) оне састављају колоније, у виду исцртавања, граде пеге, које се сваком даном све више шире, или

се заривају дубље у хранљиву подлогу; при том или остају заокружене или показују на ивицама подеротине; виђају се различито обојене, и, најзад, узимају најразноврсније облике и размере. То су елементи, којима располаже микробиолог, да би окарактерисао сићушна бића која проучава, и свака она бактерија, која није проматрана у чистој култури и најразноврснијим срединама, сматра се као недовољно позната, као лоше одређена, те не би могла заузети место покрај добро проучених врста.

Како то бива, да тако сићушна бића могу понекад за неколико часова произвести многобројне колоније, да образују масе и слободном оку видљиве, да преплаве за неколико часова целу хранљиву површину? Објашњење ове појаве дат нам је својством бактерија, да се размножавају попречном деобом, кад нађу повољне погодбе за своје развиће. Сваки молекул протоплазме дели се тада на два нова молекула, и то се тако даље понавља; при том напредује умножавање ванредном брзином. Један од најпривзватнијих бактериолога, *Кон*, израчунао је да, ако се претпостави да деоба једне јединке на две нове захтева један час, што је веома претерано, онда ће број индивидуе, што произлазе иза узастопних деоба, за двадесет и четири часа да буде 16,500.000; за два дана тај ће се број попети на 28 милијарада, за три дана на 47 трилијона, а за пет дана била би засута сва површина што ју заузимају мора. Ове процене нису ни мало фантастичне, као што би се могло помислити; ево за доказ једнога покушаја, што га је извео *Дикло*, после којег не може више да буде сумње. Овај се оглед односи, истина, на једну врсту буђи (*aspergillus*), микробу, која није из групе бактерија, но резултати се могу исто тако добро применити и на ове последње. Ова буђ гаји се радо у једној хранљивој средини, која је позната под именом Роленова течност (*liquide de Raulin*), и у коју улазе као саставни делови: шећер, нитрати, сулфати и т. д. Па кад се измери производ гајења, добивен из познате количине хранљиве течности, долази се до овога резултата: „за шест дана више од 10.000 килограма по ектару“; то ће рећи, да животност и размножавање у ових ситних бића превазилази све што се може замислити, кад их упоредимо са животном активношћу великих створова, а ово упоређење међутим није толико умесно, јер би ове сићушне облике требало упоредити са микроскопским елементима великих организама.

У осталом, то је опште познат факат, да што је мајушнији неки створ, тим се обилатије размно-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

жава, да би на тај начин умакао многобројним уништајним узроцима, који га прате услед његових незнатних размера. Ова особина микроба, да се множе у бескрајност, кад наиђу на повољне погодбе за своје развиће, у исто је време и узрок њихове опасности. Тако се објашњава, зашто се оне грно множе, свуда распростиру, свукуд продиру, и зашто тако ласно измичу свима покушајима да се униште.

Ну оне имају другу једну, не мању важну особину: оне могу да „спорулишу“, то ће рећи, способне су да произведу свака по једну спору, мали организам, у коме се усредреди, у притајеноме стању, васколики живот микробин. Спорулација наступа онда, кад је исцрпена хранљива средина, коју бактерија прекриљује, или у опште, кад су погодбе за њено развиће неповољне; она престаје тада да се дели; њена се протопласма скуп и производи се спора, која је у опште округластог или јајастог облика. Ну, докле је сама бактерија могла да живи само у извесним, одређеним срединама, у сразмерно скученим границама температуре, дотле су споре подобне да без промене издрже и таке погодбе, које се не слажу са животом бактерија, њихових производа. Тако се већина бактерија умртви температуром од 100°, а престају да се множе већ око 70° (најповољнија је температура за већину бактерија између 20°—40°); напротив, спорама ништа не уди температура од 100°, него их ваља подржати кроз неколико часова на 115°—120°, те да се потпуно и поуздано униште. Истом тада је средина потпуно очишћена од микроба и спора, те не може да произведе никакав бактеријски облик, сем ако се изнова засеје; онда је тада, према употребљеноме изразу, *стерилизована*.

Стерилизација, за чије начело, као и за све наше основно знање о микробама, има да се захвали *Пастеру*, то је један од најлепших проналазака ових последњих година. Ма којим средством за се изврши, она се битно састоји у уклањању сваке микробе и споре у неком одређеном простору, било да се ова бића униште топлотом или каким другим физичним средством, било да се средина учини неспособном за живот бактерија и за постанак саме споре, као што то бива н. пр. при кадемљењу, о чем ће бити мало даље говора.

Данас је коначно утврђено, да све заразне болести (тифоидна грозница, кодера, туберкулоза и т. д.) постају са нарочитих микроба, које продиру у крв или у неке делове организма, те изазивају својим присуством поремећаје, карактеристичне за дотичну болест. Како могу тако ситни

створови да донесу тако тешке последице и да постану праве море за човештво, десеткујући га, то је ласно разумети, кад се сетимо пређашњих, кратких напомена. Бактерије су, истина, микроскопска бића; али, као што смо видели, оне имају у повољној средини ванредну животну снагу, и њихово се множење зауставља тек онда, кад исцрпи своју средину. Има још друга једна погодба, коју ваља имати на уму: кад се унесу микробе у наш организам, на пр. у крв, оне отпочну тамо борбу против едемената исто тако микроскопских, који су, истина, много већи, јер првена крвна зрнца имају у пречнику седам и по хиљадита милиметра, а бела зрнца десет хиљадитих милиметра; ну бојни редови микроба тако су густе и збијени, да ласно могу надјачати зрнца и ћелије.

Кад смо здрави, ми имамо, срећом, снажних бранилаца: то су неке ћелије, *фагосити* (угамањивачи микроба), који прогутају и униште оне бактерије, које су биле доста несмотрене те тумараде по нашем организму; али ако се налазимо у лошим општим погодбама, ако је радња наше живчане системе на неки начин поремећена, онда ови природни браниоци, фагосити, изгубе своју отпорну моћ; они оставе отворена врата најезди, и микробе се тада распростиру ванредном брзином по угодном за њих земљишту. Ипак им је потребно неко извесно време па да победе; отуда време инкубације и разне мена, значајне за сваку болест, које су до ових проналазака изгледале тајанствене.

Макар на који начин да делају бактерије, било самом својом присутношћу, било заразном природом њихових талоба и лучења, оне су *прави узрок заразним болестима*. Томе је непобитан доказ, да је довољно посејати неколико њих у каква жив организам, па да се у њему изазове иста болест. Овако засејавање назива се *инокулацијом*, кадемљењем; пробни камен за микробиолога је кадемљење чистим културама. Ни једна бактерија не сматра се као доиста специфична за неку болест, ако није одгајена у чистоме стану и ако делић те културе, пошто се накалеми, није произвео исту болест, од које болује индивидуа, у чијем је организму нађено. То је један од највећих успеха, што је постигнут истраживањем новијега времена. Треба напоменути, да ми у себи носимо, и кад смо здрави, неку количину безопасних микроба, ну ове могу од једном постати опасне, ако се придику за то укажу. С тога, кад се истражује непозната микроба неке болести, тешкоћа не лежи у томе, да се нађе каква било облик бактеријски, то не, јер их налазимо и сувише; него забуна долази отуда, што не знамо

којој бактерији да припишемо одговорност за запажене поремећаје. Почиње се тим, што се најпре уклањају познати облици, па се задрже само нови облици или који изгледају нови. Затим се издвајају једним низом смотрених огледа ове различите врсте, граде се с њима т. зв. чисте културе, и ако се нађе међу њима једна, која калемљењем у какву животињу производи сличне знаке као у болести коју испитујемо, онда је можемо с пуним правом сматрати као кривца.

Кад познамо узрок болести, онда је ласно сазнати, како је ваља лечити; тада има само да се проучи осумњичена микроба, да се пронађу погодбе које су јој неповољне, и затим да се домишља, како ће се створити ти исти неповољни услови у зараженом организму или у телу које хоћемо да предохранимо. Лекарска је наука у овом погледу учинила знатних напредака за ових последњих година; ну још јој остаје да много уради, јер је много теже, него што се мисли, изазвати неко специјално стање у ткивима или крви. Између неколико средстава којима располажемо, једино, заиста успешно, то је *калемљење богиња*.

За чудо, ово је средство нађено још онда, кад се није ништа знало о микробама и о њиховој улози у људским болестима. Донста, кад је *Денер* применио био калемљење богиња, т. ј. убризгавање течности из крављих богиња на човека, њега је руководио чист емпиризам, па ипак видимо, да је он тим отворио пут, који води најплоднијим резултатима. Он не знађаше да постоји богињска микроба, која претрпи, прелазећи у животињски организам, неко ослабљење, атенуацију, то ће рећи измену, услед које она губи своје отровне особине а изазива у човечијој крви једно неповољно стање за правилно развиће богињске микробе; и тако је тело, бар за неко извесно време, заштићено од болести.

Покушавало се, да се исто тако ослабе и друге познате микробе заразних болести, и у томе се већ успело, за неке од њих, разним поступцима, као: поновљеним културама, високом температуром, притиском, кисеоником, угљеном киселином и т. д. Познато је, колико је корисних резултата добивено на тај начин; хиљадама грла стоке сачувају се сваке године од прострела, те се тако опште богатство увећава; калемљење против беснила такођер је само срећна примена методе атенуације, и може се предвидети, да ће наступити дани, кад ће свака микроба имати свој утук-калем.

Ну, ако је добро што се можемо борити против болештина, зар неће бити још боље, да се оне

предупреде? И ми имамо ту моћ, јер се она сва састоји у тачном примењивању хигијенских правила. Хигијена тела треба да сачува свежину и отпорност нашем телу; хигијена одећа и станова поучава нас, како ћемо одасвуд прогонити бактерије, где год се налазе: ето целе тајне! Али је у нас знање народно из хигијене посве ништавно: истина, у великим градовима већ почињу да уводе справе за дезинфекцију и стерилизацију, ну становништво треба још да се темељито поучи у тим питањима, према којима је оно скоро равнодушно. С тога веома zgodно вели *Duclaux*: „Има морија, које човештво само себи товари на врат; има их које оно трпљиво сноси и сматра као мање избежне него ли оне прве. Између ових су у првоме реду епидемичке болести. Човек се навикао да им без роптања приноси на жртвеник грдне хекатомбе, и он не може ласно да представи себи такав свет, у коме не би било ни куге, ни колере, ни тифуса, ни жуте грознице, ни богиња, ни шарлаха. Пре двадесет година људи нису ништа знали о суштини ових болести; и да је се неко усудио тврдити, да ће доћи дан када ће их се човештво куртадисати, тај би наишао само на осмех неверице или чак и на презрење. Данас пак овај сан постаје јавом, ова нада изгледа посве остварљива...“ Али, да бисмо постигли овај жељени резултат, понављамо, треба хигијенска знања да јаче продру у све слојеве народа. С тога бисмо били веома задовољни, кад би ови редови могли јаче да истакну важност и потребу хигијенских поука за народ.

Враће.

Превео
Пет. М. Илић.

КВАДРАТУРА КРУГА

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА
проф. д-ра Хермана Шуберта

По нарочитом одобрењу накладе књижаре

ПРЕВЕО
проф. Џоста Ивковић

(СВРШЕТАК)

У историјском коду грчких геометара долази, после Hippocrates-a, систематичар *Euklides*, чија је геометрија и у нашем веку још меродавна. У његовим „Елементима“ нема ни помена о квадратури круга или о израчунавању круга. И ако се у његовим „Елементима“ налази упоређивање по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вршина с обзиром на круг, ипак и у њима нема ничега о израчунавању обима кружног или кружне површине. Овај недостатак у Еуклидовим „Елементима“ допунио је *Archimedes*, најзнатнији математичар старог века. Архимедес, рођен 287. године у Сиракузи, одао се био математичким и физичким наукама, које је знатно унапредио, а погинуо је од римског војника, 212. године, када је Марцел освојио његово место рођења. Прича се, да га је војник затекао како шара кругове у песку!

У најзнатније радове Архимедове може се, без сумње, урачунати израчунавање броја π . И он је, као Bryson, пошао од тетивних и додирних правилних полигона, па је показао: како се од обима тетивног шестоугла, који има шест полу-пречника, може доћи, рачунским путем, до обима правилног дванаестougла, уопште до обима полигона од двогубог броја страна. И кад је на исти начин израчунавао и обиме додирних полигона и вредности обима обе врсте полигона развио до полигона са 96 страна, нашао је: да је размера између обима тетивног, правилног полигона са 96 страна према пречнику већа од размере $6336:2017\frac{1}{4}$,

а да је размера обима дотичног додирног полигона према пречнику мања од $14688:4673\frac{1}{2}$. Из овога је изводио, да је број π , размера кружног обима према пречнику, већи од разломка $\frac{6336}{2017\frac{1}{4}}$ и мањи од $\frac{14688}{4673\frac{1}{2}}$. Упрошћујући обе границе за број π , Архимед је поставио, да је први разломак већи од $3\frac{10}{71}$, а други је мањи од $3\frac{1}{7}$, те тако тражени број π лежи између $3\frac{1}{7}$ и $3\frac{10}{71}$. Обично се употребљав већа од ових двеју вредности, т. ј. $3\frac{1}{7}$.

Ми се морамо дивити оштрини и великој тачности у свима детаљним израчунавањима Архимедовим, као што морамо поштовати и ону неуморну издржљивост, коју је показао Архимед; јер он није знао за индијске цифре, није познавао садашње писање десетних разломака! У његову раду беше на многим местима потребно оно, што ми данас извлачењем корена зовемо, и Архимед је само врло трудним рачунањем могао доћи до оних размера, који приближно представљају корене из дотичних бројева или разломака.

Грчки математичари, после Архимеда, помињу и употребљавају већу приближну вредност броја π . т. ј. $3\frac{1}{7}$, а ничега новог немају за квадратуру круга или кружно израчунавање. *Heron* из Алек-

сандрије, првак земљомерски, употребљава у својем практичном рачунању (око 100. год. пре Хр.) за π некад број $3\frac{1}{7}$, а по неки пут и сами број 3. Једини *Птоlemeј*, астроном, који је око 150. год. после Хр. живео у Александрији и прославио се својом системом васионе до Коперникових дана, знао је још и тачнију вредност за број π , коју је изразио у сексагезималном разломку са 3, 8, 30, т. ј. $3\frac{8}{60}$ и $\frac{30}{3600}$, или, како бисмо данас рекли: 3 целе, 8 минута (*partes minutae primae*) и 30 секунда (*partes minutae secundae*).

У ствари представља број $3 + \frac{8}{60} + \frac{30}{3600} = 3\frac{17}{120}$ много тачније број π , него Архимедов $3\frac{1}{7}$, само што је, због величине бројева 17 и 120, неподеснији од Архимедова броја $3\frac{1}{7}$.

4. *Римљани, Индијанци, Хинези, Арапи, хришћанска култура до Newton-а.* — Римљани су у математичким наукама највише изостали иза Грка, и ослањали се на њихово знање. Односно кружног израчунавања не само да нису ничега новог пронашли, но чешће је бивало, да нису знали ни за Архимедов резултат, или га бар нису умели да цене. *Витрувије*, који је живео за време Аугуста, израчунао је обим једнога чочка, који има 4 стопе у пречнику, на $12\frac{1}{2}$ стопе, т. ј. он је узимао $\pi = 3\frac{1}{8}$. У Гудијанову рукопису волфенбителске библиотеке има један одељак о земљомерству, и у њему се налази упут за квадратуру круга: да се узме четвртина периферије кружне као страна квадрата, па ће овај бити једнак кругу. Не узимајући у обзир ту околност, да је за конструкцију тавог квадрата потребна ректификација кружног лука, поменуто римска квадратура је и рачунски врло нетачна, јер по њој је $\pi=4$.

Индијанци су својим математичким радовима не само надмашили Римљане, већ и саме Грке, у извесном правцу. У најстаријем извору, *Culvasûtras*, који је постао некако пред само рођење Христово, не налазимо квадратуре круга, — али имамо у њему други обрнути задатак, који би се могао згодно назвати *циркулатуром квадрата*. Решење овог задатка добива се, кад се половина стране даног квадрата продижи за једну трећину разлике између половине дијагонале и половине стране, и тако добивена дуж сматра се као полупречник траженога круга, који би био једнак даном квадрату.

Да бисмо добили степен тачности овакве конструкције, израчунаћемо колико ће бити π , ако је конструкција потпуна, тачна.

Прост рачун нам казује, да је π , у индиској циркулацији круга, за 5—6 стотих мање од праве вредности, док је Архимедова приближна вредност $3\frac{1}{7}$ само за 1—2 хиљадита већа, а старо-мисирска вредност већа је за 1—2 стога.

Израчунавање кружно морало је јако напредовати кад Индијанаца у четвртоме веку после Христа; јер *Aryabhatta*, који је живео око 500. год. после Хр., тврди, да је размера обима кружног према пречнику равна 62832:20000, а то је тако приближна вредност, да је боља и од Птолемејева. По тој индијској размери је $\pi = 3,1416$, а права вредност његова лежи између 3,141592 и 3,141593. О начину, како су Индијанци дошли до тако тачне приближне вредности, прича нам *Ganeca*, коментатор *Bhâskara*, који је живео у 12. столећу. Он вели, да су продужили рад Архимедов, те удвостручавајући број страна полигона, дошли до обима тетивног и додирног полигона са 384 страна, и нашли су, да је π равно размери 3927:1250. Јасно је, да је ова размера *Bhâskara* потпуно идентична размери *Aryabhatta*. Ваља нам још напоменути, да старији индијски математичар није знао ни за Архимедову $3\frac{1}{7}$ нити за Птолемејеву $3\frac{17}{120}$; млађи

пак, *Bhâskara*, знао је за обе вредности, и нарочито је препоручивао Архимедову размеру у практичној употреби. Чудновато је, да *Bramagupta*, знатни математичар у почетку 7. века, не помиње размере *Aryabhatta*, али нам показује, да је површина кружна потпуно једнака другом корену из десет, ако му се полупречник узме за јединицу. По овакој поставци излази, да је вредност броја π за 2—3 стога већа, и, на сваки начин, да је она чисто индијског порекла. Јер, пре свега, она се не налази ни код једног грчког математичара, а међутим арапски писци, који су боље од нас знали грчку и индијску математичку литературу, веле, да је поменута размера индијског порекла. Лако је могуће, да су Индијанци, који иначе јако воле бројну мистику, поставили своју размеру, на основу свога бројног система, на основу тога, што човек има десет прстију. Ако прегледамо укупне радове Индијанаца око квадратуре круга, ваћи ћемо, да су они, који иначе имају више дара за рачунање но за просторно посматрање, врло мало урадили за чисто геометријску страну проблема; али зато имају и своју заслугу, што су, продужујући рад Архимедов, израчунали вредност броја π до врло велике тачности. Њихов рад даје се лако оправдати и том околношћу, што су они изумели данашње писање цифара, а тиме су били

у повољнијим приликама од Архимеда, који је радио са неподесним грчким цифрама.

Китајци су, у најстарије доба, употребљавали вавилонску вредност 3 за број π ; а тек око свршетка 6. века ако су познали Архимедову размеру. Осем тога налази се у појединим математичким списима њиховим и нека нарочита вредност за π , т. ј. $3\frac{7}{50}$, која у осталом није ништа боља од Архимедове. За конструктивну страну квадратуре круга Китајци нису ништа урадили.

Много веће заслуге за напредак математике имају Арапи, нарочито већ и с тога, што су од заборава сачували грчку и индијску математику и хришћански запад с њоме упознали. Арапи су тачно разликовали Архимедову размеру од обе индијске: квадратног корена из десет и 62832:20000. Овако разликовање налази се и код *Muhammed ibn Musa Alchwarizmi*, који је у почетку 9. века упознао данашњи принцип бројног писања у Индији, а после га одомаћно и у мухамеданском свету. Као што су радили на нумеричној квадратури круга, исто су тако Арапи проучавали и конструктивну квадратуру, о чем нам сведоче списи *Ibn Alhaitam-a*, који је око 1000. год. живео у Мисиру.

Хришћанска култура показала је врло слабе математичке радове све до друге половине 15. века. И за саму квадратуру круга имамо, из тога доба, једино знатније дело, које је написао *Franko*, из Литиха, у шест књига, а од чега је до нас допрло неколико одломака. Писац је живео у првој половини 11. века, и свакако је био ученик папе Силвестра II., који је, као доста знатан математичар, написао најбољу геометрију онога времена.

Тек у другој половини 15. века, када су науке почеле добивати нова живота, обраћена је већа пажња и математици, а нарочито квадратури круга.

Ово интересовање покренуо је уважени кардинал *Никола од Кузе*, који је био познат због својих астрономских и календарских студија. Он је тврдио, да је решио квадратуру круга једино шестаром и врстаром, и тиме је обратило пажњу ученога света на историјски проблем. Свет је веровао славном кардиналу и дивно се његовој мудрости, док *Regiomontanus* у својим писмима (штампана 1533. год.) најјасније не доказа, да је Кузина квадратура била погрешна. Његова је конструкција била: да се над збиром полупречника даног круга и стране тетивног квадрата опише други круг, и у овом да се напрта тетивни равностран троугао, чији је обим једнак периферији данога круга. Сматрајући ову конструкцију као приближну, видимо, да је још нетачнија од оне која се добива

за $\pi = 3\frac{1}{7}$; јер, по Кузи, број π био би за 5—6 хиљадитих мањи од своје праве вредности. У почетку XVI. века појавио се извесни *Bovillius*, да поново постави кардиналову конструкцију; али му нико не обрати пажње. Око половине XVI. века издаје једна књига под насловом „*De rebus mathematicis hactenus desideratis*“, за коју се учени свет онога доба у почетку и заинтересовао. Њен писац, *Orontius Finäus*, био се понео, као да је све тешкоће савладао, које су геометричари икада имали, па је извео своју „праву квадратуру.“ Ну и његова слава не трајаше дуго; јер Португалац *Petrus Nonius* доказа у својој књизи „*De erratis Orontii*“, да је Оронтијева квадратура погрешна, као што су и многи други његови вајни проналасци.

После овога времена тако су учестали квадратори, да смо принуђени само оне да поменемо, којима су и математичари обраћали своју пажњу. Пре свију ваља нам споменути *Simon Van-Eyck*-а, који је на крају XVI. века објавио једну квадратуру, која је по својој тачности, односно по вредности броја π , била тачнија од Архимедове, те је био принуђен математичар *Peter Metius*, да нађе још бољу вредност од $3\frac{1}{7}$, да би само могао оборити тврђење Van-Eyck-а. И тако је овај квадратор дао повода, те је Metius нашао, да се разломак $355 : 113$, или $3\frac{16}{113}$ разликује од праве вредности за нешто мање од једног милијупитог, а то је тачност, која надмаша свеколике, дотле познате, вредности. И *J. Skaliger*, филолог, радио је на квадратури круга, и ако је слабо познавао основе геометрије, што је била особина скоро свију квадратора. Па ипак је, како он мишљаше, решио чувени проблем, и 1592. год. издао је једну књигу под насловом „*Nova cyclometria*“, у којој је исмевао Архимеда. Најзнатнији математичари онога времена, као: *Vieta*, *Adrianus Romanus* и *Clavius*, устали су да покажу ништавност списа Skaliger-ова. Од осталих квадратора до половине XVII. века ваља нам споменути: *Longomontanus*-а из Копенхагна, који је имао заслуга за астрономију; *Johannes Porta* и *Gregorius*. Longomontanus узео је $\pi = 3\frac{14185}{100000}$ и био је о тачности своје квадратуре толико уверен, да у предговору свога дела „*Inventio quadraturae circuli*“ најтоплије захваљује Богу, што му је у његовој дубокој старости дао снаге, да реши чувени проблем. *Johannes Porta* ослањао се на Хипократа и мислио је, да се проблем решава упоређивањем полумесеца. *Gregorius* од *St. Vincenti*-а објавио је своју квадратуру, чија се грешка

није могла дако да онази, али ју је нашао *Cartesius*.

Од славних математичара, који су се од краја XV. века па до Newton-а занимали квадратуром, био је прво *Peter Metius*, који је нашао најбољу приближну вредност у малим бројевима, а у разломку $355 : 113$ за број π . На други начин унапредио је проблем славни геометричар *Vieta*, који је први дошао на мисао, па ју је и извео, да бесконачним операцијама по извесном раду тачно математички представи број π . Сравнијући тетивне и додирне полигоне, *Vieta* је нашао, да се све више добива права вредност броја π , када се на извешан начин извршују операције: извлачење корена из $\frac{1}{2}$, сабирање и множење; и кад би се овај рад наставио у бесконачност, да би онда број π био потпуно тачан. *Vieta* је дошао до резултата, да једном пречнику од 10.000 милијуна јединица одговара периферија од 31415 милијуна и 926535 — 926536 таквих јединица. Ну и *Vieta* је надмашен од *Adrianus Romanus*-а, који је Вијетиној вредности са 10 децимала додао још других пет. У свом раду показао је необичан труд и напор, јер је израчунао обим додирног правилног полигона од 1073 милијуна и 741824 страна; а тај је број тридесета потенција од 2! Још тежи и огромнији рад показао је *Ludolph van Ceulen*, који је Архимедову размеру развио на 35 децимала, а то је тачност, о којој једва можемо имати појма, јер је грешка у вредности броја π мања од сто хиљада квинтилионитих делова. *Ludolph* је објавио и грдне бројне редове, којима је поступно дошао до резултата, а које је, доцније, тачно испитао и као исправне потврдио математичар *Griemberger*. *Ludolph* се с правом могао поносити својим радом, и, по примеру Архимедову, у свом тестаменту наредно је: да му се његов најзнатнији математички рад, т. ј. вредност π са 35 децимала, уреже на надгробну плочу, што је, по његовој жељи, и извршено. У почасти његову још и данас се број π зове *Лудолфов* број.

Лудолфовим радом постигнут је, истина, велики степен тачности за све кружно рачунање, а за практичне потребе био је и сувишан; али тиме још није унапређена теорија конструктивне ректификације или конструктивне квадратуре. Већу математичку вредност имала су, око половине XVII. века, истраживања славних математичара и физичара *Huygens*-а и *Snellius*-а. У својој књизи „*Cyclo-metricus*“ огледао је *Snellius* да докаже, да Архимедова и Лудолфова метода сранивања полгона

ради кружног израчунавања, није најбоља; сâм пак, поставивши правила, да су извесни кружни луци већи или мањи од извесних правих у кругу, дошао је до Лудолфових резултата са много мањим радом. Снелијева ваљана правила још је боље доказао и попунио славни Huygens (Opera varia, стр. 365., Theoremata de circuli et hyperbolae quadratura, 1651.). И Snellius и Huygens добро су знали, да су они унапредили само *нумеричну*, а не *конструктивну* квадратуру. Ово се јасно види у једној препирци Huygens-овој са енглеским математичаром James Gregory-ом. Ова препирка је у толико помена вредна за историју проблема, што је Gregory први учинио покушај да докаже, да је квадратура круга шестаром и врстаром просто немогућна. Резултат њихове полемике, која нам је дала многе знатне списе, био је тај, да је најпосле Huygens несумњиво доказао нетачност Gregory-овог доказа, призвавши, да он, истина, сматра решење проблема шестаром и врстаром за немогућно, али да није у стању да чу немогућност и докаже. У истом смислу изразио се и Newton. И одиста, тек у најновије време, дакле после читавих 200 година и више, када је виша математика толико унапређена, дошло се до строгога доказа о немогућности решења проблема.

5. Од Newton-a до данас. — Пре но што бисмо говорили о утицају, који је имао на проблем проналазак диференцијалног и интегралног рачунања, да поменемо бар неке квадраторе, који су се у великом броју јављали од Newton-a па до најновијег доба, остављајући квадраторе наших дана, из потребног пијетета према савременицима. На првом месту долази славни енглески филозоф Hobbes, који је у својој књизи „De problematis physicis“ претресао тѳжу и таласе морске плиме, па онда прелази и на квадратуру круга, износећи једну врло тривијалну конструкцију, која, по његовом мишљењу, коначно решава чувени проблем и по којој је број $\pi = 3\frac{1}{5}$. Пошто је Hobbes био уважен филозоф, сматрали су оба математичара, Huygens и Wallis, за потребно, да у свој опширности поблију тврђења Hobbes-ова. Ну и Hobbes је устао у одбрану своју нарочитим списом и, да би, ма и привидно, имао право, довео је у питање основне истине геометријске и Питагорово правило, те услед оваких испада, оставише га математичари на миру.

У прошлом веку јављаху се, нарочито у Француској, многи квадратори. Тако: Olivier de Serres, који је теразијама показао, да је круг исто толико тежак колико и квадрат над страном четивног равностраног троугла, и да према томе

круг и квадрат имају једнаку површину, а то је експеримент, по коме је $\pi = 3$. Mathulon је одредио хиљаду талира ономе, који би му нашао ма и једну грешку у његову решењу квадратуре, па је после био и осуђен на плаћање. Basselin је веровао, да је његова квадратура само зато добра, што је била сагласна са приближном вредношћу Архимедовом, и, проклињући незахвални свет, надао се, да ће му потомство бити захвално. Liger-y, који је могао да докаже, да је један део већи од целине, било је решење квадратуре проста играчка. Clerget је узео за основу своје решењу, да је круг полигон одређенога броја страна, па је, између осталог, израчунао и величину тачке, у којој се два круга додирују.

Ну и Немачка и Пољска имале су своје квадраторе. Потпуковник Corsonich решавао је квадратуру, по коме је $\pi = 3\frac{1}{8}$, и обећавао је 50 дуката ономе, који би могао доказати њему нетачност. Hesse из Берлина издао је 1776. год. неку рачуницу, у којој се налазила и права кружна квадратура, а по којој је $\pi = 3\frac{14}{99}$. У исто време бранио је професор Bischoff, у Штетину, једну квадратуру, коју су пре њега објавили капетан Leistner, свештеник Merkel и учитељ Böhm, а по којој π не достиже ни приближне вредности Архимедове.

Ваља разликовати радове поменутих квадратора од оних приближних конструкција, којима се и не тражи математички тачна, по само приближна конструкција. Вредност оваких конструкција зависи од степена тачности, који је изражен у бројевима, као и од тога, да ли се лако и у колко може извршити шестаром и врстаром. Таквих конструкција, које су за обичну праксу довољно тачне, имамо у врло великом броју од више векова. И сâм славни математичар Euler († 1783.) није се устручавао да покаже такову приближну конструкцију. Једна врло проста, и у многим школским уџбеницима примљена конструкција за ректификацију кружног обима изашла је 1685. год. у „Линиским Вестима“ од Коганског. Она гласи: „У крајњим тачкама пречника кружног ваља подићи управне; у средишту пренети угао од 30° и продужити крак углов до пресека са једном управном; на другој управној ваља пренети дужину троструког полупречника и крајњу тачку добивене дужи спојити са добивеном тачком на првој управној. Тако добивена дуж врло приближно је једнака половини периферије даног круга.“ Рачуном дознајемо, да је разлика између

праве дужине периферије и дужине ректификоване мања од $\frac{3}{100.000}$ пречника. И ако су овакве приближне конструкције по себи врло интересне, ипак су мање важне за историју квадратуре круга; јер не могу дати веће тачности у израчунавању кружном, но што је постигао Лудолф са 35 децимала, врти су подобне да, ма на који начин, реше питање, да ли је могућна тачна квадратура шестаром и врстаром.

Битно је унапређена нумерична квадратура новијим методима од *Newton*-а и *Leibnitz*-а, које су обично познате под именом диференцијалног и интегралног рачунања.

Око половине XVII. века, пре но што су *Newton* и *Leibnitz* изразили број π степеним редовима, успели су енглески математичари *Wallis* и *Lord Brouncker*, да представе број π правилним путем, помоћу једнога реда од бесконачно многих бројева, који су међу собом везани са основне четири врсте рачунања. *Wallis* је нашао, да се четвртина броја π у толико тачније добива овим производом:

$$\frac{2}{3} \times \frac{4}{3} \times \frac{4}{5} \times \frac{6}{5} \times \frac{6}{7} \times \frac{8}{7} \times \frac{8}{9} \times \dots$$

у колико се више продужује множење, и да је резултат увек нешто мањи, кад се прекида правим разломком, а нешто је већи, кад се рачунање свршава неправим разломком. *Lord Brouncker* пак узео је исти број као верижан разломак, у коме су сви именитељи број 2, а бројитељи су му непарни квадратни бројеви. Кад је *Brouncker* свој елегантни резултат, без доказа, саопштио *Wallis*-у, онда је овај доказао његову тачност у својој „Аритметици бесконачности.“ Ну и ови резултати не моглоше више унапредити израчунавање броја π , но што су то учинили *Ludolph* и други, само, разуме се, труднијим радом. Међутим су *Newton* и *Leibnitz*, изводећи потенцијске редове помоћу диференцијалног рачунања, показали начин, како се број π може израчунати на стотине децимала. *Gregory*, *Newton* и *Leibnitz* нађоше, да је

$$\frac{\pi}{4} = 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \frac{1}{9} - \frac{1}{11} + \frac{1}{13} - \dots$$

ако се овај Лајбницов ред непрестано продужује. Истина, да је овај ред врло прост, али није згодан за израчунавање броја π , просто зато, што се мора узети у обзир и сувише много чланова, па да се добије π и на неколико децимала тачно. Ну из онога истог извора, из кога је потекао Лајбницов ред, имамо и других редова, који су врло подесни за тачније израчунавање броја π . Тај извор је општи ред:

$$\alpha = a - \frac{a^3}{3} + \frac{a^5}{5} - \frac{a^7}{7} + \dots, \text{ где је } \alpha$$

дужина лука, који у кругу, са полупречником равним јединици, одговара произвољном средишњом углу, а тангента тога угла је α . Одавде излази:

$$\frac{\pi}{4} = \left(a + b + c + \dots \right) - \frac{1}{3} \left(a^3 + b^3 + c^3 + \dots \right)$$

$$+ \frac{1}{5} \left(a^5 + b^5 + c^5 + \dots \right) - \dots, \text{ где су } a, b, c, \dots$$

тангенте углава, чији је збир 45° . Одредимо ли вредност за a, b, c, \dots , да буду мали и подесни разломци и да испуњују поменућу погодбу, добијамо редове подесне за израчунавање броја π . Први, који је оваквим редовима продужио израчунавање π на више од познатих 35 децимала, беше енглески рачунџија *Abraham Sharp*, који је око 1700. год, по упуту *Halley*-а, израчунао π на 72 децимале. Ускоро за тим израчунао је *Machin*, професор астрономије у Лондону, број π на 100 децимала, узевши у горњем реду $a = b = c = d = \frac{1}{5}$

и $e = -\frac{1}{239}$, т. ј. он је употребио овај ред:

$$\frac{\pi}{4} = 4 \cdot \left[\frac{1}{5} - \frac{1}{3 \cdot 5^3} + \frac{1}{5 \cdot 5^5} - \frac{1}{7 \cdot 7^7} + \dots \right] -$$

$$\left[\frac{1}{239} - \frac{1}{3 \cdot 239^3} + \frac{1}{5 \cdot 239^5} - \dots \right]$$

Machin-ово рачунање надмашио је 1819. год. *Lagny* у Паризу, јер је, на два разна начина, израчунао π на 127 децимала. *Vega* је продужио рад до 140 децимала; а хамбуршки рачунџија *Zacharias Dase* на 200 децимала помоћу реда, који се добива, кад се у општем реду стави $a = \frac{1}{2}, b = \frac{1}{5}, c = \frac{1}{8}$. Најпоследње се у најновије доба дотерало у израчунавање броја π и до 500 децимала; али све то више може служити као илустрација добротe и поузданости новијих метода према старијима; иначе немају ни теоретичне ни практичне вредности.

Да споменемо још на овом месту и чудновату методу професора *Wolff*-а из Цириха, коју је он пре неколико деценија употребио, да израчуна π на три десетна места. Он је претпоставио, да је неки под подељен у саме једнаке квадратиће, па је на њ бацио иглу, чија је дужина равна страни једног квадрата. Тражећи вероватноћу, да игла лежи сасвим у неком пољу а да не сече ни једне паралелне стране, нашао је, да је вероватноћа тачно $\pi - 3$.

Према томе, по закону великих бројева, добијали бисмо приближно број π , кад бисмо непре-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стано понављали бацање игле. И Wolff је после десет хиљада покушаја добио тачно π на 3 децимале.

И ако су врло плодни били радови Newton-а и Leibnitz-а око израчунавања броја π , ипак сам задатак, да се круг претвори у квадрат, није тиме много добио. То су врло добро знали Wallis, Newton и Leibnitz, као и њихови последници. Квадратура круга није се могла решити; али се исто тако није могло ни доказати, да је немогућно извршити задатак шестаром и врстаром, и ако су били уверени о немогућности решења. Па како је у математици неко уверење само онда оправдано, кад је поткрепљено необоривим доказом, поче се тражити доказ о *немогућности* решења чувеног задатка, а напусти се рад на самом решењу. Први покушај у том правцу учинио је француски математичар Lambert, који је 1761. год. доказао, да број π није рационалан, нити је квадратни корен из неког рационалног броја, т. ј. да се ни π ни његов квадрат не могу тачно изразити разломком, у коме би бројитељ и именитељ били цели бројеви. Lambert-ов доказ изнео је, да се ректификација и квадратура не могу извршити на некакав прост начин; али још зато није искључио и могућност, да се задатак може бити на који други, заплетенији, начин може решити, па опет само шестаром и врстаром. И сада су математичари почели тражити битна обележја за задатке, који се могу решити шестаром и врстаром, као и за оне, који се не могу решити елементарним путем, т. ј. на основу јединих постулата. И лако нађоше, да сваки елементарни задатак мора увек имати ту особину, да је свака непозната дуж у дотичној слици везана једначином са познатим дужима; да су те једначине првог или другог степена, које се могу тако удесити, да бројне вредности познатих дужи буду само цели бројеви. Из овога онда следује: кад би се квадратура кружна, па и ректификација, могла да реши елементарним путем, онда би број π , као размера непознате периферије према познатом пречнику, морао бити корен извесне једначине, можда и врло великог степена, у којој би сви бројеви били цели, т. ј. морала би постојати једначина само са целим бројевима, и бити тачна, кад се за њену непознату стави π . У том правцу радили су многи математичари од почетка овога века, да докажу, да π уопште није алгебрајично, т. ј. да не може бити корен ма које једначине са целим сачиниоцима. И математика је најпре морала учинити велики напредак, док се могло доћи до средстава, да се жељени доказ и изведе.

И кад је француски академик, професор *Hermite*, својом расправом „Sur la fonction exponentielle“ (штампана у 77. свесилу „Comptes rendus“) извршио један знатан претходни рад, тек онда је пошло за руком професору *Lindemann*-у, тада у Фрајбургу а сада у Кенигсбергу, да у јуну 1882. год. изведе строг доказ: да *број π није алгебрајичан*; али уједно и прву потврду, да се задаци ректификације и квадратуре кружне не могу решити алгебарским помоћним средствима, као што су шестар и врстар. Линдеманов доказ изашао је узастопце у „Извештајима берлинске Академије“ (јуна 1882.), у „Comptes rendus“ француске Академије (св. 115. стр. 72—74) и у „Математичким Аналима“ (св. 20. стр. 213—225.).*

„Шестаром и врстаром не може се конструирати квадрат, који би био раван даном кругу.“ Тако, ето, гласи коначна пресуда у једном спорном питању, које је исто толико старо колико и историја човечјега духа. Па ипак, поред ове јасне пресуде, коју је математика, тај најнепогрешнији судија, донела, неће још изумрети племе квадратора, докле се год полутанско знање удружује са славољубљем! —

*) За математички образоване читаоце навешћу главније из Линдемановог доказа. Да би доказао трансцендентни карактер броја

$$e = 1 + \frac{1}{1} + \frac{1}{1.2} + \frac{1}{1.2.3} + \frac{1}{1.2.3.4} + \dots$$

професор *Hermite* је у „Comptes rendus“ париске Академије (св. 77, 1873.) развио односе између извесних, одређених интеграла. Полазећи од ових односа, Линдеман је пре свега доказао правило: Кад су коефициенти неке једначине n . реда сами реелни или комплексни цели бројеви, а сви n корена те једначине z_1, z_2, \dots, z_n да су различни међу собом и од нуле, онда је немогућно, да

$$e^{z_1} + e^{z_2} + e^{z_3} + \dots + e^{z_n}$$

буде једнако $\frac{a}{b}$, где су a и b реелни или комплексни цели бројеви. За тим се показује, да и између функција $e^{rz_1} + e^{rz_2} + e^{rz_3} + \dots + e^{rz_n}$ где је z цео број, не може постојати никаква линеарна једначина са рационалним, од нуле различним, коефициентима. Најпосле долази до лепог правила: Ако је z корен неке алгебарске једначине, која се не може редуцирати, а којој су коефициенти реелни или комплексни цели бројеви, онда e^z не може бити рационалан

број. Па како је $e^{\pi\sqrt{-1}}$ одиста рационалан број, јер је једнак негативној јединици, онда $\pi\sqrt{-1}$, па и само π , не може бити корен једначине n . реда са целим коефициентима, дакле ни једначине са рационалним коефициентима. А ову особину имало би π , кад би се квадратура кружна могла извршити шестаром и врстаром.

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ РАЗВИЈАЊА СРПСКИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

НАПИСАО

Д-Р АСМУС СЕРЕНЗЕН

ПРЕВЕО

ЈОВАН РАДОНИЋ

УВОД И ПРВИ ДЕО: ЈУЖНО-ДАЛМАТИНСКЕ ПЕСМЕ ДУГА
РАЗМЕРА ПО ВРЕМЕНУ И МЕСТУ ПОСТАНКА СВОГА

У В О Д

(НАСТАВАК)¹⁾

Б. Круг песама из унутрашњости Србије

(Бог. 1—7. 39.—45. Миклошић 5)

У овим песмама нема ни трага каквој унутрашњој вези, као што је то код угарско-српских песама. Оне се деле у три са свим различите групе; песме о браћи Јакшићима, с појединим песмама о Новаку и о Бановић Страхињи, песме о Краљевићу Марку и (само једна) песма о Радосаву Северинцу; најзад оне о битци на Косову г. 1389.

Прва група.

XI. Браћа Јакшићи (41.—45.).

У песмама о деспоту Вуку јавља се, као што видесмо, Дмитар Јакшић као побратим Вуков. Знамо да је неки Јакша Брешић био у служби деспота Ђурђа, даље знамо, да су његови синови Дмитар и Стефан прешли у Угарску, да су се истакли у војнама против Турака, и да је један умро 1488., а други 1489. На послетку у почетку XVI века сретамо синове Стефанове у Срему, као богате људе, јер владика Максим купује земљиште од њих да сазида манастир Крушедол. Кћи Дмитрова, Јелена, удата је била за последњим Бранковићем Јованом Деспотовићем (в. у Новаковића стр. 120.).

Јакшићи су дакле тесно скопчани са Сремом, а исто тако и са породицом Бранковића. Па ако ми и поред свега тога не можемо убрајати песме о браћи Јакшићима у угарско-српски круг песама, то је с тога што песме о браћи Дмитру и Стефану Јакшићима, који су историјске личности, немају ни најмање историскога карактера, него се оне крећу у уским границама приватна живота. Већ је Новаковић у своме споменутом делу (стр. 119. и даље) потанко извео, како су ова имена само кристалне тачке, око којих се прикупиле мотиви прича и песама из других извора. У овим се песмама обично пева, како непомућену братинску љубав ремети и квари или љубомора међу браћом, или среброљубље,

¹⁾ Види св. 12. „Просветног Гласника“ за 1894. годину, стр. 564.

а час опет свађа међу њиховим женама, или клевета љубоморне или грабљиве жене. Све варијације мотива свршују се или измирењем браће, или се кривац сада било којим начином казни. Само се по себи разуме, да су оваке песме, које се крећу у границама најпростијих елемената људског осећања, могле и потећи из најпростијих животних односаја, те с тога није ту ни најмање потребна каква знатна историјска личност, да би се песме оваке какве су могле развити. С друге стране пак не можемо а да не напоменемо да народна појесија воли да преноси такве мотиве на лица позната и славна, на лица, о којима се већ прича и пева.

Врло је вероватна претпоставка, да је народна песма већ певала те мотиве и да их је већ имала обрађене, пре него што их је пренела на браћу Јакшиће, шта више, певала их је и много пре, него што су ови и били рођени. Доказа томе налазим у једној старој песми, коју су већ око половине XVI века забележили на острву Хвару, од ондашњих рибара (Бог. 6.). У песми се пева, како се два брата — свакако хајдуци — посвађају при деоби плена, те у свађи убија брат брата. Та браћа су Марко Краљевић и брат му Андријаш. Певач је за цело тражио за јунаке песме славну браћу, што се најбоље види из два варијанта са севера Хрватске, а забележени су код Курелца под бр. 452. и 482¹⁾. Овде се пева, како се два брата враћају из војне, којом приликом заробе младу цуру, те се због ње посваде²⁾ — у песми 482. не сваде се само цуре ради, него и због њених драгуља — те један брат убије другога. Песма 452. слаже се по распореду материјала са песмом 6. код Бог. и одатле донекле изводи закључке. Међу тим у песми 482. говори рањен брат овако:

Кад ми будеш ишао ва тај турски бојак,
Кога ћеш си, братац, на помоћ завати?
Својега већ нимах, тујега не ћеш хтит,

на ове се речи убица од жадости за братом убија. Обе ове песме, које су угарски Хрвати у XVI веку морали понети собом из своје јужне домовине интересују нас с тога, што је у њима у неку руку сачуван прамотив богато развијене групе песама у

¹⁾ Јагић (стр. 194.) доводи ову песму у везу са песмом о Марку и брату му Андријашу, од које има толико много варијаната. Ну овде је у питању сасвим нешто друго, а не „сукоб међу браћом, где редовно Андријаш гине.“

²⁾ Упор. овде мацарску песму о Силађију и Хађмашију (в. Ungar. Revue^o 1883. стр. 792.). Ова песма упућује на српски оригинал, тим пре, што нас најстарији траг, који о њој имамо, шаље у Смедерево. У овој песми потпуно се слаже ројство Силађијево у Турској (овде се он зове Нилас) с оним, што се пева у српској песми. Објекат, због кога се пријатељи у овој песми свађају, јесте султанова кћи, која их је из ројства ослободила.

првобитном облику. Тај мотив је, да брат брата убија због љубоморства или због среброљубља. Кашње се пак овај мотив богато развио и разграно. Ово развијање мотива изазвао је укуснији осећајни живот, даље зрелија морална свест и финији естетички укус. Ово развијање могло је ићи разним путевима, као што ћемо доцније видети. Чим се епска појесија богатије развила на историјској подлози, то је одмах овај мотив преносила и на историјске личности, а највише на славну браћу. Тако у песми 6. код Бог. на Марка и Андријаша, а највише на Јакшиће. Да поред тога могу доћи и комбинације имена историјских карактера, показују песме у Вука 10. (Милан и Драгутин) и 11. (Мујо и Алија), чија се тешња веза с Бог. 6. песмом види већ из увода, за тим особито из поређења Богшића 6. ст. 65. и 66., и Вука 11., ст. 49, 50., 66. и 67.

Већ је Новаковић, упоредивши 75. песму код Вука и варијанат 39. код Милутина. са 159. полу-бугарском песмом код Миладиноваца дошао до закључка, да се све оно, што се у нашим песмама пева о браћи Јакшићима, односи на влашку браћу Радула (управо Дан, у срп. нар. песми замењен познатијим именом оца Раду Негра) и Мирчету, који се о престо отимаху. У поменутој песми т.ј. код Вука и Милутиновића¹⁾ баца Радул свога брата Мирчету у тамницу, али га у потаји негује његова снаха и у згодној прилици, када га брат треба, изводи и са братом измири. Основни мотив је дакле једнак с оним, који је у песми 44., код Бог. и у песми 98. код Вука. Најзгоднија је пак песма 159. код Миладиноваца да нам ову свезу покаже. Ова је песма директан варијанат Бог. 44. (Вук 98.), те ћемо се с тога доцније још једном њоме забавити. Овде се место браће Јакшића јављају Мурчо господар и — (Јанкул војевода²⁾). Но најјасније се види сличност између 98. песме код Вука и 75. песме (опет код Вука) са 39. песмом код Милут. из ових стихова:

Вук 98. ст. 13. 14. Дмитар узе земљу Каравлашку,
Каравлашку и Карабогданску.

75. ст. 78. Око пуне земље Каравлашке,
Каравлашке и Карабогданске,

Милут. 39. Око двије бабове баштине,
Каравлашку и Карабогданску.

¹⁾ За сада није наша задаћа, да ова два варијанта упоређујемо. Напоменућемо само, да код Милутиновића — где је обрада у ошће првобитнија, оригиналнија — нападају браћа једно на друго, али не рани један другог. Тек када се Радулова дружина умеша, не допустивши им да се даље боре, одустају од борбе, и Радула баца брата у тамницу. Овде је јасан преображај првобитнога мотива.

²⁾ Потпуно се слажем са Новаковићем, да бугарска песма полази са српске песме. Исто се тако слажем и с тврђом где вели, да је тај мотив пре пренет на румунске господаре

Што је овде без мотива овде је све на своме месту. За потврду своје комбинације указује Новаковић на песму 5. код Вука, која по радњи врло близу стоји овим песмама, о којима сада говоримо. У тој песми зове се један од два брата Радул, а у песми 7. код Петран. заменише Павла и Радула браћа Павле и Стјепан Јакшићи.

Ако су ове Новаковићеве комбинације тачне, што ја без сваке сумње држим, то бисмо онда имали доказа, да ова група песама доприре до XV века (Раду Негру, Дан и Мирча 13731.—1418). Како су пак браћа Јакшићи живели у Срему, то је само и могао онде народ пренети на њих те старе мотиве, које је понео собом селећи се из своје старе отаџбине. У свима старим сремским песмама, у колико су нам се оне сачувале, сасвим је потпуно извршен пренос мотива. Где се пак старији јунаци радње одржали, узећемо, да се они учврстили и одржали чак и у епоси млађе песме само на унутрашњем српском земљишту.

Како је овде различито развијање мотива, како су они и испреплетани, то је тешко ове песме оделити у засебне групе. Ну ипак огледаћемо да песме, према мотиву какав је, у групе поделимо. Том приликом не само да ћемо се обазирати на старије песме, него и на млађе. Носиоце радње обележићемо само онда, ако то не би били Дмитар и Стјепан Јакшићи.

1. Вила (односно девојка) распламти у прсима оба брата љубав. Из љубоморе убија брат брата, те после од жалости за братом сам себе убија. Таке су песме: Бог. 43., Вук. 11. (Мујо и Алија), Филип. 6., Курелац 482. (без имена).¹⁾

2. Оба брата виде, да им жене раде на томе, да их заваде. Они закључе, да кушају своје жене, да би видели, која је крива, те да је према томе муж казни. Таке су: Бог. 41. и крај од 40. песме и песма 100. код Вука.

3. Жена једнога брата клевета девера пред мужем; или овај је оправдан каквим небеским провиђењем (Бог. 42. одн. 41. песма од ст. 1.—39.), или клевета достиже претходно свој циљ, она заводи мужа, да иде брату о глави; али не испада намера за руком. Тако је код Вука 99. (овде се браћа сва-

него на браћу Јакшиће, али не могу допустити, да је мотив прешао од Срба ка македонским Бугарима још у оно време, када овај мотив још не беше пренет на Јакшиће. Облик бугарске песме показује, да се пренос догодити могао најраније у XVIII веку. У српској песми дакле обрађивао се тај материјал и поред доцнијег преноса мотива на Јакшиће, а поред тога певао се у вези са румунским господарима све до у XVIII век.

¹⁾ Иста тако у песми о Сидатију и Хаџмашују.

ђају само због среброљубља) и 10 (Милан и Драгутин).¹⁾

4. Два се брата заваде при деоби наследства односно при деоби плена. У старијој обради убија брат брата. Тако је код Бог. 6. (Марко и Андријаш), и Курелца 452. (без имена). У млађој обради пак жена мири завађену браћу²⁾. Такове су Бог. 44, која је једнака са Вук. 98. и 159. код Миладиноваца (Мурча и Јанкул), и песма 75. код Вука, која је слична са 39 (Радул и Мирча) код Милутиновића.

Напоменули смо већ, да се у угарско-српском кругу песама касније опажа нека малаксалост и изумирање. Ове песме пак, што доцније, то се све богатије развијају. Ово се лако објашњује, кад имамо на уму да не беху везане временом и местом као оне. И ако се у Срему радња ових песама пренела на Јакшиће од прилике у XVI веку, то су ипак оне оне српске, и развијале су се потпуно слободно четири века.

Као што рекосмо, материјал ових песама пренет је на Сремце, на браћу Јакшиће. Песме ове, ширећи се по Срему, примише особине сремске појесије, добише њено обележје. Та околност јасно говори од колике је важности сремска група песама у историји народне појесије. Напоменућемо, да су код Вука у песмама 92. 93. 95. 97. 98. Јакшићи локализовани у Београду, али су ипак и овде у тешњој вези са Змај-Деспотом-Вуком, кога је песма локализовала у Срему. У песми 100. има једно место, које показује директну њихову везу са Сремом. Ту се пева: „походише сријемски кнезови.“ У песмама пак које су раније забележене немамо никаквих локалних података. Стихови 53. и 59. у песми 41. указују пре на угарско поданство, него на турско.

Бог. 43. У њој је онај мотив, који смо напред под 1 ставили. Познате историјске личности, као што су браћа Јакшићи, могле су тек доцније обасуте бити толиким митским елементом. Изгледа, да је и песмама Бог. 6, Курелца 483, Вук 11, па чак и Филип. 6 за основу служила нека старија обрада.

Бог. 42. (одн. песма 41. ст. 1—39). У њој је мотив под 3. Одмерено и просто причање у овој песми указује на нешто старинско. Новаковић држи,

¹⁾ У песми 5. код Вука и песми 7. код Петран. видимо овај мотив у другом облику. Овде је мржња женина управљена не на девера, него на заову.

²⁾ Овај мотив нас и нехотице подсећа на излагање у млађој обради мађарске песме, где султанова кћи спречава двобој; док у старијој обради приче о Хаџмашију, убија Сидаџи Хаџмашија. Хаџириху је с правом послужио овај момент, да у њему види старију обраду.

да се слично ономе, што се у песми пева, морало догодити ако не у породици Јакшића, а оно у породици Бранковића. По њему би била Јелена — која је заиста кћи Дмитра Јакшића а жена Јована Деспотовића — љубоморна клеветница. Његова комбинација на основу чудноватог свршетка 91. песме код Вука духовита је, али непоуздана. 41. песма, стих 40—76. је самостална творевина.

Мотив је у њој онај, који смо ставили под 2. Као и у Вуковој 100. песми иста тема. Песму код Вука можемо пратити до 1750., пошто ју је Рељковић изнео у свом Сатиру. Врло се мало разликује у излагању старија од позније песме. По свој прилици да је мотивација била иста така и у старијој обради, као што је у овим песмама, док није 42 изједначивши се са ст. 1—39. у 41 песми потиснула првобитни увод. У познијим песмама при крају провејава хуманитарнији дух, као што је то у песми о Бановић Страхини.

44. песма. Мотив је у њој онај, који смо ставили под 4. Она је основни облик Вукове 98. песме „Диоба Јакшића“ (Милад. 159.). Браћа се заваде при деоби. Дмитар заповеда својој жени да отрује девера, а он полази у лов. Снаха место да изврши заповест, издаде Стјепану налог па додаје:

Прије коњик зеленко спредње ноге уломно,
Сиви соко тишњичар у плавину полетио,
Него ли Стјепана ја дјевојка отровати.

Њена се клетва испуни над Дмитриром у лову. Оно, због чега се браћа завадила, губи вредност, те се Дмитар каје, што је жени заповедио. Дознаје на своју велику радост, да му жена није брата отровала.

Изгледа, да се није у овој песми сачувао првобитни облик. Упоређење ст. 55. и даље из песме 11. код Вука и упоређење ст. 156. и даље из песме 75. код Вука доводи нас до закључка, да је мотив о преломљеном соколову крилу и скрханим коњским ногама првобитно био зато, да у убици изазове кајање. Основа песме била би од прилике овака: брат убија брата, видевши осавађену животињу — у песми сама животиња износи упоређење — буди се у њему кајање, те се убија. Према мотиву какав је у Бог. 6. и у Курелца 482. имали бисмо овде проширен тај мотив. У млађим песмама већ је — као што рекосмо — хуманије схватање, јер овде не убија брат брата, него заповеда да се отрује, а тиме се крчи пут дубљем етичном разрешавању.

Нашу претпоставку најбоље потврђује лепи варијанат код Миладиноваца 159. (упор. 182.). Ова песма сачувала је старе и првобитне црте: задржавање имена Мурчо, мотив о лову, опасност од стране Арапина (код Вука у 75 песми је бугарски

краљ); међутим нема у њој оних промена, као у Вуковој песми. По целини развијала се сасвим независно према Бог. 44. и Вуковој 88 песми, само што се и у њој пева о преломљеном крилу соколову, као и у Вуковој 88. песми. Кад овога нема у 44. песми код Бог. ни помена, то онда нема за то ни другога објашњења, сем овога, да је тај мотив био првобитан — не мислимо, да је он само својина Вукове песме — па се променама изгубио, те га је код Бог. 44. заменила клетва и њене последице.

Бог. 44. песма у главном се разликује од Вукове 98. тиме, што у њој није довољно кајање мотивовано, а то се има приписати каснијем опадању. Не треба ни спомињати да је млађа песма у свем осталом изведена са много већом финоћом. Богинић дакле нема ни најмање право, ако полазећи са ове песме једнаким меридом мери и све остале.

45. песма заузима засебно место међу песмама које певају о Јакшићима, јер обрађује са свим другу тему, него остале. У песми се пева, како Стјепан Јакшић одводи своју сестру од „бана моринскога“, коју је овај још као врло младу украо и са собом одвео. И поред свег источњачко-романтичкога колорита одају ипак некоји стихови (42., 43. и 6.) јасну успомену на нека освајања. Дунав, који се спомње у песми и име Маргарита упућују нас на неку старију северно-подонавску

песму, где се зар место Црнца певало о неком Турчину¹⁾. Песма овака, каква је до нас дошла, морала је постати најраније у XVI веку, јер се у њој пева о арапском граду, маварским девојкама (види даље под XIII код Бог. 7.) и била би пореклом из унутрашњости Србије.

Милут. 7. Милад. 192., а пре свега 97. песма код Вука „Јакшићима двори похарани“ млађе су прераде. Не можемо овде појединце расправљати о променама у овим песмама. Већ из поређења са Милут. песмом излази, да је крај у Вуковој песми о арапчету Сестрину додаток најмлађег певача. Старост песме 192. код Милад. види се из једнаког увода са Бог. 45. песмом, где Дмитар пита мајку, да ли је он имао сестре. Ни код Бог. а ни код Милад. нема помена о заузећу Београда. Основни мотив — љубав браће и сестара — у песмама о Јакшићима, тек је лако додирнут у напред помениутом уводу, а најјаче је насликан у песми 7. код Милутиновића²⁾.

¹⁾ Изгледа, да на то указује и песма 7. код Милут., јер се овде само на једном месту пева о земљи арапској преко мора, иначе се пева о Турчину и о земљи „Туђија.“

²⁾ У стиховима код Милад. на стр. 307. доле: „и си легна Митре да поспиет — и си стана сестра Ангелина — му ђбрила дробнаго синцира“ видимо клицу богате варијантима песме Љутица Богдан и сестра му, тим пре, што се Бог. 105. (Вук I., 724.) потпуно слаже са песмом 192 код Милутиновића.

(Наставиће се)

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

НОВЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВИ

Балканска Вила. Гласник отоманских Срба. Уредник *Младен М. Вучковић*. Штампарија „код Просвете“ (С. Хоровица), Ибарска улица бр. 5. Београд, 1895. — Излази сваке недеље. Претплата је цена: за Србију годишње 10 дин., на $\frac{1}{2}$ год. 5 д.; за иностранство, и то: за Балканско Полуострво и области Аустро-Угарске у којима има Срба, 10 дин. у злату, а за све друге земље 20 дин. у злату годишње. Претплата се шаље уредништву у Београд (на Теразијама). — Први је број изишао у недељу 9. априла о. год., са овом садржином: *Читаоцима* (од Уредништва). — *Отманско Царство*: А) Реч две из општег погледа на данашње стање у Солунском, Битољском и Косовском Вилајету. Б) Босна и Херцеговина. В) Албанија. — *Напомена* (о распо-

реду материјала у листу). — *Дописи* (из Прилепа и Битоља). — *Моја жеља* (песма од Мухарема). — *Један поглед на наше односе према Бузарима*. — *Учење модерних језика у нашим школама* (у Отом. Царевини). — *Сраска Богосл.-Учитељска Школа у Призрену*. — *Прослава Барјама у Београду*. — *Народно Позориште*. — *Књижевни приказ* (о књизи: „Цариградска Патријаршија и т. д.“ од Костандина.) — *Ред аловидбе*. — *Огласи*.

БИБЛИОГРАФСКИ СПИСАК

УРЕДНИШТВУ ПОСЛАТИХ КЊИГА

Уредништво је добило на приказ ове књиге *Хрватске Магиче* за 1894. годину:

Sluke iz opsega zemljorisa. Написао Др. *Иван Хвоић*. Књига четврта. *Европа*: Пиринејски Полу-

оток (Шпањолска и Португалска), Апенински Полуоток (Италија), Балкански Полуоток (Грчка и Турска), Румунска. Са 97 слика и три земљописне карте. Награђено из закладе грофа IV. Неп. Драшковића за годину 1893. Загреб. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Већа 8°, стр. 430. Књижарска цена 3 фор. — Чини XIX књигу Матичине „Поучне књижице.“

2. **Poviest srednjega vieka.** По најбољим писцима израдио *Фрањо Валла*. Трећи дио. Од друге половине једанаестог века до год. 1453. Први свезак. Са картом тога раздобља. Загреб. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 390. Књижарска цена 2.50 фор. — Чини VII књигу Матичине „Свјетске Повијести“.

3. **Podgorka.** Слика из хрватскога приморја. Написао *Вјенцеслав Новак*. У Загребу. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 184. Књижарска цена 75 новч. — Чини 162.—164. свеску Матичине „Забавне књижице“.

4. **Ivan S. Turgenjev. Izabrane pripoviesti.** Свезак други: Прољетне воде. Асја. Прва љубав. Господин са сивим наочарима. Очајник. Превео *Јосип Мишкатовић*. Загреб. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 333. Књижарска цена 1 фор. — Чини II књигу Матичине „Словенске књижице“.

5. **Mirko Bogović. Pjesnička Djela.** Свезак други. Приповиести. Загреб 1894. Наклада „Матице Хрватске.“ Тисак Карла Албрехта — Обична 8°, стр. VII и 347. Књижарска цена 1 форинту.

6. **Za kralja — za dom.** Хисторичка приповиест из XVIII. века. Написао *Јосип Еуген Томић*. Дио први. (Преторијанац). У Загребу. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 455. Књижарска цена 1 фор. — Чини 165.—168. свеску Матичине „Забавне Књижице.“

7. **Ruski pripovjedači.** Написао *Миливој Шрепел*. Награђено из закладе Адолфа Вебер-Ткалчевића за год. 1893. Загреб. Издање „Матице Хрватске.“ 1894. — Обична 8°, стр. VIII. и 319. Књижарска цена 1.50 фор. — Чини II. свеску збирке „Слике из свјетске књижевности.“

8. **Ljutovid Posavski.** Хисторијска трагедија у пет чинова. По основи д-ра *Фр. Марковића* спјевао д-р *А. Тресић Павичић*. У Загребу. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 195. Књижарска цена 75 новч. — Чини 169.—171. свеску Матичине „Забавне Књижице.“

9. **Male pripoviesti.** Написао *Ксавер Шандор Балски*. Свезак први. У Загребу. Наклада „Матице Хрватске“. 1894. — Обична 8°, стр. 227. Књижарска цена 75 новч. — Чини 172.—174. свеску Матичине „Забавне Књижице.“

Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XIV. Београд. Штампано у Држ. Штампарии. 1894. — 8°, страна XIV и 40⁰ (са две слике и једном скицом као прилозима). Цена?

Двадесета Годишњица од смрти покојнога Николе Чупића, тихо поменута 31. јан. 1895. г. Београд. Штампано у Државној Штампарии. 1895. — 8°, стр. 26.

Никола Тесла и његова открића. Од проф. *Ђ. М. Станојевића*, са сликом Теслином и 189 слика у тексту. Београд. Штампано у Држ. Штампарии Краљевине Србије. 1894. — 8°, страна VI. и 340. Цена 3.50 динара.

Недеља. Један дан из живота глоговачке цркве. Од *Јанка М. Веселиновића* (прештампано из „Вестника Српске Цркве“). Београд. Штампарии Петра К. Танасковића. 1895. — 8°, стр. 14. Цена?

Грех је греху заматак. Сушта приповетка. Од *Ив. Павловића* (Јабланића). Београд. Штампано у Штампарии Краљевине Србије. 1895. — Вел. 8°, стр. VIII и 43. Цена 1 динар.

О ближњем. Јавно предавање, на духовној беседи цркв.-певачке дружине „Станковић“ у дворани Вел. Школе 13. марта говорио Архимандрит *Фирмилијан*, ректор и професор Богословије. Београд. Држ. Штампарии Краљев. Србије. 1895. — Мала 8°, стр. 25. Цена 0.20 дин.

У одбрану студије „Узроци препорођају књижевне критике“, од *Радов. Кошутића*. Београд. Штампано у краљ.-српској Држ. Штампарии. 1895. — Вел. 8°, стр. 13. Цена?

Кратки преглед модерног стања електро-технике. Приступно предавање д-ра *Стев. Марковића*, проф. Вел. Школе. држано 10. дец. 1894. г. у Вел. Школи (прештампано из „Просв. Гласника“). Београд. Штампано у Држ. Штампарии Краљевине Србије. 1895. — Мала 8°, стр. 51. Цена?

О реформи наставе српскога језика у нижим гимназијама, са гледишта научне педагогике. Написао *Љуб. М. Протић*, проф. нишке Учит. Школе (прештампано из „Наставника“). Београд. Краљев.

српска Државна Штампарија. 1895. Вел. 8°, стр. 18.
Цена 0.50 дин.

**Рачунски извештај Српског Учитељског
Ковчића у Новоме Саду**, за 1894. годину. У
Нов. Саду. Штампарија А. Пајевића. 1895. — Вел.
8°, стр. 15.

Прилози за статистику Краљевине Србије.
Прва свеска. *Црквена и манастирска имовина у
Краљевини Србији на крају 1888. године.* Саставио

Богољуб Јовановић, начелник статист. одељ. Ми-
нистарства нар. привреде. Издање Министарства на-
родне привреде. Београд. У Држ. Штампарији Кра-
љевине Србије. 1895. 4°, стр. VIII и 80. Са 2 кар-
тограма и 2 дијаграма. Цена 3 дин

Lehrgang der einheitlichen Stenografie (ohne
Sigel) von W. Ueberholz. Druck und Verlag von
Kaesberger & C. Ludwig Tulda 1895. — 8°, стр. 71.
Цена 3 марке.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Број ђака на универзитетима. — У трећој
свесци годишњака „*Jahrbuch der gelehrten Welt*“
ла 1894. год., којем је уредник д-р *Кукула*, изне-
сен је преглед о бројном стању слушалаца по уни-
верзитетима у разним деловима света. Ми ћемо овде
навести број какав је био у неким већим или по-
знатијим универзитетима. Према томе је, год. 1894.,
било слушалаца:

у Паризу	10614;
» Берлину	7771;
» Бечу	5995;
» Мадриду	5830;
» Напуљу	4896;
» Будим-Пешти	3671;
» Москви	3649;
« Лајпцигу	3515;
» Минхену	3376;
» Атинама	3331;
» Оксфорду	3197;
» Единбургу	3187;
» Кембриџу (Сев. Амер.)	2966;
» Кембриџу (В. Брит.)	2909;
» Прагу	2733;
» Петрограду	2306;
» Барселони	2261;
» Глезгову	2180;
» Турину	2020;
» Халу	1859;
» Филадельфији	1764;
« Хелзингфорсу	1750;
» Риму	1730;
» Columbia-College-у ¹⁾	1641;

¹⁾ у Њу-Јорку.

» Јурјеву (пређе: Бериту)	1567;
» Упсали	1476;
» Лијежу	1470;
» Христијанији	1450;
» Болоњи	1404;
« Букурешту	1382;
» Бриселу	1361;
» Прагу	1351;
» Грацу	1349;
» Падови	1325;
» Тскију (Јапан)	1318;
» Палерму	1304;
» Бону	1272;
« Кракови	1242;
» Братислави	1219;
» Тибингену	1185;
» Дублину	1151;
» Лавову	1074;
» Харкову	1059;
» Хајделбергу	979;
» Инсбруку	882;
» Женеви	832;
» Гетингену	754;
» Јени	684;
» Цириху	651;
» Београду	442;
» Лозани	431;
« Загребу	410;
» Черновићу	281;

(Rev. Int. de l'Ens.)

С. П.

**Нова школска зграда у Палилули у Бео-
граду.** — Српска престоница, која од пре 3—4 го-
дина енергично ради на завођењу многих корисних
и потребних установа за своје становнике, при-

ступила је и подизању нових школских зграда за основне школе, по прописаним „Правилима о грађењу школа“. Пре две године довршена је велика школска зграда, у којој ће се учити сва мушка и женска деца из Дунавскога краја Београда, која су дорасла за школовање. Ове пак године довршена је школска зграда, у којој су већ смештене све мушке и женске основне школе у Палидули. У интересу је и престонице и њенога подмлатка да се и у осталим крајевима Београда што пре подигну нове школске зграде, што ће се, нема сумње, у најкраћем времену и учинити.

У недељу 16. априла ове године извршено је водоосвећење и свечано отварање нове школе у Палидули. Водоосвећење извршио је Његово Високопреосвештенство г. митрополит заједно са још неколико свештеника. Том приликом г. Ђока М. Ивковић, управитељ палидулских основних школа, изговорио је неколико прикладних речи за овакве свечаности, којима је нагласио потребу и корист добрих школских зграда, као и штету рђавих. Осим тога напоменуо је важност и потребу васпитања и образовања народног подмлатка. Поред тога захвалио се у име наставника и ђака свима онима који су радом и заузимањем припомогли да се ова зграда доврши, као и онима који су походили свечано отварање ове школе.

Ову свечаност походили су, поред Његовог Високопреосвештенства г. митрополита Михаила, и г. д-р Војислав Бакић, начелник у просветном одељењу министарства просвете и црквених послова; пређашњи председник београдске општине, г. Милован Р. Маринковић, професор, под чијом је управом и почето подизање ове грађевине; библиотекар Народне Библиотеке, г. М. Ђ. Милићевић, и доста наставника и наставница основних и средњих школа и других грађана и грађанки престонице.

Ј. Д. Ј.

РАЗНИ ЗАПИСИ

Метарска система. Од 1. марта 1896. год. завешће се метарске мере, као обавезне, и у свима земљама *Турске Царевине*, те ће тако све државе на нашој земљи — сем оних где влада енглески језик — имати ову рационалну систему мера. И нехогице мора се човек запитати: да ли ће ове четири године, колико још треба до почетка XX. века, бити довољне те да се Енглези и Американци увере о препотопској застарелости садашњих својих мера? Као да неће од тога бити ништа — бар за сада тако изгледа!

(Prom.)

С. П.

Лечење крвним серумом, које у најновије доба игра тако важну улогу у медицини, доводи — по мишљењу једнога сарадника часописа „*Münchener Medizinische Wochenschrift*“ — своје порекло још из времена *Митридата*, краља од Понтуса. *Плиније* вели, да је овај краљ од покушаја тровања, којима је често бивао изложен, знао да се заштити тиме, што се гутањем малих количина од свију тада познатих отрова поступно на њих навикао. Та метода или тај физиолошки процес и данас се још назива по имену тога краља (митридатизам). Главни састојак Митридатова устука, који је он вазда имао у приправности, бејаше, по Плинију (XXV, 3), крв понтиских патака, а то с тога, што се мислило, да ове патке живе од отрова, те им овај ништа не може да науди.

(Prom.)

С. П.

Извршивање смртне казне електрицитетом усвојено је у Њу-Јорку и у другим државама у Северној Америци пре нешто више од године дана. У најновије време доказали су d' Arsonval, Dergez и други својим погледима, да је овај начин погубљивања на смрт осуђених од врло сумњиве вредности, јер се лица умртвљена електричним ударцима могу опет оживити применом вештачког дисања. С тога је гувернатор државе Њу-Јорка Roswell P. Flower наредио, да се такав оглед изврши над једним убицом, по имену Wilson, те да се овај помилује ако пође за руком вратити га у живот. Овај је оглед извршен и злочинац је одиста оживљен, и ако је био изложен смртоносним електричним ударцима. Због тога ће се морати укинути овај начин извршења смртне казне, против којег се још у почетку његове примене појавила јака сумња. У париској академији изнео је d' Arsonval, 6. децем. пр. год., нов један случај, у коме је један амерички електричар, пошто је оборен наизменичном струјом од 4600 волти¹⁾, подесним средствима после неколико минута опет оживљен. Своја осећања том приликом описивао је онако како то чине обично људи громом погођени и опет оживљени. Видео је, вели, огњено поље са црним пегама, али о свем што је с њиме урађено није ништа осећао. У тренутку кад је дошао себи, појави му се опет оно огњено поље с црним пегама, а у рукама и ногама имађаше врло живахан осећај, као да су ти удови изложени јаком тегљењу или као да му је једним махом живот враћен. Marcel Dergez навео је један случај, да је живот

¹⁾ Јединица за мерење електричне силе, која креће. Име је добила та јединица по славном италијан. професору физике Волги († 1827. год.).

Уредн.

33*

повраћен и једном човеку, којег је убила јака непрекидна струја и којој је овај још десет минута после умора био изложен. Dergeз мисли да човек, без икакве опасности по свој живот, може издржати непрекидну струју до 500 волти.

(Rev scient.)

С. П.

Највећа кошница на свету. — У Калифорнији има једна гранитна стена, тако звана *Пчела Стена* (*Bee Rock*), која се из корита једне мале притоке реке Arroyo Alcade стрмо уздиже до 40 метара висине, а позади се наслања на кршеве поређане дуж обале те притоке. У овој је стени безброј великих пукотина, у којима до знатне дубине живе огромни ројеви пчела, слажући тамо свој мед. Количину меда у тим пукотинама наслаганог тешко је проценити, јер је немогућно продрети дубље у њих и измерити им дубину и ширину. Толико се зна, да се само с предњих делова ове грдне кошнице добива годишње по више стотина кгр. меда.

(Rev scient.)

С. П.

Човек и ниске температуре. — Г. Raoul Pictet бави се од неког времена огледима на топлокрвним животињама у намери, да испита зрачење њихове топлоте у врло хладној околини. Недавно је г. Pictet такав оглед и на себи самом извршио. Умотавши се у топле хаљине од крзна, спратио се у једну цев, која се с поља могла расхладити до — 130° Целз. Главу је оставио ван цеви, да му не би удило дисање прехлађеног ваздуха, а отвор цеви био му је око врата запушен. До температуре — 50° Ц. одело је у довољној мери спречавало испуштање топлоте тела — тиме се објашњава издржљивост животиња на зими у поларним крајевима наше земље. Чим је температура прешла — 70° Ц., „хладни зраци“ продреше с поља у крзно, али кожа на телу још не имађаше осећање хладноће, јер крзна, вунени покривачи, дрво и други рђави спроводници топлоте пропуштају зраке испод — 65° до — 70° онако исто као што окна на прозору пропуштају светлосне зраке. Као средство за заштиту од сувише великог губитка у топлоти појављује се врло живахно сагоревање и варење у телу. Већ после четири минута осећа се јака глад. Pictet тврди, да је он на овај начин излечио свој желудац од слабости варења, од које је патио пуних шест година. Осам седења од 8—10 минута у цеви расхлађеној до — 110° Ц. довољно је за тај циљ. Овим својим огледом као да је г. Pictet обогатио и медицинску науку једном новом, поузданом методом за лечење желудачних болести. (*Comptes rend.*, 3. XII. 1894.)

(Prom.)

С. П.

НАРОДНА СВЕУЧИЛИШТА У ЕНГЛЕСКОЈ И СКОТСКОЈ од G. Compaugé-a¹⁾

Има нешто више од десетак година, како се у Енглеској и Скотској појавио покрет око распостирања вишег, универзитетског, образовања, који је значајан како са сврхе којој се тежи, тако и са оригиналности употребљених средстава. Ради се на томе, да се на далеко, до малих градова, распостре и разаспе виша настава, која до скоро беше ограничена на средишта академска; тежи се за тим, да се што дубље прожму сви слојеви друштва знањима из књижевности и наука, и да се на тај начин припомогне слободоумном васпитању целог народа. Универзитетски професори остављају ради тога с времена на време своје катедре и своје редовне слушаоце; он се привремено премештају у различите градове, мање или више удаљене од универзитетског седишта и, према ранијем споразуму са месним одборима, држе тамо редовна предавања из књижевности, уметности, или из природних наука, пред добровољним слушаоцима, а у дворницама најмљеним или драговољно уступљеним.

То је оно што Енглези зову „the university extension movement“, то ће рећи „покрет ради ширења свеучилишних студија“; једна врста покретних свеучилишта, која се премештају према жељама и потребама становништва и којима је намера да свукуд убаце по које плодно семе, да пробуде вољу за умним радом, да покажу примере ваљаних научних метода, а у исто време да непосредно предаду добровољним слушаоцима неку количину позитивног знања.

Ну ово није, као што би се на први поглед могло мислити, прост, усамљен покушај; ово није замисао која чини изузетак, која је потекла из личне ревности неколицине научара, жељних пропаганде. Покрет је општи, кад узмемо на око многобројне штампане ствари, које су до сад изашле, као што су програми, извештаји, објашњења уз предавања и т. д.; овај универзитет сасвим новог рода већ је у свем организован. Први подстицај учињен је у Енглеској. Свеучилишта у Кембриџу, Дерхему, Лондону и Оксфорду суделовала су у покрету са више или мање живости. Сами кембрички и дерхемски професори развили су своју делатност у двадесет и три града. За десет година држано је шест стотина предавања, на којима је било сакупљено око шесет хаљада ученика; ми намерно велимо „уче-

¹⁾ G. Compaugé, *Études sur l'enseignement et sur l'éducation*, Paris 1891, p. 26.

ника“, а не „слушалаца“, јер су ова предавања уредно посећивана и, као што ћемо одмах чути, она имају свој правилни завршетак у испитима.

Университети у Скотској прихватили су са своје стране тај покрет, и од пре четири-пет година, Единбург, Глазго, Сен-Андрујс и Денди надмећу се од добре воље да разашљу на све стране проповеднике новог јеванђеља, јеванђеља науке и више умне образованости. Ови професори — путници доиста су прави мисионари, који саопштавају својим слушаоцима оно одушевљење, које њих саме загрева; они освајају у свакоме граду замашан број становника својим предавањима, од којих, по правилу, дванаест сачињавају један курс. Ето на пр. града Perth-а, сразмерно малог места, о коме смо до сада, из романа Валтера Скота, само то знали, да има „љубазно становништво“; тај град је стекао од пре пет година знатан број ученика и ученица, који су прожети одушевљењем за више науке, тако да је услед тога настао потпун преврат у том скромном месту.

Ма да ствар заслужује дубље разматрање, ипак се не можемо овде упуштати у појединости организације овога покрета, која у осталом постаје сваким даном све сложенија, услед до сада већ постигнутих успеха. Наш је смер, да обратимо пажњу читалаца на један занимљив и одважан покушај. Да поменемо још неке значајне црте. Професор не путује сам; њега прате покретне библиотеке. После свакога предавања настаје озбиљно претресање, причем се ученици објашњавају са професором. Свако усмено излагање допуњује се раздавањем једнога краткога извода, syllabus-а, у коме су изведени главни појмови из предавања. Енглези, као практични људи, који нерадо губе своје време, сматрају с правом, да ученик нема потребе да хвата белешке, кад већ има у рукама овај извод. Хватати прибелешке беше умесно у средњем веку, кад још не знаћаху за штампу!...

Нарочито треба још да истакнемо, да вредни научници с оне стране Ламанша, распростирући вишу универзитетску наставу, труде се да очувају својим предавањима научни и узвишени карактер. Без сумње они популаришу науку, али је не понижавају, и ако прикупљају око себе што већи број лица, која уводе у храм науке. Они су дубоко уверени, да не треба ни најмању жртву учинити неукости слушаца лоше спреме, у погледу строге логичности у излагању предмета и што се тиче узвишености идеја. С тога нам је један између енглеских научника, који спада међу најревносније организаторе покретних университета, недавно изјавио, приликом популарних пре-

давања, приређених 1890. год. у париској општинској кући: „Овај ваш покушај неће имати успеха.“ Веома ме изненади ово неповољно предсказивање. „Неће имати успеха, велим вам, с тога, што ваши професори, који су иначе веома заслужни људи, показују превелику вољу да се допадну својим слушаоцима, да их ови што брже поимају, те граде од својих предавања праве популарне козерије, које су више занимљиве него ли научне.“

Било како му драго, привремени курсеви, установљени у Енглеској и Скотској изван универзитетских средишта, личе у свем на курсеве који се предају у самим универзитетима. Универзитет се пресели у друго место — то је све, али се не измењује, он остаје исти. То нису предавања за људе из виших редова друштва, као што беху она, која су држана пре двадесет и пет година у мањим градовима француским, заузимањем г. Дирија. Да би се то увидело, биће довољно да напоменемо, да се ова полугодишња или годишња предавања завршују испитима, на које се пуштају само они слушаоци, који су посећивали у најмању руку две трећине курса. Између шесет хиљада ученика, које смо напред поменули, девет хиљада су за ових десет година издржали испите, и тим стекли право на научна сведочанства и на разне награде. Веома је значајно, да су на тим испитима заступљени сви редови друштвени, у истој мери као и на предавањима. Ево на пр. статистике једног испита из политичке економије и литературе: свега је узело учешћа 58 лица, од којих 31 мушко и 27 женских. Између мушких било је 4 ђака, 5 занатлија, 3 велика трговца, 9 ситничара и трговачких помоћника, 6 индустријалаца, 2 учитеља и 2 непознатог занимања; између женских било је 7 фабрикантских кћери, 2 поповске, 12 трговачких кћери, и 6 обичних шваља!

Установа универзитетских предавања допуњује се неком врстом зборована, који се држе о великом распусту у граду, где је седиште универзитетско. Овога пута ученици се премештају; сакупљени из свих крајева дотичнога округа, они се за петнаест дана поново стављају под управу својих професора

Не знам, да ли би и у колико обичаји других земаља допустили, да се и тамо учине слични покушаји, са изгледима на исти успех. Ну при свем том, мало пре изложене чињенице пружају нам користан пример на размишљање; оне нам указују на посве нову примену свеучилишне делатности, дају нам леп доказ, шта може да учини велика научничка и књижевничка ревност, која уклања службене преграде и сметње, да би разбудила мисаони живот и у најудаљенијим слојевима народним. И све

то без икаквог заузимања верских или политичких партија, једино услед једног општега, друштвенога покрета, који је захватио оба пола и све слојеве народне. Енглези и Скоти могу се с правом поносити својим започетим делом, коме су већ наденули име: „свеучилишта будућности“, и које од сада упућује народно образовање у Великој Британији посве новим стазама.

Брање.

Превео
Пет. М. Илић

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

† Д-Р ЉУБОМИР РАДИВОЈЕВИЋ

На Велики Петак ове године умро је у месту свога рођења д-р Љубомир Радивојевић, лекар и један од највећих српских просветних добротвора. Он је рођен 1818.¹⁾ године у Каменици, у Срему; школовао се у Карловцима, Сегедину и у Пешти. Најпре се био одао правним наукама, а доцније пређе у медицински универзитет, и већ 1845. год. постао је доктор целокупног лекарства. Покојник је био велики Србин и патриота, и целим својим животом и радом ревносно и одано служио је српској мисли и идеји. Скоро цело време свога службовања провео је као лекар у Србији, али и зато је све своје имање оставио Министарству просвете и црквених послова да га употреби на просветне циљеве, а наиме: „на ширење у нашем народу корисних поука, истинске просвете и благонравља, а такођер на буђење и одржавање будне свести српске народне.“

Покојни Радивојевић је још за живота и то 20. јула и 23. августа 1889. год. и 1. јула 1892. год. завештао све своје имање, које сада већ износи око 100.000 динара, на просветне циљеве. Он је ову имаовину предао Министарству просвете и црквених послова с тим, да после његове смрти управља овим нарочити одбор у који улази: председник Српске Краљевске Академије, и по један професор: из Вел. Школе, Учитељске Школе, гимназије, ког пољопривредног завода и Богословије. Његова је жеља да у овоме одбору буду док су год живи г. г. Јован Ђорђевић, професор Вел. Школе у пензији, и Сима Живковић, директор гимназије у пензији.

У наведеном циљу трошиће се само чист годишњи приход. Књиге које се буду издавале новцем

¹⁾ Ми смо хтели донети тачније и потпуније податке о животу и раду овога покојнога родољуба, али нисмо могли доћи до њих. Тражили смо их у Санитетском одељењу министарства унутрашњих послова, али се ни тамо није могло ништа наћи.

из ове задужбине, носиће овај натпис: „Дар из задужбине д-ра Љубомира Радивојевића.“

Име овога великога патриоте и родољуба остаће вечито забележено у аналима српске просвете. Слава му!

Ј. Д. Ј.

За отварање нове осн. школе у Гривцу, среза грузанског, окр. крагујевачког, 16. октобра пр. године приређена је гозба у корист сиромашних ђака и школске књијнице, којом су приликом учинила поклоне за ту школу и до св.-савске прославе предала их ова лица:

Г. Тимотије Ђорђевић, срески начелник, књиге „Стара Србија и Македонија“, у вредн. 10 дин.; — по 10 динара у новцу: г. г.: Радван Прокић, свештеник забојнички; Тодор Прокић, свештеник забојнички; Воја Мијовић са Миланом Лазаревићем из Крагујевца; Миленко Симоновић, председ. оп. суда из Гривца; Танасије Мачужић, теж. из Гривца; — по 9 динара: Софроније Мићаковић, земљод. из Гривца; — по 6 динара: Вуле Премовић, мех. из Краг.; и Михаило Игњатовић, тежак из Гривца; — по 5 динара: Никола Миливојевић, из Кикојевца; свешт. Аврам Петровић из Мозгова (до Алексинца); г. ђа Јелена удова Радоја Островца из Крагујевца; — по 4 динара: Коста Петковић, трговац из Крагујевца; Мита Науновић, мех. из Бара; Гвозден Ђировић, Тодор Луковић, теж. из Гривца; Бока Маринковић, тргов. из Гривца; Радван Пантовић из Љуљака; Живојин Петковић и Јеврем Алимшић, земљ. из Опланића; — у разним књигама у вредности 4 дин. Светозар Андрић, пензионар из Крагујевца; — по 3 динара: Милан Лекић, Благоје Продановић, Милош Глишовић, тежаци из Гривца; Тошо Пантовић, Милан Вучићевић, Јевђеније Јеремић, Петар Ерић, тежаци и Сава Марковић, механиџа из Љуљака; Светозар Рашић, трг. из Опланића; — по 2 динара: Димитрије Стојковић, председник прво-ст. суда; Илија С. Мијатовић, трг. и Танасије Миловановић, сви из Крагујевца; Милан Пантелић, учитељ из Драче; Милош Андрић, писар општински из Борча; Радивоје Радосављевић, учитељ гривачки; Владимир Умељић, Коста Милутиновић, земљ. из Опланића; Сретен Милановић, Благоје Недић, теж. из Љуљака; Радивоје Маринковић и Симо Мијаиловић, оба теж. из Топонице; Лазар Танасијевић, Милош Гајовић, Новица Пејовић тежаци и Јока Вулетићка, удова, сви из Опланића; Радојица Радосављевић, терзија из Бара, и Радојица Иванчевић, теж. из Топонице; Митар Перовић и Алемације Стевовић, земљор. из Гривца; — по 1 динар: Миодраг Крчединац, Радисав Бако-

вић и Стојан Јовановић, столарски помоћн., из Крагујевца, Величковић, шеф телегр.; В. Тировић, воскар, Мата Савичић, опанчар, Урош Симић, адв., и г-ђа Даринка С. Цветковићка, сви из Крагујевца; Лео Вујићић, Стеван Ђорђевић, Јован Радовић, Милан Савић, Симка, удова, Митар Гајовић, Стана Пајовићка, Милош и Мијаило Алимпићки, сви земљорадници из Опланића; Владимир Мирковић, Добрица Каровић, Јован Бетулић, Нестор Савијанић, Милоје Аксовић, Радивоје Миљковић, Спасоје Павловић, Панто Деспотовић, Арсеније Жујовић, Тодор Софијанић, Живан Деспотовић, Тома Филиповић, Стеван Милошевић, Живко Ђоковић, Коста Николић, Радисав Марковић, Илија Луковић, Миленко Бетулић, Драгутин Стевовић, Танасије Миљковић, Димитрије Тодоровић, Милован Симоновић, Добрица Милић, Вукосав Зарић, Ранђија Симоновићка, Новак Стевановић, Цмиљана Стевовићка, Марко Петровић, Тодосије Продановић, Александар Танасијевић, Милош Вељовић, Даница Мачужићка, Живојин Вељовић, Милош Каровић, Ранко Мировић, сви тежаци из Гривца; Илија Тошовић теж. из Опланића; Миленко и Сретен Благојевски, тежаци из Топонице; и Радован Пајевић тежак из Опланића; — по **0.80. дин.** Милоје Пејовић, Димитрије Максимовић, Лео Милентијевић, Стеван Ђорђевић, тежаци из Опланића; Милутин Тировић, Алематије Стевовић, Спасоје Нинковић, Игругин Стевовић, Василије Петровић, Јован Ђорђевић и Радован Јокић, теж., сви из Гривца; — по **0.60 дин.** Милета Танасијевић, ђак, Борислав Симоновић, ђак, Рако Продановић, Владимир Савијанић, тежак, сви из Гривца; Борика Раповићева, ученица, Милош Гајовић, Светозер Милонтијевић, и Мијаило Вулетич, тежаци, сви из Опланића; — по **0.50 дин.** Лазар Милосављевић и Мијаило Ђорђевић, трговци из Крагујевца; Милоје Зарић, ђак, Љубисав Милић, ђак, Милош Каровић, Марко Петровић, оба земљорадника, Симона Каровићева, ученица, Илија Тодоровић, ђак, Димитрије Јевтић, Илија Луковић, Радисав Марковић, Радован Јокић, Јовица Обрадовић, Милисав Мићковић, ђак, Илија Мандић, Митар Вељовић, Радомир Вељовић, ђак, Добрица Каровић, Милан Мачужић, Владимир Миљковић, Милан Вељовић, Милисав Николић, Петар Каровић, Милосав Тодоровић, Ђорђе Мачужић, Марија Мачужићка, Никола Живковић, Мијаило Живковић, Танасије Продановић и Светозар Петровић, сви земљор. из Гривца; Цветко Тировић, Ђорђе Раповић, Танасије Тировић, Милош Ђорђевић, Милоје Аксовић и Лазар Танасијевић, сви тежаци из Опланића; — по **0.40 дин.** Вељко Мандић, Радован Ранковић, Љубомир Васиљевић, Милован Каровић,

Милош Тодоровић, Радивоје Продановић, земљорадници из Гривца; Милан Јеленић, земљор. из Опланића; — по **0-30 дин.** Арса Ђусић, трговац; — по **0-20 дин.** Милосав Радовановић, трговац из Крагујевца. — **Свега: 360 динара.** —

Г. Филип Ла Ренотијер од Ферари, познати добротвор, поконио је **300 динара**, да се сиромашним ђацима основне школе у **Кладову** купи одело за овогод. Ускрс. —

По жељи пок. професора **Витомира Младеновића**, његова супруга г-ђа **Жика** предала је Министарству просвете и ц. п. целу књижицу по којникову (у 194 књиге) и једну збирку стена и морских животиња с тим, да се књижица и један део јестаств. збирке покони гимназији у **Ваљеву**, а један део збирке морских животиња нижој гимназији у **Гор. Милановцу**. Министарство је извршило ову жељу пок. Витомира. —

Пок. **Стеван Н. К. Чвркић**, из **Чачка**, завештао је **600 динара** за подизање нове школе у **Чачку**. —

Општина града **Смедерева** набавила је свима сиромашним ђацима там. ниже гимназије књиге које нису државног издања, а тако исто и остале *ђачке потребе*, у вредности **200 динара**. —

Г. Михаило Николић, свештеник и пређ. члан тимочког Дух. Суда, поконио је књижици гимназије и ђачкој дружини „Напредак“ у **Зајечару** преко 250 књига разне садржине. —

Г. Арса Пајевић, књиџар из Новог Сада, поконио је књижици ученика гимназије у **Крагујевцу** 91 дело, у 124 свезака, својега издања. —

Г. Петар Селић, члан Касац Суда у пензији, из **Пожаревца**, поконио је **100 динара** као прилог фонда сиром. ђака там. гимназије, а за покој душе своје сестре *Анђе*, удове пок. Тасе Христића, трговца из Смедерева. —

У **Ужицу** су се уписали у корист там. „фонда за потпомагање сиромашних ученика и ученица основних школа“: за добротворе са улогом по **50 динара**: **Лазар Ђ. Тришић**, књиџар (за свог пок. сина *Јована*); г. **Периша Савић**, предузимач (за своју ћерку *Даницу*, ученицу II разреда осн. школе), и г. **Милан Мићић**, (за свог оца, пок. *Јоксима Мићића*, трговца из Чајетине); — за чланове утемељаче, са улогом по **20 динара**: г. **Исаило Јелесијевић**, каџеџија; г-ђа **Анђа Глизовићка**, удова; г. **Јовица Пантовић**, трговац; г. г. **Илија Јокановић**, **Јелесије Гордић**, **Станиша Петаковић**, **Радован Прљевић**, **Јосип Дридаревић** и **Милутин Кремић**, трговци; **Стеван Драгојевић**, правозаступник, и **Станиша Лечић**, опанчар. —

Г. Јоца В. Поповић, свештеник у **Стојнику**, ср. јасен., окр. крагуј., на Св. Саву, као дан смрти

свога оца Радоја Б. Јовановића, како сваке тако и ове године поклонио је за сиромашне ученике стојничке основне школе: 15 *пари чарапа* и 3 *пара ошанака*. Сем тога је од родитеља ученичких скупљено 16 динара у гот. новцу за фонд сиром. ученика поменуте осн. школе, који сада има свега 160·35 динара. —

Основној школи у **Мелници**, ср. млав., окр. пожар., поклонили су: **општина мелничка** 20 *дин.*, а г. **Богосав Стевановић**, там. трговац, 10 *дин.*, да се купе корисне књижице за поклањање добрим ђацима осн. школе о год. испиту. Сем тога су, приликом овогод. св.-савске прославе, поклонили књижици поменуте осн. школе: г. **Методије** (Живота С. М.), старешина ман. Витовнице, књигу „Пчеларство“, у вредн. 3 *дин.*; г. **Јос. Петровић**, трг., књигу „Сарајево“ од М. Живковића, а г. **Богосав Стевановић**, за покој душе својега сина *Божидара*, б. ученика III разр. осн. школе, претплатио је школску књижицу на лист „Учитељски Весник.“ —

На дан 30. окт. пр. год., приликом освећења нове школеке зграде у **Вранићу** (ср. посав., окр. подун.), послали су г. **Љубисав Благојевић**, из В. Моштанице, и г. **Ђока Сушић**, из Остружнице, по 10 динара као помоћ сиромашним ученицима осн. школе у Вранићу. —

На дан Св. Саве, 14. јан. о. г., приложили су Фонду сиромашних ђака основне школе у **Добрићу**:

Павле Петровић, земљор. из Богосавца 10 *дин.*
 Стеван Мићановић, трг. из Добрића, 5 *дин.*; Душан С. Милинковић, свешт. из Добрића, 2 *дин.*; Срећко Пушкец, машинист из Богосавца, 2 *дин.*; Ђура Ивковић, земљор. из Добрића, 2 *дин.*; Миљко Адамовић, земљор. из Добрића, 2 *дин.*; Сретен Дражић, члан суда из Богосавца, 2 *дин.*; Љубомир Гајић, председник суда општ. у Добрићу, 2 *дин.*;

Јевта Вујковић, земљор. из Цуљковића, 2 *дин.*; Павле Алексић, члан општ. суда из Добрића, 1 *дин.*; Јован Р. Вуксановић, учитељ из Добрића, 1 *дин.*; Младен Пајић, земљор. из Богосавца 1 *дин.*; Јован Вучетић, земљорад. из Богосавца, 1 *дин.*; Савко Јерemiћ, земљорад. из Богосавца, 1 *дин.*; Марко Вујковић, земљорад из Цуљковића, 1 *дин.*; Јован Петровић, земљорад. из Богосавца, 60 пара *дин.*; Иван Михајловић, земљорад. из Добрића, 60 пара *дин.*; Јован Поповић, механџија из Добрића, 50 пара *дин.*; Драга Поповићка, из Добрића, 50 пр. *дин.*; Тома Миладиновић, општ. писар из Добрића, 50 пара *дин.*; Павле Адамовић, земљорад. из Добрића, 50 пара *дин.*; Василије Станчић, земљор. из Добрића, 40 пара *дин.*; Лазар Јоцић, земљор. из Добрића, 40 пр. *дин.*; Маринко Исајиловић, земљор. из Богосавца, 40 пара *дин.*; Макавија Гавриловић, земљор. из Богосавца, 40 пара *дин.*; Нинко Михајловић, земљор. из Добрића, 30 пара *дин.*; Радојица Вукановић, из Добрића, 30 п. *дин.* Н. Н. 5 динара.; **Свега 45·40 динара.**

Г. **Живан П. Кнежевић**, геометар из Београда, поклонио је основној школи у **Живици** 20 *ком. књига*, и то: 10 *ком.* „Очење и калемљење с листом“, од д-ра Ђ. Радића, и 10 *ком.* „Поуке о чувању здравља“, превео Ст. Д. Матић. Од ових је књига по 1 прим. унесен у школску књижицу, а осталих 18 *ком.* ће се употребити за поклањање добрим ученицима о год. испиту. —

Г. г. **Љубомир Јојић** и **Михаило М. Станојевић**, учитељи, поклонили су, и то: први 20, а други 5 *књига* за књижицу основне школе у **Враћу**. —

Г. **Марко Недељковић**, начелник ср. млавског, окр. пожарев., поклонио је основној школи у **Трновчи** 7 *ком. књига*, у вредн. 14. *дин.*, да се употребе за обдаривање добрих ученика о год. испиту.

Исправка. У ноти при дну 234. стране треба место речи „овој“ да стоји „идућој“.

Уредништво.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 5.

XVI.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

КРАЉЕВСКА ВЛАДА

Указом Њег. Велич. Краља, од 1. маја о. год., постављен је за министра финансија г. **Стеван Д. Поповић**, члан Државног Савета, на место пређ. министра финансија, г. Вукашина Петровића, којем је уважена оставка на то звање.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом Њег. Велич. Краља, од 22. апр. о. г., постављен је за професора II беогр. гимназије **Миленко Вукићевић**, предавач у истој школи.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

- у чачанској гимназији: за предавача д-р **Доброслав Игњатовић**, предавач у ост., 12. апр. о. г.;
- у крагујевачкој Вишој Женској Школи: за хонор. предавача физике **Јеленко Михаиловић**, проф. крагуј. гимн., 14. апр. о. г.;
- у александарској нижој гимназији: за предавача **Мина Миљковић**, сврш. филос., 21. апр. о. г.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

- у крушевачку гимназију: **Живан Михаиловић**, предавач чачанске гимназије, 12. априла о. г.; по молби;
- у александарску н. гимназију: **Живојин Хаџић**, предавач врањске гимназије, 21. апр. о. г., по потреби службе.

Разрешења

Претписом министровим разрешени су:

у београдској Учит. Школи: д-р **Радмилко Лазаревић**, од дужности хонор. предавача хигијене; **Живко Шокорац**, хонор. предавач пољ. привреде, и **Јован Стојановић**, хонор. учитељ гимнастике — сви 30. априла о. г.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

Претписом министровим од 17. априла о. год. постављени су: за коректора Државне Штампарије **Јанко Веселиновић**, помоћник уредника „Српских Новина“, а за помоћника уреднику „Срп. Новина“ **Сретен А. Поповић**, коректор Држ. Штампарије — обојица по потреби службе.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

- у крагујевачком округу: за сталну учитељицу I и II р. у Лужницама **Анђелија Остојићева**, сврш. учен. В. Ж. Школе, 8. апр. о. год.;
- у пиротском округу: за учитеља 2. од. IV р. м. шк. у Пироту, на Пазару, **Арон Костић**, учитељ у пенсији, 14. апр. о. г.; — за учит. 2. одељ. II, III и IV р. у Крупцу **Адам Здравковић**, пређ. учитељ, 21. априла о. г.;
- у пожаревачком округу: за приврем. учит. III и IV р. у Манастирици **Драгољуб Буковић**, пређ. привр. учит., 11. апр. о. г.;
- у црногорском округу: за учит. III и приправ. р. у Подгорцу **Војислав Јаковљевић**, пређ. учит., 19. апр. о. год.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

- у Нишу: за учит. 3. од. II р. муш. школе **Јелисавета Барбуловићева**, уч. 2. од. I р. у Ђићевцу, окр. крушев., 17. апр. о. г., по молби;

у крушевачком округу: за учит. I од. III р. у Алексинцу *Светозар Живковић*, учит. у Доњ. Матејевцу, окр. топлич., 15. апр. о. г., по молби;

у округу подринском: за учит. у Белотићу *Миладин Шуманчевић*, уч. у Гор. Буковици, ист. окр., 18. апр. о. г., по молби;

у округу подунавском: за учит. у Лесковцу *Миљко Грујичић*, уч. у Доњ. Топлици, окр. ваљев., 14. апр. о. г. по потреби; — за учит. V р. у Смедереву *Милоје Спасић*, уч. III и IV р. у Баничници, окр. подун., 21. апр. о. г., по потреби; — за уч. III и IV р. у Баничници *Јован Анђелковић*, учит. V р. у Смедереву, 19. апр. о. г., по потреби;

у округу пожаревачком: за уч. II, III и IV р. у Лазници *Вићентије Ђировић*, уч. у Цветановцу, окр. ваљев., 14. апр. о. г., по потреби; — за уч. у Сигама *Васа Урошевић*, уч. у Славковци, окр. ваљев., 14. апр. о. г., по потреби;

у округу рудничком: за учит. у Прилици *Петар Р. Петровић*, уч. у Белотићу, окр. подрин., 17. апр. о. г., за казну;

у округу топличком: за уч. у Доњем Матејевцу *Милорад Мијалковић*, уч. I одељ. III р. у Алексинцу, 15. апр. о. г., по молби; — за уч. у

Гор. Душнику *Доброслав Голубовић*, учит. у Прилици, окр. руднич., 15. апр. о. г., по молби;

Разрешења

Живојину Манојловићу, учитељу осн. школе у Сигама, окр. пожаревачког, оглашено је место за упражњено, 11. апр. о. г.

Пензионовања

Претписом министровим пензионована је:

Драга Тришићка, учитељица осн. школе у Ужицу, 17. апр. о. г.

УМРЛИ СУ:

Бранко Ановић, професор београдске реалке, 24. априла о. г., у Панчеву; — *Љубомир Славнић*, учит. у Даросави, окр. подун., 8. фебр. о. г.; — *Риста Стојановић*, уч. у Придворици, окр. подун., 7. фебр. о. год.; — *Милутин Филиповић*, учит. у Крунцу, окр. пирот., 11. апр. о. год.; — *Леошава Дуцићева*, уч. у Текији, окр. крајин., 12. апр. о. г.; — *Катарина Ђорђевићка*, уч. у Нишу, 13. апр. о. г.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 622-ги

(ванредни) 27. фебруара 1895. год. у Београду.

Били су: председник *Свет. Н. Вуловић*; чланови: д-р *В. Бакић*, д-р *Милан Јовановић-Батут*, д-р *Драгутин Мијушковић*, д-р *Богдан Гавриловић*, д-р *Јов. Цвијић*, *Стеван Ловчевић*, *Димитрије Јосић*, архимандрит *Фирмилијан*, *Стеван Давидовић* и *Дим. С. Јовановић*.

Пословођ, *Мил. Марковић*.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и цркв. послова од 25. ов. мес., ПБр. 3215., којим

се шаље Савету на оцену предлог управе Државне Штампарије о прештампавању француско-српског речника од *Настаса Петровића*.

Савет је одлучно: да се овај предлог упути на мишљење г. *Богдану Поповићу*, професору Велике Школе, и да се упита: да ли би се он примио овога посла, пошто у речнику треба и неке измене чинити.

III.

Прочитани су реферати г. г. *Милутина Драгутиновића* и *Андре Гавриловића*, о „Милутину“, снев од *Стев. Јевтића*.

Реферат г. *Драгутиновића* гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је изнети пред Главни Просветни Савет моје мишљење о сневу г. *Стевана Ј. Јевтића Милутин*.

Нема сумње да је онако лепо предање о хајдуку *Милутину*, који жртвује себе једног да

Успасе сељане своје, врло погодно за епску обраду. Традиција даје песнику неколико врло лепих призора, као што су одлазак Милутина у хајдуке, погибија његове веренице, завера у цркви, зулум турски по селу и величанствено пожртвовање Милутиново, па кад би се сви важни догађаји извели пространо и како ваља, гесма би била дивна по радњи, занимљивости и силини својој. Али овако леп и тежак предмет могао би се обрадити ваљано само онда, кад би га узео у посао прави песник. У спеву *Милутин* не виде се песничке особине, каквих мора бити у добром епу, који би хтео опевати онако погодан догађај.

Да разгледамо како је писац извео главније догађаје свога спева. Млади, ваљани и храбри Милутин одмеће се у хајдуке, да брани народ од намета, али је тај први корак главнога јунака тако слабо образложен у шест стихова (с. 10), да читаоцу остаје нејасно шта ће он у хајдуке. А то је место ваљало обрадити што боље и што јаче, да свако види какве је невоље трпео народ од Турака и како су родољубиви били они, који су хтели „врат ломити, по гори ходити, по хајдуци, по лошу занату.“ Млади хајдук има вереницу, која се изненада помине, те се читалац чуди што Милутин тако журно иде протиној кући, на коју су напали Турци. Он не стиже на време, задржи га киша и бујица, а та непогода, важна за потоње догађаје, описана је врло слабо за једну епску песму. Киша и бујица биле су „сметње виших сила“, због којих Милутин није могао помоћи протиној кући. Говор Милутинов вереници на самрти писац је обрадио исто тако површно као што је после олако представио племениту борбу јуначкога срца: да ли да дочека Турке мирно или да се одупре (с. 33). Ни пожртвовање Милутиново за проту, који је побио Турке, и за сељане, које би кивни Турци страховито казнили, ни та најглавнија особина тога храброга Србина није нити добро објашњена нити добро опевана. То место, које је морало бити најлепше у целом спеву, гласи:

А Милутин снажни... собом самим решен,
Од обвеза, нуждом, потпуно разрешен...
Сећајућ' се топло, миле мајке своје...
Ганут зебњом драгих, који овде стоје...
Уз то стрепећ' јако за одлучност трајну:
На мукама, други, да не изда тајну...
„Јер с' на муци самб познају јунаци!“...
А страшни су, грозни, ти турски ударци!...
Одлучно се реши, — у смрт да полети!...
Не пожали више за све њих умрети!...
Те узвикну гласом, који беја јасан:
„Чуј ме, ако љути, „убио те ја сам!“...

Стр. 39—40.

Даље говор Милутинов морао је бити — како и сам писац вели — хладан, миран, поносит, а он је испао обичан, невољан, слаб, а такво је и описивање мученичке смрти хајдукове и све певање до краја. Рад главне личности није довољно јасан и одређен, а то не сме бити у доброј епској песми.

Од споредних личности бледа је слика веренице Анђелије, која свога вереника дочекује клетвом а не жалбом на породичну несрећу. Њена је слика морала бити светлија, лепша, да задобија свакога, а овако она не може задобити никога, кад се из њених самртничких уста чује сасвим обично причање о нападу Турака. Ту има још две погрешке: прва је што се ништа не зна како је Анђелија постала вереница Милутинова, и друга, што напад Турака није напред ничим објашњен.

Нешто је боља слика проте Арсенија. Кад остаје без жене и кћери, он подиже народ на Турке. О том пева трећа песма „У цркви.“ Она почиње доста лепим описом цркве, али се писац одмах враћа свом извештаченом певању, које достиже врхунац у говору протином:

Ој народе бедни... играчко ћезова...
Камцијана, земљо, обесних ветрова,
Круже јада вечних, коме краја нема...
Тело цина кршна, коме око дрема...
Пробуди се из сна, ојађено робље,
За васкрсом жуди твојих тежња гробље!...

Страна 24

Овакав је цео говор. Он по контрасту подсећа на ону узвишену проповед црногорскога свештеника у Мажуранићеву спеву „Смрт Смаилага Ченгића“, али је од ње заостао толико колко изостаје одушевљено песничко певање, које продира у срце свачије, иза обичног стихотворства, које замара и очи читаочеве. Писац није умео извести тај важни говор нити је имао снаге изградити говор Милутинов народу у цркви. Какве би речи ту могле грмети! У осталом трећа је песма једна важна епизода, и кад би била лепо изведена, задичила би цео спев; овако слаба, она је досадна а и сувишна. Раја је доцније заборавила да се у цркви закледа гинути за своја права те мирно сноси зулум турски (с. 33).

Још је неразложито што се у овом спеву говори, како је неки кнез (чијој се снази разума дивили сви сељани) наредио да се побијени Турци изнесу на друм сеоски па да се тако прота спасе. Баш да се то и налазило у народном предању, писац није морао тако представити, јер су Турци, најкавши на погнуте другове, свратили с друма у прво село и почели се светити. Уопште, све

што је писац разрађивао (договор Турака, саветовање раје, апотеоза Милутину у последњој песми) све је испало непотпуно, незавршено, отегнуто, а од тога највише страда радња у спеву, која се трома развија.

У песми су на много места мисли набацане, испрекидане и недовршене, а томе потпуно одговара усиљеност у стилу. Писцу је традиција о Милутину „чак и азан хуманизма“ (с. 3): он пише овакве стихове:

- „На челу му рана крвавога вира. с. 16.
Стрела нове грозе кроз срце му прође. с. 16.
Па докле ће јоште малодушност цвасти?! с. 25.
Синцир тешки, турски... символ немилости... с. 45.

Још горе стоји са сликовима у овом спеву. Они су с муком тражени, и за то се често пута два стиха не слажу међу собом или после доброга стиха долази стих који нема ни везе с пређашњим ни смисла.

- Докле Миле поче камењу да греди,
И по њему даске скрхане да среди... с. 12.
У одају протe, куда воде путе;
У крви је лежб Арнаутин љути... с. 15.
Ал' ће најпре муке да те грозне киње:
Гвоздених клинаца понашће те иње... с. 41.
Заблистало зверство у агном оку ..
Извршење зверства примицало с' року... с. 35.
Ваљали се селом ти густе облаци...
Завектало гвожђе, на њему катанци!... с. 33.

Прегледавши спев *Милутин*, мишљења сам да се он не може откупити за поклањање ученицима у средњим школама. Обрада у том спеву тако је површна, да ученици немају у њему видети ништа особито. Не мислим да би га ваљало препоручити и за књижице основних школа. Родољубиви предмет тога спева изведен је тако непажљиво, да се за спев никако не може рећи да је добар, а у школске књижице ваља уносити само ваљана дела.

Захвалан на поверењу
Мил. Е. Драгутиновић с. р.
проф. II. београд. гимназије

Реферат г. Гавриловића гласи:

Главном Просветном Савету.

Дело г. Ст. Ј. Јевтића *Милутин*, спев, који сам добио од Главног Просветног Савета на преглед и оцену, пева из прошлости српске један догађај, за који г. Јевтић тврди, да се у народном

сећању сачувао до наших дана. У Орашцу — пева се ту — живи млади Милутин, чувен у околини и даље са своје снаге, јунаштва и лепоте. Он је вереник лепе Анђелије, кћери протe орашачког, на чији дом нападну једне ноћи ненадно Турци да му отму кћер. Милутин стиже кад су Турци већ побјени, и затече полуживу Анђелију која после краће исповести умире од рана. Прота је већ у то доба био у цркви, где се мољбо Богу да му опрости, што је пролио људску крв ма и у одбрани. На збору се закључи, да се побјени Турци изнесу на пут те да се завара траг; а кад сила турска ипак јурне у село тражећи кривца, збор одлучује да се никако не ода јуначки прота. Турци се почну спремати да муче Србе који таје кривца. Тада Милутин излази, и да би се спасло село изјављује да је кривац — он сам. То своје витешко жртвовање плаћа главом, али спасава околину и јуначког проту, који је још потребан своме народу. Његов пример соколи и друге, те се на скоро дже устанак 1804. год.

То је садржина овог спева који је подељен у шест малих одељака. Цео је догађај испричан без већег ефектовања, мирноћом која се издиже над непесничком хладноћом. У дванаестосложним стиховима има лепих обрта и патриотских мисли. Још иде у прилог спеву и то што није развучен, већ се у памети читаочевој непрестано одржава главни догађај који се у спеву износи. Књига је штампана — и ако не богато, ипак — чисто и читко.

Али овај посао г. Јевтића није чист и од замерака. Пре свега не чини ми се срећна мисао везивати за догађај оно што је у Србији било пре и после њега. Тако је за лепу али малу слику узет велики оквир. Даље, међу дванаестосложним стиховима има и таквих који су, мислим, случајно остали са по десет слогова, те стоје незгодно међу осталим. А има уопште и слабих стихова и исказа. Н. пр.

Сметње виших сила ја нисам савлада!

Ој народе бедни... играчко ђевова...

Сва Европа силна, обузета страхом,
Оружана, спремна, оловом и прахом,

Зар да не сме за то што му синцир смета?
Ал' га стрести треба са крвавих пета!

У ред оваких замерака долазе и местимичне погрешке против језика.

Реферујући о делу *Крв за род* ја сам исказао своје мишљење о том, какве би требале да буду књиге које држава откупљује ради поклањања.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Према томе не могу ни ово дело препоручити за откупљивање ради поклањања добрим ученицима средњих школа. А писац га за то нуди.

Али тиме није искључена његова употребљивост.

Мерећи добре и слабе стране овог спева ваља на тас разлога, који се клоне у корист дела, ставити и још једну околност, која ће помоћи да пресуда буде на страни поднесеног списа. Мислим на дело као на нову *изворну целину*, која није без своје вредности. Ако се мисли да је време престати с поклањањем ученицима основних школа различитих зборника литерарних вежбања, онда при одабирању оригиналних, самониклих књижевних дела неће ни *Милутин* бити сувишан.

Зато сам слободан изјавити своје уверење: да се *Милутин*, *спев Стевана Ј. Јевтића*, може препоручити да се набави за награђивање добрих ученика у нашим основним школама и за књижнице тих школа.

На Митров дан 1894.
Београд

Захваљан на поверењу остајем
с одличним поштовањем
Андра Гавриловић с. р.
проф.

Савет је са седам противу четири гласа одлучио: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г.г. референтима одређен је хонорар свакоме по двадесет (20) динара.

IV.

Прочитан је реферат г. Пере П. Ђорђевића о *Синтакси* Косте Миленовића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Да бих одговорио на питање Главног Просветног Савета: може ли се *Српска Синтакса* од К. Миленовића употребити као школски уџбеник у IV. разреду гимназије и препоручити за књижнице основних школа? — слободан сам позвати се на своју оцену ове књиге, штампану у „Наставнику“ за месеце јануар и фебруар о. г. (стр. 29. и 75.).

У тој оцени — коју сам уредништву „Наставника“ био обећао пре но што ми је Гл. Просветни Савет изволео упутити предње питање — огледао сам показати ове недостатке Миленовићеве „Српске Синтаксе“:

1.) да је цела књига слаба компилација „С. Синтаксе“ Ђ. Даничића и „С. Синтаксе“ Ст. Новаковића;

2.) да се писац при изради ове књиге није обазирао на новце граматичке и синтактичне списе, ни научне ни школске.

3.) да је система по којој је ова „С. Синтакса“ рађена противна нашим досадашњим синтаксама (и српског и туђих језика) за средње школе;

4.) да у овој књизи нису обрађени сви делови праве науке о реченицама;

5.) да ни одељци којих има нису израђени у потребној потпуности, због чега она заостаје, колицином унесенога наставног градива, иза синтактичких уџбеника Ст. Новаковића и П. Будмана, а неким деловима и иза „Српске Граматике (за I и III. разр. гимн.)“ Љ. Стојановића;

6.) да је начин излагања у овој књизи тежак и за ученике средњих школа неподесан, јер је на врло много места или просто преписивано из Даничићеве „С. Синтаксе“, која није рађена за школску потребу, или удешавано да се језик у њој „што већма подудару с језиком у Даничићевим делима“, како и сам писац наглашује у свом предговору;

7.) да су због тога, а и иначе, многе одредбе и правила у овој књизи или нејасна или и сасвим неразумљива; — и

8.) да је терминологија ове „С. Синтаксе“ на много места нетачна или друкчија од терминологије у другим нашим школским граматикама.

Кад сам у поменутом приказу ове књиге рекао да она није добра ни за оне читаоце, којима је писац у првом реду намењује, написавши је, како вели, „нарочито за оне који су српску синтаксу учили по књизи г. Ст. Новаковића“, — још мање видим могућности да она одмени ту књигу Новаковићеву или и „С. Синтаксу“ П. Будмана, која је и службено примљена за школску потребу. Књига се, на послетку, ова не би могла примити за граматички требник у IV. разреду гимназије ни с тога, што се у њој није водио никакав рачун ни о програму, који је прописан за наставу српскога језика у том разреду, ни о списима, по којима се учи српска граматика у три нижа разреда гимназије.

Према изложеном сумњам да би било какве користи, и кад би се ова књига само препоручила за књижнице основних школа.

Враћајући књигу, част ми је и овом приликом изјавити Главном Просветном Савету одлично поштовање.

20. фебруара 1895.
Београд.

П. П. Ђорђевић с. р.

Савет је одлучио: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г. референту одређен је хонорар од тридесет (30) динара.

V.

Прочитан је реферат г. Богдана Поповића о књизи: „Узроци препорођају књижевне критике“ од Радована Кошутића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

На питање да ли књига г. Р. Кошутића *Узроци препорођају књижевне критике*, коју ми је Главни Просветни Савет изволео послати на преглед и оцену, „заслужује да се откупи и употреби како за књижнице, тако и за поклањање ученицима средњих школа, у вишим разредима“, — част ми је одговорити, да је та књига последња која би се на тај циљ могла препоручити.

Ни по предмету свом, ни по начину како је израђена, она не одговара захтевима који се стављају на књигу намењену томе циљу. Предмет је са свим стручне природе: једно питање из француске књижевности, на које се може доћи тек пошто се човек добро познао с француском књижевношћу уопште, и познао с великим бројем извесних књижевних критичких појединости. За ђаке би било сувише рано познавати се с таквим питањима, док још не знају многе и многе елементарне ствари које претходе решавању њиховом. Осим тога, наши су ђаци и иначе наклоњени да иду одмах за крупним стварима, да се дохватају високих генерализација, још пре но што су се познали с првим градивом једне науке. Отуда би било штетно давати им овакве књиге у руке; јер би то значило потпомагати у њима једну тежњу, која је узрок свему познатом полутанству нашем, и коју треба свим силама сузбијати.

Али природа предмета, као разлог против ове књиге, потпуно ишчезава према начину на који је она израђена. Писац је узео да пише о једној ствари која му је непозната, и то непозната тако, да су поједина места у књизи јединствено, беспримерно несавршена. Како изгледа, писцу су биле познате две три књиге које говоре о горњем питању, или га се дотичу, и он је с том спремом, куцећи уз пут све што му је дошло до руке, узео да пише нову књигу.

Такав начин књижевничкога рада најлакши је. За превођење, доиста, треба знати бар језик добро; док овде није ни то потребно, и довољно је знати језик површно, а ствар ни мало. Али ако је то најлакши начин, он је у исто време и најгори. Он

је увек најгори; али је нарочито рђав, кад је, као овде, предмет рада какво високо научно питање, какво високо научно генерализације. Човек обично држи да је разумео генерализације, кад је како тако разумео речи којима су оне исказане. Међутим, *генерализације може разумети само онај који је сам до њих дошао, или онај који је сам могао доћи до њих, и који зна већину факата на којима се оне оснивају*. Сваки други, развијајући такве генерализације, излаже се опасности да говори само ствари без смисла. То се и нашем писцу десило. Мени је, у кратком реферату, немогућно подробније показати и доказати колико он мало задовољава поменута два услова: колико мало познаје факта, и како је мало вичан научном истраживању. Јер књига цела не ваља, и требало би написати оцену двапут већу од ње, кад би човек хтео да покаже шта све не ваља у њој. Друга тешкоћа долази отуда што су погрешке не само веома многобројне, но и необичнога калибра. Познато је да је најтеже доказати лажност врло погрешних твђења; „аргументи које је најтеже успешно побити, то су они који су тако слаби и недотупавни, да је мучно учинити њихову апсурдност још опипљивијом но што је... Та тешкоћа опомиње на ону другу добро познату тешкоћу, да се јастук мачем пресеке.“ У таквом случају, једини је начин казати ствар како стоји, па навести, упоредо с тим, и погрешно мишљење. Али, кад би се то извело, онда би, као што сам горе рекао, оцена испала двапут већа од књиге.

Примера ради, зауставимо се на решењу које је писац дао о главном питању — и ако је врло мучно зауставити се озбиљно на њему.

Одмах с почетка има да се забележи да је погрешно говорити о „узроцима препорођаја“ књижевне критике, јер пре свега не постоји да је њи у које доба било препорођаја књижевне критике. У историји критике може бити говора само о еволуцији, непрекидној еволуцији њеној. Под тим насловом су Бринетнер и Тисо и издали своје књиге о том предмету; дело првога се зове: *Еволуција критике од Ренесанса до наших дана*; дело другога *Еволуције француске критике*. Јер доиста, од Ренесанса до наших дана, књижевна се критика постепено развијала, и сваки нови представник једног критичког правца имао је вазда за собом низ претходника, чије је мисли и методе примао, настављао и даље развијао; прелома није нигде било. — Што се тиче „узрока“ тој еволуцији, писац је, употребивши ту реч, намерно учинио погрешку, хотећи да нас увери да је „његово дело први покушај научног синтеза над резултатима до-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

садашњих делимичних испитивања“, док су његови претходници, Бринетиер и Тисо, излагали — онај први „површно, а често и нетачно“ — само *историју* књижевне критике. Као да је могућно било показати како се нешто десило, а не изнети у исто време и стицаје околности и догађаје који промене објашњавају! Да узрок једној ствари, у оваквим случајевима, значи њене *антеценције*, њену *историју*, то је ствар која се налази забележена и у популарним логикама. О другим „узроцима“ не може бити говора, ван о финалним, метафизичким; али са овима научна испитивања немају никаква посла.

Који су дакле — врло сумарно — најглавнији моменти у еволуцији модерне књижевне критике?

I. У време Ренесанса, кад су људи наново открили дела која су им остала од старине — на страном језику, у мање више исквареним рукописима — критика је била *филолошка*. У књижевном погледу, људи су се трудили да среде своју имовину, да је *класификују*, и да даду *формалну карактеристику* појединих класа. (Представници те критике: Скалигер и т. д.).

II. Испитујући даље књижевна дела, они су учинили корак унапред, запажали су *лепоте*, бележили, али површно, услове под којима се до њих долази, и логично изводили *правила* из ових последњих. (Представници: Шаплен, Боало.) — Обе ове критике, и прва и друга, сматрали су Старе као неоспорне образце савршенства, и препоручивале су подражавања њима.

III. Научивши се на Старима, а и дужим вежбањем, да умује самостално, критика се окреће против *Старих*, и тврди да их *Модерни* могу достићи и престићи у својим делима. Ово је први крупнији корак који књижевна критика чини унапред. Њено се обзоре проширило, и она полаже темељ својој независности и слободном испитивању. (Представници: Перо, Фонтенел.)

IV. У осамнаестом веку, *политичко ослобођавање личности* проширује наново поље књижевности и, доследно, критике у новом једном правцу, уносећи нове обзире у књижевност, будући интерес за нове сталеже друштвене, који дотле нису имали право грађанства у књижевности. Критика упућује на *грађанску драму* и т. д. (Представници: Дидеро, Бомарше, Мерсије.)

V. Концем осамнаестог века, поље критике се опет шири *уознавањем са страним, северним књижевностима*. Њена испитивања постају тиме пространа, потпунија, закључци до којих она долази мање уски, и доследно тачнији и сигурнији. (Представници: Шатобрнан, г-ђа де Стал.)

VI. У првим десетинама овога века, идеје о *утицају средине, о узајамној зависности делова једног целог, упоредна метода, методе природних наука*, које су се све зачеле још у другој половини осамнаестог века, продиру полако и у књижевну критику, и помажу јој да учини знатан корак унапред. (Први представници: Кузен, Вилмен, Гизо.)

VII. Ову врсту критике, оштроумно, обазриво и сигурно, примењује и развија даље: *Сент Бев*.

VIII. Трећу периоду њеног развића бележи: *Тен*, који је допуњава, систематише, и тиме, може се рећи, оснива дефинитивно *историјску и социолошку* књижевну критику.

IX. Најзад, у последња времена, резултати до којих долази модерна *психологија, експериментална естетика* (да је тако, краткоће ради, назовем) не остају без утицаја на естетичку књижевну критику. (Радници на том пољу су: Фехнер, Бен, Спенсер, Хелмхолц, Сули, Грант Ален и т. д.).

То су главни моменти у развићу књижевне критике, и то је једини могућан одговор на питање које је имало да се расправи у књизи. Ако бисмо сад хтели учинити једну крупну генерализацију, ми ћемо констатовати да је заједничко обележје ових момената: проширивање поља испитивања књижевне критике, све потпуније примењивање начела упоредне методе.

Одговор пишчев на то питање о „узроцима препорођаја“ књижевне критике карактеристичан је за целу књигу и цео начин пишчева рада.

Одговор гласи:

(В. у књизи стр. 12; 38; 58 и 70.)

То тако не личи на прави одговор, да човек не зна ни с које би стране почео коментар, кад би те *закључке* пишчеве хтео да коментарише.

Остало је све тако исто, или још слабије.

Према томе, мишљења сам да ова књига не заслужује да се откупи, још мање у циљу да се раздаје *ћацима*.

Богдан Поповић с. р.
професор В. Школе

Савет је одлучно: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г. референту одређен је хонорар од четрдесет (40) динара.

VI.

Прочитан је реферат г. Јов. Мподраговића о делу „Баковање — Царовање“ од Д. Путниковића.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

С писмом од 14. октобра пр. год., СБр. 127. примио сам књигу Д. Ј. Путниковића „*Бакосвање — Царовање*“ с исправкама и допунама пишчевим, те да видим, да ли је писац учинио све исправке, по примедбама, које су му учињене при првом прегледу.

По размотрењу свих исправака и допуна мени је част извести Главни Просветни Савет: да је г. Путниковић исправно све по учињеним му примедбама, да је неке поправке и допуне и сам учинио, којима је дело добило, а да сам мање грешке у овоме исправио ја сам у рукопису.

24. јануара 1895. год.
у Београду.

Понизан

Ј. Миодраговић с. р.
проф. Учит. Школе

Савет је одлучио: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Даље по предлогу г. Ловчевића, да се може допустити поклањање ове књиге о испитима ђацима основне школе од стране приватних лица, Савет је са седам против три гласа одлучио: да се ни овака употреба ове књиге не може допустити.

VII.

Прочитан је реферат г. Стевана Т. Јакшића о *Флори околине Врање*, од Ничића, професора.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Према одлуци Главног Просветног Савета, од 18. новембра 1894. год., послато ми је дело г. Ђ. И. Ничића „Грађа за флору околине Врање“, с тим, да оценим може ли се оно откупити за књижнице средњих школа.

У овом свом делу писац се потрудио, да изнесе флору фанерогамног биља околине Врање. У првом одељку говори о екскурзијама, које је чинио у друштву наших великана, пок. Панчића и пок. Петровића, а исто тако и о онима, које је сам чинио. У другом је делу изнео систематски преглед фанерогама, дикотиледоног и монокотиледоног биља. Све је ово обрађено са таквом савесношћу, да је за сваку похвалу.

Плод дугогодишњег његовог рада је збирка од 1141 врсте нађене до сада у околини Врање.

Од ових има и око 20 нових за флору Србије. Поред имена биљке и вегетационих периода писац је, са великом брижљивошћу, наводио локалности и доба цветања за већ познате врсте. Нове врсте за нашу флору описане су потпуно. Најзад, овде се ближе одређују локалности за извесне већ познате врсте, а такође се расправља и вредност неких пређе описаних врста.

Ово је дело корисно не само за ближе познавање флоре околине Врање, но и за укупну флору Србије. Оно може послужити за углед наставницима средњих школа, који су ради проучавати флору Србије или делимичну флору неких предела.

Министарство просвете, награђујући оваква дела, ма и откупом за књижнице средњих школа, побудило би и друге наставнике на марљиво истраживање и испитивање своје околине, на рад, који би свакако био од користи и наставницима а и науци.

На основу тога, част ми је предложити Главном Просветном Савету, да се ово дело *откупи* за књижнице средњих школа.

9—II—1895 год.
Београд.

Ст. Т. Јакшић с. р.
професор

Савет је одлучио: да се ово дело прими за оно зашто је понуђено.

Г. референту одређен је хонорар од тридесет (30) динара.

VIII.

Прочитан је реферат г. Стев. Т. Јакшића о *Зоологији* од Ђ. Козарца.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам уџбеник: „Зоологија за више разреде гимназија Краљевине Србије, саставио Ђ. Козарац, са 409 слика“, — Београд 1888., који ми је Просветни Савет изволео упутити на преглед и оцену, и част ми је поднети му своје мишљење о њему.

Пре, но што пређем на ближе разматрање појединих одељака у овоме уџбенику, ваља ми у кратко представити начин излагања. Писац почиње са кратком анатомијом човека, прелази на изучавање главних типова животињских, по том

на систематски део, шире и уже групе (кола, класе, редове, фамилије, родове и врсте).

У одељку: Крој и радња човечијег тела, налази се:

„Делови човечијег су тела двојаки: чврсти и течни. Чврсти делови сложени су од ситних мање или више правилних мехурића или *ћелица*“ Мало ниже: „Ћелице су сједињене у свакојаке гомилице, а ове се гомпилице од ћелица зову *ткања*. Често се између ћелица сталожу слој од материје, које се зову *међућелична материја* (интерцелуларна супстанција). Ако се овај слој јако развије, онда се тако ткање зове *везиво*.“

Ово је све погрешно. Крв, на пример, и она је ткање, и она је састављена из ћелија; дакле, нису само чврсти делови састављени из ћелија.

Свака гомпилица ћелија не чини ткање. Колонија бактерија је нпр. гомпилица ћелија, но није ткање, јер свака ћелија живи и плоди се слободно, без обзира на своје сусетке, док је у каквом ткању сасма друкче. Према томе, само оно удружење ћелица, које чини какву физиолошку целину, може се назвати ткањем.

Најзад, из последњег става излази, да ма каква наслагана материја може чинити ткање, и према томе, да ткања не морају постајати од ћелија! Апонервоза мишића, на пр., такођер је везивно ткање, а она баш није слој, који је јако развијен. Везиво је ткање, оно не постаје из неке случајно нагомилане материје, но оно постаје из тако званих ембрионарних ћелија, или пластичких ћелија (Virchow) или постаје из тако званих везивних ћелија.

Одмах за овим налазимо на: „Обично се у ткањима налазе *судови* или *цеви*.“ Па где би се на другом месту могли и налазити ови судови или цеви, и чему би они служили, кад би били какав независан систем, без икакве везе са ткањима и органима? Друго, шта су то ти судови или цеви, да ли се и они састоје из каквог ткања или из нечег другог, нпр. из каквог случајног нагомиланања какве материје? Најзад, за што је требало помињати ово на овом месту? Може бити само зато, да се у кожи разликује покожица од крзна!

Ова погрешна дефиниција ткања, разуме се, повлачи за собом и нејасност дефиниције органа: „Таква оруђа, која свагда имају свој одређен облик и у телу врше одређену радњу, зову се *органи*“, (стр. 2). За човека би се, најзад, ово могло и дозволити, али ово вреди и за ниже жи-

вотиње, где има и таквих органа, који нису морфолошки концентрисани.

Да пређемо на кожу. „Цело тело обмотано је с поља жилавом и растегљивом *кожом*.“ Мало доцније, одмах на другој страни налазимо: „кожа не обавија само спољашње делове тела, него се продужава и у његову унутрашњост,“ Ово је противречити самом себи. Овакве се противречности налазе и на другим местима, од којих ћемо морати доцније још неке поменути. Одредба је кожных слојева нетачна. „Покожица постаје од каквог целуларног ткања, у коме се повредом не изазива нити бол нити из повређена места тече крв; она је неосетљива.“ Овде је непотребно, да не речем погрешно, употребити назив „целуларног ткања“ зато, што се овим, некад, истина неумесно, називало везивно ткање, које постаје на рачун мезодерма, док епидерм постаје из ектодерма. Познато је (в. ембриолошко развиће), да сем епидерма, који се, истина, на првом месту формира из спољног бластодермског листа, из ектодерма, да из истог листа постају и нервне ћелије централних нервних органа. Према томе, покожица не постаје из неосетљивог ткања. Ова неосетљивост вреди само за спољни, рожаст, изумрли део епидерма, за онај део, што ће у виду перута да отпадне. Што се тиче унутрашњег дела, Малпигијевог слоја, зна се да се састоји из живих па и осетљивих ћелија; а сем тога, хистологија нам казује, да се измеђ ових епидермских ћелија провлаче и фина граната нервна влакна, која су зар изгубила моћ осећања? Шта више, вероватно је, да је нарочито средиште утисцима, импресијама термским, баш у овим интраепидермским нервним завршцима.¹⁾ По овоме може да отпадне и напомена пишчева при говору о кожи као органу за тицање или пицање. „Покожица је пак неосетљива, јер је лишена нерава.“ стр. 36.

Сличне нетачности налазимо и за: „*Крзно* је сложено од безбројних сабијених влакана или од влакнастог везива (везивног ткања), које је осетљиво и из кога кад се повреди потече крв“ (стр. 3). Ово се не може разумети, па узели да су „сабијена влакна“ и „влакнасто везиво“ једно исто или два разнолика ткања.

Овако непотпуни опис коже допуњује у неколико слика, пресек коже (сл. 1), но ипак и тако не могу ученици имати добар појам о саставу а и функцијама коже. Истина, да се налази овде онде још говора о кожи: како „на кожу излази водена пара из тела“ (стр. 31) и као органу „за тицање

¹⁾ M. Duval, Physiologie, p. 528. Paris 1887.

или пипање“ (стр. 35), и то је све. Као што се види, ово је све и растурено а и непотпуно.

Исто је тако нетачно: „Длаке су дуги, кончасти израштаји, који су постали из рожастих покожичних ћелија“ (стр. 3). Развијене длаке могу имати морфолошку вредност рожастих покожичних ћелија, али не могу постати од њих. Рожасте покожичне ћелије су изумрле, и тако длаке постају из епидермског живог, Малпигијевог, слоја.

О мишићима је врло мало казано, па и то није јасно и тачно. Између осталог налазимо: „Почем се мишићеви крајеви грчењем зближују, покрећу они и оне делове један другом (сл. 3), за које су ти мишићи срасли, а то су раме и лакат“ (стр. 4). Ово би могло да буде само онда, да нема мишићне кости; овако пак, лакатна кост и жбица могу да се приближе, овим грчењем мишића, мишићној кости.

Да оставимо одељак о костуру, где има такођер неких нетачности и непотпуности и пређимо на варење. Ту налазимо: „... . желучни сок, намењен да раствори и свари велики део материја, што се налази у храни“ (стр. 17). Ово је нејасно, кад би се и усвојило мишљење неких физиолога (нпр. Вгџске и др.), неби се опет могло казати, да је овај сок у стању да „свари велики део материја“, но би ваљало казати, велики део албуминоидних материја, а да и не помињемо мишљење Сl. Bernard-а и др., који му одричу ову моћ сваривања. У осталом и сам писац исправља у неколико пређашње тврђење: „... . *химус* — прелази из желудца у црева, где се продужава сваривање хране.“ (стр. 18).

Мало даље: „... . у црево од дванајест палаци, излива се жуч из јетре и гуштерачни сок (слина) из гуштераче (панкреас). Што пљувачка у устима и желучни сок у желуцу не сваре, то се раствори и свари у цревима, нарочито утицајем жучи.“ Гуштерачни сок могао би се назвати абдоминалном, утробном пљувачком, као што су га тим именом и звали неки писци, али никако *слином*. Панкреатични је сок секрет, сок врло потребан за сваривање материја, док слина у носу, с којом би се могао сравнити овај сок, није ништа друго до екскрет, одређен за избацивање из организма. Ово је у осталом споредно, но важно је да се исправи, да се у устима ништа не *сварује*, и ако пљувачка има моћ сахарификације скроба. Другим речима, у устима се не може никаква материја трансформацијом спремити тако, да буде директно доцније у цревима апсорбована. У стомаку се, истина, трансформишу скробне материје у декстрин, под дејством пљувачке, али тек доцније, у танком

цреву, овај а и други шећери ће се трансформисати и даље, и тек промењен нарочитим ферментом инвертином моћи ће се апсорбовати. Према томе, много је боља она напомена пшчева, где функцију пљувачке своди на олакшавање посла око жватања и гутања, растварање материја што су у води растворљиве, и т. д. (стр. 16), но ова, где јој се приписује моћ сваривања хране.

Што сам навео за пљувачку, вреди и за жуч; никаква се храна не може сварити „нарочитим утицајем жучи“, као што писац вели. Жуч ће зар и утицати на емулзију масти, што се некад држало, али ће само потпомагати апсорпцију зготовљене хране у цревном каналу.

Док писац приписује пљувачци и жучи велике улоге у сваривању хране, дотле о дејству најважнијег, панкреатичног, сока ништа не говори. Дејством се овога сока довршује трансформација скроба у гликозу, емулзија, а можда и распадање масти.

Најзад да поменем још и ово: „Пошто се храна у желуцу и цревима сварила и у житку кашу — *химус* — претворила, онда унутрашња површина желучева и цревног канала упија жидак сок из ове житке каше“ (стр. 19). Из овога би се могло замислити, да храна, пошто пређе из стомака у црева и ту се довршило сваривање, понова се враћа у стомак, да би и тамо апсорбована била *унутрашњом желучевом површином!* Овакве нејасности ваља избегавати. Ако се усвоји да се и у желуцу врши апсорпција хране, онда та апсорпција бива из *химуса*, али не из онаквог, како дефинише писац: „*густа каша — химус*“ (стр. 18). Химус се све више диквификује и само у виду житке каше напушта стомак и прелази у црева. У осталом, питање о апсорпцији стомака до данас није решено. Па све да се у стомаку и апсорбује извесна храна, та је апсорпција врло незнатна, да о њој, у оваквим уџбеницима, где су изостала многа елементарнија факта, ваља говорити.

Са овом напоменом престају са прегледом анатомије човека. Додају само, да је овај део Зоологије врло кратко резиме анатомије човека, са доста грешака и нејасности; да из физиологије има врло мало, да не кажем да баш нема готово ни најосновнијих факата. Да је ово овако, сваки се може уверити прочитавши ма који одељак, како од оних, које сам изнео у досадањем прегледу, тако и од оних, о којима нисам говорио.

На првом месту главних животињских типова налази се *иас*. На овоме се типу нећу задржавати, но ћу само напоменути, да се при завршетку

излагања о овоме типу налази, као пекл уметак, дефиниција *органичних тела* (стр. 46). Ово би могло да изостане на овом месту, и ако се хтело, могло се при свршетку овог уџбеника ово, потпуније а и разумљивије, изнети. Шта то опредељује нпр: „Као што је човек, тако је и пас подложен променама и развиту, а састављен је од органа или оруђа, који служе радњама потребним за живот. Због тога се таква тела зову *жива* или *органична тела*“ (стр. 46), и т. д? Шта би биле, према овоме, праживотиње, у којих се све животне функције врше у једној једитој ћелији?

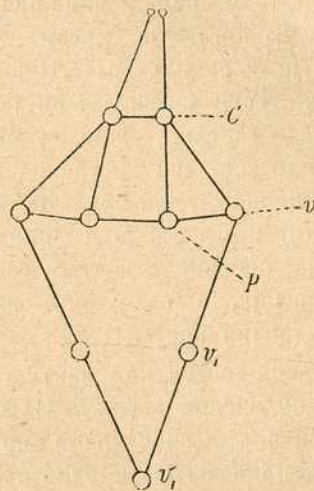
Ми ћемо из овог дела узети који тип од нижих животиња, нпр. виноградски пуж. Опис се већином односи на спољни облик, на љуштуру и тело пужа. О органима за храњење, сем што је поменута вилица и језик, ништа нема више, и ако се говори чиме се храни (стр. 84). О осталим унутрашњим органима има врло мало, па бар да је и то добро и јасно. „Из тела се крв не враћа кроз вене, већ се разлива по шупљинама између органа, одакле се најпосле слива у органе за дисање.“ Ово није баш овако, но се крв скупља у судове, чији је систем доста и компликован и на тај начин доспева у органе за дисање. Како се пак крв враћа у срце видећемо мало доцније. Најзад, изучавање овог типа завршује се са:

„Нервни је систем сложен од растурених ганглија“ (стр. 84). Истина је да се нервни систем састоји из више ганглија са својим специјалним функцијама. Ну, баш код виноградског пужа ове су ганглије концентрисане тако, да многи писци држе, да има ждрелни нервни прстен, као што то показује и класична слика, која се провлачи и дан дањи кроз уџбенике, одређене и за највишу наставу.¹⁾ У самој ствари, ова слика а и овако мишљење је погрешно; јер овде има више ганглија, скупљених у нарочите центре, као што то доцније, при одредби мекушаца у опште, примећује и сам писац. Нервни систем *Mollusca*, а нарочито *Gastropoda*, је врло важна ствар за класификацију њихову. А да ово није претеран захтев, може се видети из тога, што се у овом обиму наставља у француским средњим школама, у разредима много нижим, но код нас.

Ради примера навешћемо: „Нервни систем може бити сведен на један и исти тип; један пар надждрелних ганглија, и два пара подждрелних.

¹⁾ *Vogt et Yung, Traité d'anatomie comparée* p. 777. Paris. и *Др. Б. Јовановић. Зоологија*, Београд 1892, сл. 29. на стр. 106. и стр. 112: „Нервни систем састављен је из три ганглије: . . .“

Ганглије истог пара везане су међу собом, и шта више, онај надждрелни пар у вези је са оба подждрелна пара са влакнима, од којих два леже лево а два десно од једњака. Дакле има двогуби ждрелни прстен, а не прост као узглав-кара.“ Стр. 272, сл. 336.¹⁾

Сл. 336.

Нервни систем мекушаца (*Cyclostoma*), где се виде две мождане, церебралне ганглије C; две стопалне P, а две висцералне V, и три суплементарне висцералне ганглије v и v.

Ова шематичка слика вреди и за виноградског пужа, но само су све висцералне ганглије скупљене тако, да би се на први поглед могло замислити, да оне са стопалним ганглијама чине једну групу.

За овим долази сликарска шкољка (стр. 84—86). Ту нема ништа нити о циркулацији, нити о органима за варење, нити о нервном систему.

Ова два типа изучена су као преставници кола мекушаца (*Mollusca*). Према томе, ова два типа, или боље, резиме појединих изнетих података о њиховој организацији, има да послужи као карактеристика за коло мекушаца (*Mollusca*). Тако и јесте (стр. 86). Ту измеђ осталог налазимо: „Од унутрашњих органа нарочито су добро развијени органи за варење и јетра им је сразмерно врло велика.“ О овим органима није било никаква говора. Даље, ова јетра није само јетра, но и панкреас: јетра—панкреас; јер какав орган може ексистовати и ако није морфолошки концентрисан, а физиолошки су опити показали, да секрет лучен у овом органу одговара жучи и панкреасовом соку.

¹⁾ *Eléments de Zoologie*, par G. Bonier, prof. à la Faculté des Sciences de Paris. — Ouvrage conforme aux Programmes des classes de sixième des Enseignements classique et moderne. Paris. 1892.

Мало ниже: „Из органа за дисање до срца и отуд у тело тече крв кроз артерије.“ Кад се овоме дода дефиниција: „вене (жиле доводнице) враћају крв у срце“, стр. 26, и на стр. 30: „Из плућа враћа се крв у исту преткомору срца *илућном венном*“... , онда и овде то исто вреди, т. ј. да се венном доноси крв у срце и ако она спроводи артериозну крв из органа за дисање. Оваку нам омашку показује и овај став: „Нервни систем стоји на ниском ступњу развитка; он је састављен само од неколико ганглија, које су око ждрела скупљене и граде ждрелни прстен одакле се растурају нервни конци“ (стр. 85). Из овога, а и напред поменутог става, види се противречност. Тамо код пужа нервни је систем састављен из растурених ганглија, а овде опет из ганглија скупљених у ждрелни прстен!

Најзад, нервни систем код мекушаца у опште није баш на тако ниском ступњу. За ово се можемо лако уверити, кад посматрамо нервни систем *Cephalopoda*, о којима се говори на стр. 339, истина са чисто систематског, морфолошког гледишта.

Овде се још износи карактеристика две класе; „Мекушци се деле на пет класа, од којих за сад наводимо ове две: пужеви и шкољке.“ Међутим у одељку „Подела животиња“, стр. 94, налазимо: „Мекушци се деле на ове класе: 1. Главноге (*Cephalopoda*), 2. Пужеви (*Gasteropoda*), 3. Шкољке (*Conchifera*).“

Она прва напомена о деоби мекушаца много је боља; значи, има 5 класа, али ми узимамо у обзир само две. Ова друга деоба у 3 класе прво је непотпуна, а друго и погрешна, јер означава, да се *Mollusca* деле у 3 класе.

Најзад, карактеристика (стр. 86) оне две класе могла је изостати, пошто ће о деоби бити речи доцније, на овом месту.

Још да напоменем једну омашку, која даје погрешан појам, кад се карактерише коло молушка: на стр. 94. њихово тело је „покривено једном или двама вапненим љуштурама.“ Међутим много је боља и правилнија она одредба, што се љуштуре тиче, на стр. 86: „Обично имају на телу једну или две вапнене љуштуре.“

По прегледу петнаест оваквих животиња, узетих из ширих или ужих њихових група, долазимо на поделу животиња у кода и класе. Овај преглед, у осталом, служи као увод у трећи најразређенији део овог уџбеника (од 97 до 364 стране), у систематску зоологију.

Каква је карактеристика кода и класа изнета у пређашњем делу, то се овде почиње изучавање са

редовима и још ужим групама, у којима се описују или набрајају поједине врсте. Кратка одредба ових редова налази се при завршетку излагања животиња, које припадају каквој класи. Најзад ту налазимо и упоредно-анатомски преглед појединих индивидуа те проучене класе, у коме се обраћа много већа пажња на спољни облик, но на унутрашњу организацију.

Да би се увидело колико је разрађен овај систематски део у овом уџбенику, напоменућу, да су све животиње подељене у 8 кола, ова у 24 класе, а од ових поменуто је 62 реда и преко 110 фамилија. Даље, из класе сисара описано је или напоменуто око 100 врста, а од тица око 120, и т. д. Истина, да што се више приближујемо нижим групама, да је и све мањи број описаних врста. Што се тиче овог систематског прегледа, ваља ми напоменути: да има неких старијих назива за извесне групе, које би требало заменити новијим; да има извесних ширих група, које би ваљало разгруписати; да нема такођер неких важнијих група, о којима би ваљало бар неку реч казати, кад се већ, у другим групама, описује и сувише велики број врста, од којих би се неке могле изоставити. Најзад, сунђере би ваљало издвојити од протозоа и преместити у метазоа, пошто и оне имају бластодерм, формиран као и у осталих метазоа.

Из свега овога што сам до сад напоменуо, види се да овај уџбеник тежи да упозна ђаке са што већим бројем животиња; он носи тип систематске зоологије. Ово би било корисно за оне ученике, који би се бавили и даље изучавањем природних наука.

Како су пак средње школе позване, да ученицима пруже опште а не специјално образовање, то оваква настава зоологије у вишим разредима средњих школа не би била подесна. На против, сваки би се сложио, бар у главном, са мојим мишљењем, да би место систематске зоологије боље била настава анатомије и физиологије човека. Ја сам ово гледиште вазда заступао, па то сам, и овом приликом, сматрао за нужно да напоменем. Ну како се од мене не тражи да прописујем програме, то ћу оставити ово на страну а задржаћу се само још на томе, каква треба да је зоологија према данашњем наставном плану, и у колико овај уџбеник овоме одговара, што се, у осталом, и писмом Гл. Пр. Савета од мене тражи.

Кодико се сећам, по данашњем наставном плану у VI раз. гимназије предаје се *систематска зоологија с антропологијом*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Распоред материјала у овом уџбенику одговарао би овом наставном плану, разуме се, кад би се учиниле извесне исправке.

Писац требало би да из основа преради антрополошки део, пошто је овај и непотпун, а и пун погрешака и нејасности. У друга два, много боље израђена, одељка имале би се такођер учинити неке измене: код неких типова допунити унутрашњу организацију, и исправити неке омашке и противречности; најзад, систематски би се део могао скратити изостављањем неких познатијих врста, а нешто и исправити у смислу већ напред поменутом.

Само овако, допуњен и исправљен, овај уџбеник могао би корисно послужити за наставу зоологије у вишим разредима гимназије.

25—I—1895. године.

Београд.

Главном Просветном Савету
благодаран на поверењу
проф. Ст. Т. Јакшић с. р.

Савет је одлучио: да се ова књига оваква каква је сада може само привремено употребити, али се друго издање не може приредити докле се у дело не унесу све примедбе г. референта, и докле се не узму на ум одлуке саветске о уџбеницима и нови наставни план и програм, који ће се тек у Савету ускоро утврдити.

Г. референту одређен је хонорар од 50 (педесет) динара.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 623-ћи и 624-ти.

1. и 6. марта 1895. год. у Београду.

Били су: председник, Свет. Вуловић; чланови: д-р Вој. Бакић, д-р Милан Јовановић-Батут, д-р Драг. Мијушковић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан, Ст. Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 1. ов. мес., ПБр. 3501., којим

се шаље Савету на оцену молба г-ђе Милице Триковићке, учитељице из Београда, која је молила да јој се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јеврем А. Илић, да ову молбу прегледа и проучи и да о њој Савету реферује.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 4. ов. мес., ПБр. 3810., којим се упућује Савету на оцену дело „Основи хемије за средње школе“ од г. Ранка Петровића, професора у пензији.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овог дела умоле г.г. д-р Марко Лео и Јов. Докић, професори.

IV.

Пошто на 621. састанку Главног Просветног Савета од 23. пр. мес., није одређен хонорар г.г. д-ру Јов. Цвијићу и Љубомиру Јовановићу, професорима, за прегледање, поправљање и надзиравање „Карте Балканског Полуострва“, коју је радио г. Петар Манојловић, то је Савет на овим састанцима одлучио: да се г.г. д-ру Јов. Цвијићу и Љубомиру Јовановићу одреди за овај посао укупан хонорар од четири стотине (400) динара.

V.

На оба ова састанка, главни предмет Саветскога рада био је претрес „Пројекта закона о уређењу Више Женске Школе“, који гласи:

Пројекат закона о уређењу Више Женске Школе.

Члан 1.

Задатак је Више Женске Школе, да даје женскињу више образовање и практичну спрему, према потребама женскога пола и према нашим приликама.

Члан 2.

Вишу Женску Школу у Београду издржава држава из општега кредита, одређенога на просветне циљеве, а Више Женске Школе у Крагујевцу, Нишу, Шапцу, Пожаревцу, Пироту, Зајечару и Врању издржава држава уз помоћ општина, које дају школску зграду и огрев.

Поред тих државних школа могу и градске општине о свом трошку издржавати *приватне* (општинске) Више Женске Школе, које могу добити државну помоћ, ако буду уређене онако као и државне школе.

Члан 3.

Виша Женска Школа у Београду има *шест* разреда, а остале школе имају по четири разреда. Један разред учи се годину дана.

Члан 4.

У Вишој Женској Школи уче се ови наставни предмети:

1. Наука хришћанска;
2. Српски језик и књижевност;
3. Историја српска и општа;
4. Земљопис;
5. Практично рачунање и геометријски облици;
6. Природне науке с применом на домаћи живот;
7. Наука о васпитавању деце;
8. Хигијена с домаћим лекарством;
9. Поуке из домаће економије;
10. Женски ручни рад;
11. Цртање и лепо писање;
12. Певање и свирање;
13. Гимнастика с играњем;
14. Туђи језици: руски, немачки, француски (према избору ученица и њихових родитеља).

Наставни план и програме предавања прописује Министар просвете и црквених послова, по саслушању Главнога Просветнога Савета.

Члан 5.

Наставници и наставнице Више Жен. Школе имају положај и права, дужности и спрему, као и наставници гимнасија.

Управитељ завода мора бити фамилијаран и искусан наставник, и то — по могућности — професор, који је положио професорски испит из филозофско-педагошке групе наука.

Наставнице, које су положили професорски испит, добивају исту плату, као и професори, али се оне, као и сталне и привремене учитељице и предавачи наука и вештина, постављају претписом министра просвете и црквених послова.

Учитељица, кад се *уда*, престаје бити учитељица. Ако је служила више од 10 година као стална учитељица, онда има право на накнаду од 1000 динара.

Члан 6.

Сваки разред има *разредну учитељицу*, која pazi на поредак у свом разреду и на владање ученица у школи и ван школе. Поред тога она држи предавања из своје струке поглавито у свом разреду.

У случају, ако не би било кандидата за разредне учитељице с вишом стручном спремом, моћи

ће Министар просвете и црквених послова поставити за разредне учитељице оне, које су свршиле учитељску школу (или Вишу Женску Школу) с одличним успехом, а уз то су бар десет година биле одличне учитељице основне школе или Више Женске Школе. — Оне имају плату и права учитељица основних школа. Ну место стана и огрева добијају од државе годишњи додатак, и то у Београду 700 динара, а у другим местима 500 динара.

Члан 7.

Управитељ и разредне учитељице одговорни су за потребни *поредак* у школи и за добро владање ученица. С тога ће они, у договору с наставничким саветом, предузимати све што треба, те да се школа одржи на висини моралних захтева.

Члан 8.

Наставнички савет састављају сви стални наставници и наставнице Више Женске Школе.

Савет се брине нарочито о напретку школе у наставном погледу и ради исте послове, као и савет других средњих школа.

Члан 9.

У први разред Више Женске Школе примају се ученице, које нису старије од дванаест година, а свршиле су IV. разр. осн. школе, пошто положи пријамни испит према правилима, која ће Министар прописати.

Све што је прописано законом о уређењу гимнасије о уписивању у школу, о испитима, о предању у старији разред, о школском одмору, о казнама, и о другим пословима и односима школским, који нису нарочито поменути у овом закону, важи и за Вишу Женску Школу.

Члан 10.

За ученице, које долазе у школу из других места, установиће се, по могућности, *интернат*.

Правила о уређењу интерната прописује Министар просвете и цркв. послова по саслушању Главнога Просветнога Савета.

Члан 11.

Приватне школе за више образовање женскиња могу се отворити само по допуштењу Министра просвете и црквених послова. Тога ради морају основаоци тих школа поднети Министру претходно сведочанства о спреми наставника, наставни план и програме предавања, и уверу од надлежне власти, да зграде и школски намештај одговарају хиги-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јенским и педагошким прописима, и да су набављена потребна наставна средства.

Овако уређеним школама моћи ће општинне давати помоћ.

Све приватне школе прегледаће надзорници, који буду надгледали државне Више Женске Школе.

Члан 12.

Овај закон ступа у живот 16. августа 1895. г.

Тада престају важити закони о уређењу Више Женске Школе од 19. јануара 1879. год. и од 31. октобра 1886. год., и онда ће се забранити примање ученица у гимнасије и реалке.

Управитељка и класне учитељице, учитељице вештина и туђих језика, које се затеку у служби, кад овај закон ступи у живот, примаће плату према 10. и 11. члану досадашњег закона (од 19. јануара 1879. год.); а само онима, које имају исту спрему као наставници гимнасија, моћи ће Министар просвете и црквених послова, по саслушању Главнога Просветног Савета, одредити исту плату, коју имају професори и суленти, предавачи и учитељи гимнасије“.

Прво је са 8 противу 1 гласа усвојен поднесени предлог за основу дебате, па се за тим приступило специјалном претресу појединих чланова у пројекту.

У наслову учињена је измена и место речи: „Више Женске Школе“ дошло је: „Девојачких школа“.

Први члан пројекта примљен је без икакве измене са 5 противу 4 гласа.

Други члан је измењен и по усвојеној измени има гласити овако: „Девојачке школе у Београду, Крагујевцу и Нишу издржава држава из општега кредита одређеног на просветне циљеве, а у осталим варошима држава ће оваке школе подизати према потреби, средствима и помоћи, коју поједине општине од своје стране понуде држави.“

Трећи члан је примљен са изменама и гласи овако: „Девојачке школе у Београду, Крагујевцу и Нишу имају по шест разреда, а остале девојачке школе по другим варошима имају по четири разреда. Један разред учи се годину дана“.

Члан четврти примљен је са 5 противу 4 гласа, по пројекту без икаквих измена.

Код члана 5 прва алинеја примљена је без измене по поднесеном пројекту и то са 4 противу 4 гласа. Код друге алинеје овога члана учињена је измена и она гласи: „Управитељ девојачке школе мора бити фамилијаран професор, који има најмање петнаест (15) година наставничке службе“.

Трећа алинеја овога члана примљена је без измене по пројекту.

Четврта алинеја измењена је и овако како ју је Савет усвојио гласи: „Наставница, кад се уда, престаје бити наставница. Ако је служила више од 10 година као стална наставница, онда има право на накнаду од хиљаду динара, а после на сваку годину преко 10 година поред ове хиљаде још по сто (100) динара.“

Члан шести примљен је по пројекту без измене.

У члану седмом изостављене су само речи: „у договору с наставничким саветом.“

Члан осми примљен је по пројекту без измена.

У члану деветом у првој алинеји изостављено је: „пошто положи пријамни испит према правилима, која ће министар прописати.“

У другој алинеји овога члана избрисане су речи: „о казнама“, а додате су на дотичном месту речи: „испитивању преко године и о годишњим испитима“.

Члан десети примљен је по пројекту без измене, а тако исто и члан једанаести.

У члану дванаестом у коме је прелазно наређење, учињене су на овим састанцима измене у толико, што је ред алинеја измењен, те је трећа алинеја дошла на место прве, прва на место друге, а друга на место треће.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 625-ти

8. марта 1895. г. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Вуловић; *чланови*: д-р Вој. Бакић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан, Ст. Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 7 ов. мес., ПБр. 3722., којим се шаље Савету на оцену молба г. Петка Николића, учитеља из Пожаревца, који је молио да му се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јеврем А. Илић, да ову молбу прегледа и проучи и да о њој Савету реферује.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 7. ов. мес., ПБр. 3726., којим се шаље Савету на оцену молба г. Божићара Миљковића, учитеља из Враћа, који је молио да му се уваже неке године учитељске службе.

Савет је одлучно: да се умоли г. Јеврем А. Илић, да ову молбу прегледа и проучи и да о њој Савету реферује.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 2. ов. мес., ПБр. 3620., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Настасије Глушчевићке, учитељице руског језика у Вишој Женској Школи у Београду, која је молила да се откупи за школску употребу њена „Руска Читанка за више разреде средњих школа.“

Савет је одлучно: да се умоле г.г. Љуб. Стојановић, проф. Вел. Школе, и Радован Кошуткић, учитељ језика на Вел. Школи, да ово дело прегледају и о њему Савету реферују.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. мес., ПБр. 288., којим се шаље Савету на оцену акат Државне Штампарије, којим се пита: да ли се може прештампати „Осмогласник“ од Николе Трифуновића, свештеника из Београда.

Савет је одлучно: да се јави г. Министру просвете и црквених послова, да је овака израда књиге са старинским знацима, који замењују ноте, застарела и да је за школу према томе непотребна те је не треба ни прештампавати.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. мес., ПБр. 2470., којим се шаље Савету „Француска читанка“ по Плецу, од Јована Несторовића, које је дело раније Савет по стручној оцени примио, с питањем: за које се време може ово дело откупити за школску потребу и колику би награду требало дати писцу.

Савет је одлучно: да се ово дело откупи од писца и штампа за школску потребу за три године а писцу да се да награда одсеком од хиљаду и пет стотина (1500) динара.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. мес., ПБр. 4138., којим

се шаље Савету на оцену молба с „Регистром уз Карту Балканског Полуострва“ од г. Пере Манојловића, који је молио да се тај „Регистар“ откупи за употребу уз поменућу карту.

Савет је мишљења: да се ово дело може примити као „Регистар уз Карту Балканског Полуострва“ и то за потребе наставника средњих школа, за библиотеке средњих и основних школа и за потребу опште образованих људи.

За то дело да се да г. Перу Манојловићу награда од две стотине и педесет (250) динара, ну с тим, да он за ту награду буде дужан и коректуре читати.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. мес., ПБр. 4135., којим се шаље Савету на оцену молба с једним прилогом наслова за Карту Балканског Полуострва г. Пере Манојловића. Г. Пера Манојловић пита: у колико ће се изменити „Наслов“ за поменућу карту и ко ће водити надзор при штампању „Карте Балканског Полуострва“ и у исто време коректуре читати за све време штампања поменуће карте.

Савет је решио: да г. д-р Јов. Цвијић, професор Вел. Школе, изводи ревидовати наслов поменуће Карте Балканског Полуострва.

Што се тиче држања коректуре при изради карте, то ће се питање према уговору решити.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 8. ов. мес., ПБр. 4134., којим се шаље Савету на оцену молба г. Пере Манојловића, административног чиновника дирекције државних железница у Београду, којом г. Манојловић моли да се да цртачима „Карте Балканског Полуострва“ гратификација од 250 до 300 дин. за посао, који они нису морали радити према уговору.

Савет је једногласно одлучно: да се ова молба одбије.

X.

Саслушан је реферат г. Јевр. А. Илића, по молби г-ђе Милице Триковићке, учитељице из Београда, која је молила да јој се уваже четири године и осам месеци привремене учитељске службе у сталне.

Према реферату г. референта Савет је одлучно: да се г-ђи Милице Триковићки не може молба уважити.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

XI.

Саслушан је реферат г. Јевр. А. Илића, по молби г. Саве Николића, учитеља из Лукова, у срезу бољевачком, који је молио да му се уваже четири године привременог вршиоца учитељске дужности у године привремене учитељске службе.

Према реферату г. референта Савет је одлучио: да се г. Сави Николићу, учитељу, молба може уважити и да му се према томе може допустити полагање практичног учитељског испита, ако је испунио услове чл. 49. зак. о основним школама.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 627-ми

15. марта 1895. год. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Н. Вуловић; *чланови*: д-р Вој. Бакић; д-р Драг. Мијушковић, д-р Јов. Цвијић, Стев. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Дим. Јосић и Стев. Давидовић.

За пословођу, Јов. Д. Јовановић.

I.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. овог мес., ПБр. 4185., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Албијане Бојићке, учитељице, која молди да јој се у сталне године учитељске службе уважи време од 7. септ. 1878. до 1. маја 1881. год., што је провела као привремена учитељица.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоли г. Јевр. А. Илић.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 10. ов. мес., ПБр. 4195., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Јулијане Ј. Лазаревића, учитељице, која молди да јој се неке привремене године учитељ. службе уваже у сталне.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоли г. Јевр. А. Илић.

III.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. о. мес., ПБр. 4212., којим се пита Савет за мишљење о откупу и штампању *Словенске Граматике* од г. Љ. Стојановића, проф. Вел. Школе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Свет. Н. Вуловић, да ово питање проучи и о њему Савету реферује.

IV.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. о. мес., ПБр. 4211., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Ботанике за више разреде средњих школа“, од Ђ. Козарца.

Савет је одлучио: да се позове писац да се изјасни: мисли ли при другом издању ове књиге чинити какве измене у њој и какве поименце; па ће се тек после у Савету донети одлука о прештампавању овог уџбеника и о осталим питањима која тражи г. министар.

V.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. о. м., ПБр. 4213., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању „Српске Читанке за више разреде средњих школа“ од Свет. Н. Вуловића.

Савет је одлучио: да се решење овога питања одложи за други састанак.

VI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. о. мес., ПБр. 4310., којим се шаље Савету на оцену и мишљење понуда г. Косте Ф. Ковачевића, професора, који нуди преко министарства просвете Државној Штампарији на откуп пет стотина примерака свога дела „Основи математичке географије“, од д-ра Мих. Гајстбека, са 50% попушта од продајне цене.

Савет је одлучио: да се ова понуда г. Ковачевића може примити.

VII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 14. о. мес., ПБр. 4440., којим се шаље Савету на оцену молба г. Петра Манојловића, административног чиновника железничке дирекције, којом подноси министарству „Карту Балканског Полуострва“, у осамнаест листова, потпуно готову, исправљену и очишћену, тражећи да се констатује како је он према раније закљученом уговору од 4. марта 1893. год., ПБр. 3020., предао министарству готову карту у ручној изради.

Савет је одлучио: да се умоли г. д-р Јов. Цвијић да целу карту прегледа и увери се, јесу ли у њој све исправке учињене, па о томе Савету да реферује.

VIII.

Прочитани су реферати г. г. Бор. Б. Тодоровића, Живојина Јанићијевића и Стев. Т. Јакшића,

професора, о „Зоологији за ниже разреде средњих школа“ од г. Милivoја Симића, професора, а према ранијој одлуци Савета, по којој су поменути г.г. референти позвани да кажу Савету своје мишљење не само о Зоологији г. М. Симића, која је у рукопису Савету на оцену упућена, него и о Зоологији г. Љуб. Миљковића, професора, која је раније по одобрењу Савета штампана и која се и сада као уџбеник употребљава.

Реферат г. Тодоровића гласи:

Главном Просветном Савету.

Према одлуци Гл. Просвет. Савета на састанку од 18. овог месеца, поред посланог реферата о делу: Зоологија од г. Мил. Симића, а на питање: да ли је поменуто дело по научној и методској страни својој боље од дела г. Љуб. Миљковића, које се сада употребљава као уџбеник, част ми је исказати своје мишљење:

У школској књижевности за природне науке код Немаца пречишћено је питање о томе, шта, колико и како треба писати књиге за школу; те отуда пада у очи, како су многе школске књиге веома сличне, а на многим местима и истоветне. Писци двају дела, о којима је реч, писали су по угледима на немачке књиге ове врсте, а сем тога обојица, као стручни професори, написали су своја дела тако, да није могуће казати, које је боље.

Моје је мишљење, да су дела: Зоологија од г. Љуб. Миљковића и Зоологија од г. Мил. Симића једнако добра и по научној и по методској страни.

28. јануара, 1895. год.

Београд.

Бор. В. Тодоровић с. р.
професор
Државне Трговачке Школе

Реферат г. Јанићијевића гласи:

Главном Просветном Савету.

Према постављеном питању Главног Просветног Савета од 18. ов. м.: „Да ли је Зоологија од г. М. Симића по научној и методској страни боља од дела г. Љ. Миљковића, која сада служи као уџбеник“, част ми је одговорити:

Метод по коме је написана Зоологија г. Љ. Миљковића није новина, по томе методу написане су Зоологије за основне и грађанске школе код већине западних народа.

За гимназије, у којима се тражи боља и потпунија спрема од ђака, а та се најбоље постићи може упоредним изучавањем сродних животиња и

извођењем главнијих карактерних разлика, не само појединих племена, но и сродних врста животињских једног рода, држим: да је Зоологија г. М. Симића потпунија и подеснија и да ће боље одговорити и методичној и научној спреми.

Монотоним описивањем и побрајањем животиња, као што је у Зоологији г. Љ. Миљковића, губи се код ђака воља за учење.

Упоређивањем сродних врста, родова и племена, подсетиће се ученик на размисљање и на самосталнији умни рад и поступно добива јаснији поглед на саму науку, као једну целину.

Држим, да ће ови мали примери то најбоље објаснити.

У Зоологији г. Љ. Миљковића не помиње се ни племе, него стоји на стр. 38 „Мачка.“ Мачка је тако опширно описана, да чак није изостало ни колико се пута маци и како мачка крије мале од мачора. Међутим, ево шта вели о Лаву и Тигру, као најинтересантнијим зверовима за децу у томе племену.

„У топлијим крајевима света, у Африци и јужној и југо-западној Азији, живи Лав, који напада на стада домаће стоке, као и дивљач. У Азији поред Лава борави и Тигар, најкрволочнија звер, јер он покоље много више него што му треба да се нахрани.“

Нема, мислим, ђака који не би више желео да чује и изучи о Лаву и Тигру но о Мачки, за коју они држе, да им је позната, па много пажње и не обраћају. Тек кад се упознаду боље са Лавом и Тигром и упоредно виде исте особине и на Мачки, које находимо код Лава и Тигра, онда добију право појма о Мачки и виде, да је Мачка у маломе оно, што је Лав и Тигар у већим размерама.

Тако исто, говорећи о псу врло опширно у почетку Зоологије, напомиње чак и то: да пас не трши музику и пун месец. Међутим о Вуку и Лисици, као нашим најважнијим зверовима, спомиње толико колико је ђак и без Зоологије знао, на пр. „Псу је сродан Вук или Курјак, који живи по усамљеним крајевима, густим шумама и великим пустарама, где затире дивљач, напада на овце, говеда и коње. Кад падне снег, те не може лако да нађе хране, тада је врло опасан, јер читаве руље вукова насрћу на човека и долазе близу домова људских.“

Упоређујући овакав опис, у коме нема никаквог упоређења и разлике, те да ђак боље уочи и упозна најважнијег звера код нас, морам напоменути, да ту његово знање остаје о Вуку оно

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нето, са којим је дошао из основне школе, јер и тамо је учио и чуо, да вукови живе по шумама, да кољу стоку и да зими нападају и на људе.

Ова два примера најпознатијих животиња држим да су довољна да покажу, да је Зоологија г. М. Симића боља и по научној и по методној спреми од Зоологије г. Миљковића.

8. фебруара 1895. год.

у Крагујевцу.

Живојин Јанићијевић с. р.
професор.

Реферат г. Јакшића гласи:

Главном Просветном Савету.

Писмом од 19. јануара ове године Главни Просветни Савет изводео је тражити, да и ја, поред већ поднесених реферата г. г. Борислава Тодоровића и Жив. Јанићијевића, прегледам и оцинем рукопис г. Мил. Симића: „Зоологија за ниже разреде средњих школа.“ Сем тога, да кажем, да ли је ова Зоологија г. Симића боља од Зоологије г. Љ. Миљковића, која се сада употребљава у нашим средњим школама.

Како су пре мене била одређена два дугогодишња наставника овог предмета, да рефериршу о овој Зоологији, којима је, по моме мишљењу, био главни задатак, да баш методску вредност овог новог уџбеника одреде, то бих се могао задржати само на оцини овог рукописа с погледом на научну вредност његову. Али, пошто се од мене тражи да се изјасним, која је од ових двеју Зоологија боља, разуме се и као уџбеник за први разред наших средњих школа, то ћу се морати, да бих одговорно овој жељи, поред пређашње намере, задржати и на оцини оба ова дела, с погледом на методску вредност њихову.

Садржај је Зоологије г. М. Симића овај. У почетку износи разлику између живих, органских, и мртвих, неорганских, тела. По овоме, обратив пажњу само на животиње, ближе опредељује: врсту, расу, род, племе, ред, класу и коло. За овим долази подела животиња у 7 кола, просто набрајање ових, без икакве ближе одредбе.

По оваком уводу у Зоологију у опште, прелази на њен систематски део. За прве две класе узета је по једна животиња као тип. Ови су типови детаљније описани. Свака је класа, даље, подељена у уже групе. При свршетку неких ужих група, а и при свршетку класа, има преглед свега оног, што карактерише поједине ове групе. Најзад,

за овим, налази се по неколико питања, која се односе на прегледану групу.

Као додатак долази наука о човеку.

Ова би Зоологија била украшена многобројним сликама.

Систематски део почиње се кичмењацима, без њихове карактеристике. Као представник, „увод“, најсавршеније њихове класе, сисаваца, узет је коњ (таб. 1, стр. 3—4).

Опис овога типа односи се, већином, на његов спољни изглед. Говори се још о устима и костуру. „Као унутрашњи чврсти подупирач коњског тела служи костур (сл. 2); на њему се разликују исти делови, као и на човечијем костуру.“ Ево шта писац доцније вели за човечији скелет: „по положају деле се у кости *главе, трупа и удова*“ (таб. 34, стр. 2). Ово је добро. Ну, при овом опису коња, налазимо: „На телу разликују се ови главни делови: глава, врат, труп и *четири* (ми подвлачимо) ноге.“ При оваквом набрајању региона на телу коња шта би било са оним „дугачко умереним репом“, о коме се у опису говори, и у који би се од ових главних делова могао он уврстити? Ако од костура зависи и облик тела, и ако се на коњском костуру разликују исти делови као и на човечијем, онда би човек, без врата, имао четири ноге! Писац, консеквентно мало пређашњој подели коњског тела у регионе, мало доцније, а у неколико исправније, у прегледу сисаваца, вели: „На телу сисаваца разликује се: глава, врат, труп и удови. Кости у појединим овим деловима у главном су као и у човека“ (таб. 9, стр. 1). Овде, као што се види, заборављен је опет реп, или би се морао уврстити у удове? Најзад мислим да не би требало чинити упоређења између ове животиње и човека, о коме ће бити говора тек при крају овог дела; или би требало науку о човеку пре овог изложити.

О унутрашњим органима, за циркулацију крви, за варење, и т. д., нема ни помена при изучавању овога типа.

У серији сисаваца наћи ћемо нешто о варењу. Тако, код преживара, говечета, налазимо: „Желудац има 4 дела: бураг, капуљица, листавица и сиршита (сл. 63)“, и т. д., говори се о начину преживања (таб. 6, стр. 2). Ово је добро. Али сад је питање, да ли пређе поменуте животиње имају такве или друкче органе за варење?

О овоме писац нам даје објашњења само са неколико речи, и то при говору о зубима, у напомени на 9 таб., стр. 1: „Од хране стоји, какав је и желудац: у камила има 3 дела, у осталих

преживара 4 дела, а у месождера је прост! Какав је то прост и какав желудац имају остали сисавци? Ови органи треба да су описани у типу, па онда, кад наступе какве промене у овоме код других животиња, ваљало је ту промену, разлику, истаћи.

Исто тако ваљало је говорити и о другим органима, јер у погледу сисаваца налазимо: „Имају топлу првену крв; срце састављено из 2 преткоморе и 2 коморе. Дишу плућима“ (таб. 8, стр. 4). Из овога што сам навео види се, да је требало или изложити науку о човеку пре овог типа, или је требало изучавати ове органе код овога представника, иначе све ово, о унутрашњим органима, може се сматрати као факт, као дијагноза, коју ученици треба просто да запамте, да би могли разликовати класу од класе.

Као тип за птице узет је *цетао*. Сада се тек може увидети неподесност избора коња, као представника сисаваца. Овде налазимо: „И ноге су сличне ногама сисаваца. Кости су ножја и доножја срасле у једну дугачку кост — то је *иисак*, и т. д. (таб. 9, стр. 4). Ево шта се вели за коња: „На свакој нози има по један прст, који је састављен из 3 члана; крајни члан обложен је рожастом материјом и то је копита.“ Ништа се, као што се види, не говори овде о костима ножја и доножја, а исто тако ни код осталих сисаваца. Слично овоме биће и ово: „Унутрашњи органи поређани су слично као и у сисаваца. Али су кости шупље и испуњене ваздухом.“ Напоменуо сам већ, да не само о распореду ових органа, него, у опште узев, о њима готово ништа није ни говорено. Даље, овом је приликом требало објаснити, како су и зашто ове кости испуњене ваздухом, а нарочито проговорити штогод о органима за дисање. Међу тим, овде се од унутрашњих органа помињу: једвак, врљка и бубац (таб. 9, стр. 4). Остали органи биће само именовани у прегледу (таб. 16, стр. 1—4), онако, као и пређе за сисаре.

Почев од гмизаваца нема више општег типа за класе, а ни карактеристике у почетку, но се одмах отпочиње са редовима. Животиња на првом месту описана нешто је детаљније проучена од осталих. Ова је класа подељена у 4 реда: 1) корњаче, 2) крокодили, 3) гуштери и 4) змије.

За крокодиле налазимо: „У широким вилицама има много оштрих зуба разне дужине; зуби се мењају и нови постају испод старих и истискују их (таб. 17, стр. 2). Ово би био превод: „ in den breiten Kiefern sitzen zahlreiche spitze Zähne eingekleilt, welche ungleich lang sind und wiederholt wechseln, indem die neuen stets unter den alten

entstehen und sie hinausschieben.“ Rothe, p. 111.) Ово је, у неколико, исправљено доцније у прегледу са: „Зуби су ужљебљени у вилице“ (таб. 17, стр. 3).

За гуштера: „У устима има много ситних шиљастих зубића.“ (таб. 17, стр. 3). Ово је превод: „ hat zahlreiche spitze, aufgewachsene Zähnen in beiden Kiefern und im Gaumen.“ Rothe, p. 112.

Оно, што Rothe напомиње за зубе крокодила и гуштера, има смисла и свакако је требало згодно превести. Крокодили и гуштери имају и на вилицама зубе, и према томе, да ли су ови углављени у шупљике, алвеоле, виличних костију, или да ли су срасли, или боље порасли на виличним костима, и разликују се први од других.

За змије налазимо: „Доња вилица има две гране, које се могу једна од друге јако да размакну, а и од горње вилице да удале, те ова змија може да прогута и повеће животиње“ (таб. 18, стр. 1). Rothe, p. 115, вели готово исто: „Der Unterkiefer besteht aus zwei Stücken, die sich seitlich aus einander und vom Oberkiefer hinwegrücken lassen.“ У неколико је ово допуњено, мало даље, у прегледу змија: „Обе гране доње вилице, као и непчане кости, нису срасле, те могу јако да се размакну.“ (таб. 18, стр. 2). У змија не само што се виличне гране могу размаћи једна од друге, но су ове виличне гране, помоћу извесних костију, слабо зглобљене са доњом, а како се и те кости могу у разном правцу кретати и удаљавати једна од друге, то разглављивањем овог система костију ждрело постаје веће.

Најзад, у прегледу гмизаваца вели се: „Срце им је састављено из 2 преткоморе и 2 непотпуно одвојене коморе. Имају оба крвотока“ (таб. 18, стр. 3). Пре тога нигде се не говори о срцу нити о крвотоку, а о овоме је требало говорити, јер ова „оба крвотока“ нису баш онакви као у сисаваца и тица, код којих, такођер, није ово објашњено.

Да је требало обратити пажњу на ово, како код ове, тако и код већ поменутих класа, најбоље се види из тога, што је писац најзад био приморан да говори о крвотоку код риба. У прегледу риба, таб. 21., стр. 2: „Венска крв из целог тела улива се у срце, одавде у шкрге, где се поправи и поставе артериска, и из шкрга иде артеријама по целом телу.“ Па и овде ваља приметити: да нема објашњења за артерије, артерску крв, и т. д.

1) Dr. Carl Rothe, Das Thierreich. Leitfaden für die unteren Classen der Realschulen und Gymnasien. Wien 1882.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

За овим долази кратки преглед кичмењака са класама, и кратка карактеристика њихова.

Изучавање бескичмењака почнѐ са колом мекушаца. Да не бих и сувише опширан био са овим рефератом, напоменућу за бескичмењаке: да се опис на првом месту описане животиње, већином, ако не и искључно, односи на њен спољни изглед. Из пређашњих напомена може се увидети, да то није довољно, па да би ученици могли добити основна али тачна појма о организацији животиња, и да би могли разумети њихово груписање.

Писац је при изради овог дела имао у виду систематску зоологију, с тога је класификација животиња, и ако у опште узев добро изведена, морала бити овако разграната, детаљисана. Ну, ово би и сувише било тешко за децу, којој је ово дело као уџбеник намењено. Да је ово овако, можемо се уверити прегледом ма које класе, на пр. птица, а да оставимо сисавце, где је класификација још детаљнија. Систематски преглед птица, заједно са питањима при крају наведеним, показује колика се грдна кодичина факата, која се просто запамтити морају, тражи, према данашњем распореду, од ђака I разреда наших средњих школа. Птице су подељене у 8 редова, неки од ових у уже групе, а описано је близу 1000 врста. Питања су ова (таб. 16., стр. 4.):

„Које су птице селице. које станице, а које скитнице?“

„Које живе дружевно, које појединце, а које по пар?“

„Које граде вештачка гнезда, која проста?“

„Које птице имају обртљив прст?“

„Које најбоље лете? које најбоље трче? које најбоље певају?“

„Које се по боји слажу с бојом околне?“

„Које имају најдуже ноге, најдужу шију, најдужи кљун, најшира крила?“

„Које су дневне, а које ноћне?“

„Које живе на дрвећу, у шуми, ливади, пустири, барама?“

„Које лови човек?“

Комбинујући број врста са овим питањима, може се увидети, да би ово било сувише за децу, право умно преоптерећавање.

Да пређем најзад на науку о човеку. Ту налазимо: „Тело човечије састављено је из разних делова. Сваки такав део врши неку радњу и зове се *орган* или *оруђе*.“ Нешто подесније вели Rothe, p. 211: „Der Leib des Menschen besteht aus einer Menge verschiedenartiger Theile, welche sich in mannigfacher Weise zu einzelnen, den Lebensverrichtungen dienenden Werkzeugen oder Organen vereinigen.“

Мало даље говори о органима за кретање, о костима и мишићима. За кости налазимо: „Оне дају спољни облик телу, за њих су припети мишићи, а и чувају неке нежне органе (мозак, možдина, срце, и т. д.)...“ Писац набраја неке органе, који су закриљени костима. У овоме набрајању помиње се мозак, разуме се, закриљен костима лобање, и možдина, костима кичме; према овоме, не би ли изгледало, да и срце има систем костију, који би га закриљавало исто онако, као што кости лобање и кичме закриљују мозак и možдину. Овде се ништа не говори о кретању, и ако су кости узете као орган за кретање.

За мишиће вели: „По нашој вољи крећу се спољашњи мишићи (листићи руке, ноге, главе, трупа, ока, и т. д.). Без наше воље крећу се унутрашњи мишићи (срце, мишићи у плућима, желудцу и т. д.)“ Ово је нејасно, јер има спољашњих мишића који се не крећу по нашој вољи, н. пр. мишићи у крзну. Даље, има мишића у оку и трупу, који се такођер не крећу по нашој вољи. Најзад, какви су то мишићи у плућима?

При говору о нервима вели: „Нерви су састављени из необично танких влакана, која као оно телеграфске жице полазе из мозга, možдине или ганглија, и свршују се у појединим органима“ (таб. 35, стр. 1—2). Ово се наводи ради објашњења функције нерава за осећање и нерава за покретање. Упоредиће нерава са телеграфским жицама није баш потпуно изведено, а да и јесте, сумњам да би оно ученицима I разреда средњих школа много допринело у разумевању ове функције.

Ово су, у главном, грешке или омашке у делу г. М. Симића, које би имало да послужи, по садашњем распореду, као уџбеник за I разред наших средњих школа. Кад би се у њему исправиле грешке и омашке било би добро, а и боље од садашњих, *оваквих* уџбеника.

Ова би зоологија г. Симића, као што сам рекао, била боља од свију оних, у којима је исти распоред и иста обрада научне грађе. Она је боља од зоологије Рокоглу-а, Thomé-а, Rothe-а, Knaur-а, а и других оваквих, које су биле, а можда су још и сада, усвојене у Аустро-Угарској као уџбеници за ниже разреде средњих школа. Од ових су неке у преводу, неке нешто прерађене, биле усвојене, као уџбеници зоологије, и за наше ниже разреде средњих школа.

Све ове зоологије, по којима је, у главном, израђена и ова Зоологија г. Симића, и нису Зоологије, у правом смислу те речи, изузимајући њихов

антрополошки део, т. ј. ни једна од ових није наука о познавању животиња. У њима је познавање животиња ограничено на спољни опис њиховог тела; истина у свима овим Зоологијама има говора и о унутрашњим органима, по само онолико, колико је најпотребније за одређење, карактеристику појединих група. Ови органи нису описани при проучавању типа, представника какве групе, но се само износе факта, која ученик има да запамти; нема, дакле, говора о унутрашњој организацији у оном облику, па да би то могло послужити добром познавању једне, па и групе животиња. Свака Зоологија са оваком обрадом научне грађе не заслужује назив Зоологије, но се она може сматрати само као један саставни део Зоологије. Оваке Зоологије, дакле, нису ништа друго до *врло кратки, аналитични и систематски преглед животиња или врло кратка фауна наше земље*. Према овоме види се да је задатак свију овакових Зоологија, као уџбеника за ниже разреде средњих школа, један и исти: да ђаци упознају, помоћу извесних, у главном спољних карактера што већи број животиња; да запамте што већи број факата, дијагноза, да би помоћу ових били у стању разликовати α од β групе; најзад, да науче латинско-грчка или српска, често пута преведена, имена што већег броја животиња. Оваки уџбеници, сматрани као систематске Зоологије, били су некад усвојени, за наставу овог предмета, у нижим разредима средњих школа. Међу тим, оваке школске књиге све више и више губе земљишта, и готово су потпуно ишчезле и уступиле место, у модерној настави, правим уџбеницима Зоологије, уџбеницима науке о познавању животиња, у многим државама.

Држим да би корисно било, кад би се и из наших средњих школа истиснули овакви уџбеници Зоологије. Ово је, привидно, већ и учињено, пошто се Зоологија у I разреду наших средњих школа има изучавати по типовима. Кад би се сада имало у виду, да задатак Зоологије у овом разреду није *привидно* познавање многобројних животиња, но *добро* познавање неколико животиња, онда би и програм овога предмета био одређен. Према овоме, у уџбеник за овај предмет треба унети и мањи број животиња, само њихово проучавање мора бити што потпуније за типове, представнике појединих група. Проучавање, дакле, типова не би се смело односити само на спољни изглед, но и на унутрашњу организацију њихову, пошто је једно с другим у тесној вези; то је право познавање животиња, а у исто време то придобива и разумевању груписања, класификације животиња. Да би се дошло до оваког уџбеника, ваља обратити велику пажњу на то,

шта и колико од научне грађе треба унети, а нарочито, како све то треба обрадити, па да за ученике буде и јасно, а и корисно. Треба се чувати, дакле, да овакав уџбеник не буде какав резиме Зоологије за универзитетску наставу. Пошто ми немамо написаног програма за оваку Зоологију, која би имала и научну и методску вредност, а међу тим би била подесна за наставу овог предмета у I разреду наших средњих школа, то би било најбоље, да се писци обрате на сличне уџбенике страних школа, у којима су сва ова питања већ прецишћена.¹⁾

Из овога што сам навео види се, какав би требао да буде уџбеник Зоологије за I разред средњих школа. Пре овога, у почетку, изнео сам садржај Зоологије г. Симића, а доцније и начин излагања а и примедбе о обради научне грађе. Рекао сам, најзад, да би Зоологија г. Симића била добра, пошто би се исправиле грешке, но да она носи тип систематске Зоологије.

Да би се ова, овако написана, Зоологија могла с коришћу употребити као уџбеник за I разред, писац би требало да допуни опис животиња, у пређе наведеном смислу, а да изостави све оно што је сувишно; имао би да скрати систематски преглед животиња, да изостави многе врсте а и неке родове, да дијагнозу осталих скрати и да изостави она многа, често пута неподесна питања.

Простим скраћивањем ова би Зоологија била сведена, с малом разликом, на обим и начин излагања уџбеника г. Љ. Миљковића. Разлика би била само у томе, што би систематски преглед био потпунији у Зоологији г. М. Симића, али би избор а и опис појединих типова био бољи а потпунији у књизи г. Љ. Миљковића.

Из овога што сам навео види се, да ниједна од ових Зоологија не би била потпуна и без мана, нити би биле добре као уџбеници по овом предмету. Ови би, у неколико, био одговор и на друго питање Гл. Просветног Савета.

Али овако, како су сада израђене обе ове Зоологије, а и не водећи рачуна о грешкама, могу рећи: *да је Зоологија г. Љ. Миљковића подеснија, за уџбеник I разреда, од Зоологије г. М. Симића*. Она се одликује од ове друге: својом краткоћом, лаким стилем и практичном употребом. Зоологија г. Миљковића је, у главном, добро израђена и по-

¹⁾ У Француској за средње школе, и баш за овај исти разред, има повисе оваких уџбеника, а измеђ осталих један од најбољих је: *Eléments de Zoologie*, par G. Bonnier, Professeur à la Faculté des Sciences de Paris. Ouvrage conforme aux Programmes des classes de sixième, etc., etc. Paris 1892.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

највише се приближује наставном програму, више но Зоологија г. Симића, и са мало прераде и допуне била би потпуно добар уџбеник за I разред.

24. фебруара 1895. г.
Београд.

Стеван Т. Јакшић с. р.
проф. В. Школе

Савет је одлучио: да се Зоологија за ниже разреде средњих школа од г. Миливоја Симића не може примити за школски уџбеник.

Г.г. референтима одређено је на име хонорара свакоме по педесет (50) динара.

XI.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. ов. м. ПБр. 4214., којим се пита Савет за мишљење о прештампавању Зоологије за I. разред гимназија, од г. Љуб. Миљковића, професора.

Савет је одлучио: да се прво упита г. Миљковић, хоће ли чинити какве измене при прештампавању овога уџбеника или неће, па ће према томе Савет доцније донети своју одлуку о овоме питању.

X.

Саслушан је усмен реферат г. Јевр. А. Илића по молби Вождара Миљковића, учитеља, који је молио да му се неке привремене године учитељске службе урачунају у стадне.

Савет је, усвајајући мишљење г. референта, одлучио: да се молитељу не може молба уважити.

XI.

Саслушан је усмен реферат г. Јевр. А. Илића по молби Милоша Краснојевића, који је молио да се његовоме сину Јанићију Краснојевићу, ученику I раз. врањске гимназије, повећа благодејање, које ужива из фонда пок. владике Вићентија.

Савет је, усвајајући мишљење г. референта, одлучио: да се молитељевом сину повећа благодејање од двадесет на тридесет (30) динара месечно с тим, да ово има важити до краја ове школске године.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНЦИ 626., 628. и 629-ти
(ванредни) 13., 22. и 27. марта 1895. год.
у Београду.

Били су: председник, Свет. Н. Вуловић; чланови: д-р Вој. Бакић, д-р Драг. Мијушковић, д-р В. Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Стеван Ловчевић, Јевр. А. Илић, Дим. Јосић, архимандрит Фирмилијан, Стев. Давидовић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

На овим састанцима, по што је прочитано писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. јануара ове год., ПБр. 691., којим је спроведен Глав. Просвет. Савету на оцену „Пројекат закона о надзиравању основних и средњих школа“, претресан је поменути пројекат, који је примљен за основу дебате и, по претресу појединих одредаба у њему, онако, како га је Савет усвојио, гласи:

ПРОЈЕКАТ

закон о надзиравању основних и средњих школа.

Члан 1.

На основу члана 1. закона о уређењу министарства просвете и црквених послова од 14. јануара 1880. год. установљава се нарочити надзор над основним и средњим школама, који ће вршити стручни надзорници и Главни Просветни Савет, према одредбама овога закона и према наредбама министра просвете и црквених послова.

A. Надзиравање основних школа, учитељских школа и девојачких школа.

Члан 2.

Основне школе у појединим окрузима и у Нишу надзиравају *окружни школски надзорници*, а Београд ће имати засебног надзорника.

За сваки округ поставља се по један надзорник, а у оним окрузима, где има више од сто (100) школа, постављају се по два надзорника.

I. Окружни школски надзорници.

Члан 3.

Окружни школски надзорници могу бити они *професори* средњих школа, који су положили професорски испит из филозофско-педагошке групе наука (чл. 7. тач. ж. зак. о професорским испитима); у недостатку ових кандидата могу бити и они испитани професори, који су служили више од десет година у просветној струци а уз то су се кроз више година показали као ваљани над-

зорници основних школа, и учитељи основних школа, који су свршили учитељску школу и положили виши стручни испит и двадесет (20) година служили као јодлични учитељи.

Члан 4.

Главне су *дужности* окружног школског надзорника:

- 1., да бар један пут у школској години *прегледа* све јавне и приватне основне школе у свом округу и да, према потреби, поучава учитеље у правилном раду школском;
- 2., да надгледа службени рад *управитеља* основних школа, учитељских *већа* и месних школских *одбора*, и да их опомиње, да врше своје дужности према закону;
- 3., да се брине о отварању нових разреда и подизању *нових школа*;
- 4., да објављује *школске законе и наредбе* преко школских одбора и преко других власти;
- 5., да решава *спорове* између учитеља и школских одбора;
- 6., да *ислеђује кривнице* учитеља и да ове за мање кривнице опомиње и прекорави и да може казнити губитком плате до петнаест (15) дана;
- 7., да решава о *уписивању* и *исписивању* ученика основних школа;
- 8., да *одређује време* за мањи школски одмор, према месним приликама, и да решава о *прекидању* наставе у ванредним приликама.
- 9., да се брине о *попуњавању* упражњених учитељских места;
- 10., да *одређује заменике* болесним учитељима;
- 11., да води списак о *плати* и периодским повишицама учитеља и о *бројном стању* школа, учитеља и ученика у свом округу;
- 12., да поставља *управитеље* основних школа;
- 13., да учитељима даје одсуство до седам дана;
- 14., да води *преписку* између управитеља и учитеља с једне стране и министарства просвете с друге стране;
- 15., да подноси министарству *извештај* о стручном прегледању школа, а нарочито о настави, владању и спреми учитеља и о *напредовању* ученика;
- 16., да се стара о *свестраном унапређењу* основних школа и других просветних установа, које имају везе с основним школама у округу (књижница, читаоница и т. д.);
- 17., да сазива и руководи *окружни учитељски збор*, на ком се претресају разна педагошка питања и оцењују угледна предавања у основној школи.

Посебне дужности и *уапства* за надзиравање школа прописује министар просвете и првених послова у споразуму с Главним Просветним Саветом.

Члан 5.

Окружни надзорник има *плату* и остала права као и професор средњих школа.

Кад путује ради прегледања школа, онда добива осам (8) динара на дан. Ово се плаћа из окружног приреза на управне власти.

Члан 6.

Окружни школски надзорник има своју *канцеларију* у згради окружнога или средњег начелништва, где добива потребан намештај, материјал за писање, огрев и послугу. И ово ће се све плаћати из окружнога приреза на управне власти.

II. Главни надзорник.

Члан 7.

Главни надзорник основних школа може бити *професор* учитељске школе, који је десет година предавао педагошке предмете, или онај испитани професор, који је као окружни надзорник служио десет година.

Он води бригу о свима основним школама у земљи, као *референт* за основну наставу у министарству просвете, где му је и канцеларија. Главни надзорник има положај и сва права професора средњих школа. Поред редовне професорске плате и периодских повишица има још и годишњи додаток од хиљаду и осам стотина (1800) динара.

Члан 8.

Важније су *дужности* главнога надзорника ове:

- 1., да, према потреби, надгледа основне школе у целој земљи;
- 2., да прегледа *извештаје* окружних надзорника;
- 3., да надзирава *учитељске школе и девојачке школе*;
- 4., да руководи *учитељске испите* у учитељским школама;
- 5., да *извештава* министра и Главни Просветни Савет о стању свију основних школа, и да чини *предлоге* за поправку истих;
- 6., да израђује ове *послове*, које му повери министар и Главни Просветни Савет;
- 7., да, према потреби, сазива и руководи *скупи свих надзорника основних школа*, на ком се већа о напредовању основне наставе у целој земљи, о школским књигама и наставним средствима, о *наставном плану* и програмима предавања за основне

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

школе, о раду окружних учитељских зборова, и у опште о важним питањима, која се тичу основних школа.

Б. Надзиравање средњих школа.

Члан 9.

Надзор над средњим школама врше *два референта* министарства просвете: један за *хуманистичну*, а други за *реалну* наставу. — Референти могу бити они професори, који су бар десет година у средњим школама предавали: први филолошко-историјске науке, а други природно-математичке науке.

Члан 10.

Надзор над Богословијом и над религијском наставом у свима школама врши *начелник за црквене послове* у министарству просвете и црквених послова. Начелник може бити онај професор, који је бар десет година предавао богословске предмете у средњим школама, и уз то је радио на богословској књижевности.

Члан 11.

Надзорници средњих школа *дужни* су:

- 1., да бар једанпут у години *прегледају* све средње школе, које су им поверене;
- 2., да *прегледају* школске извештаје директора средњих школа;
- 3., да подносе Министру и Главном Просветном Савету извештаје о стању школа и да чине предлоге за поправку истих;
- 4., да израђују оне предмете, које им одреди Министар и Главни Просветни Савет;
- 5., да, према потреби, *сазивају скуп директора средњих школа*, на ком се већа о важним школским питањима.

Ближа упутства по том издаје Министар.

Члан 12.

Надзорници средњих школа имају сва права по чл. 7. овога закона.

В. Главни Просветни Савет.

Члан 13.

У министарству просвете и црквених послова постоји *Главни Просветни Савет*, који стоји изнад свију школских власти за основне и средње школе а под надзором Министра просвете и црквених послова.

Члан 14.

Чланови су Главнога Просвет. Савета: 1., *начелници* министарства просвете и црквених послова; 2., један професор правног факултета, два професора природно-математичког (1 природњак и 1 математичар) и два професора историјско-филолошког факултета (1 филолог и 1 историк); 3., главни надзорник основних школа и надзорници средњих школа; 4., пет професора средњих београдских школа по струкама (1 педагог, 1 филолог, 1 историк, 1 богослов и 1 природно-математичар).

Чланови под 2., и 4., постављају се на предлог Министра просвете и црквених послова Краљевим указом на три године. После тога времена могу се иста лица опет поставити за чланове Савета.

Члан 15.

Председника поставља Министар просвете и црквених послова између чланова Главног Просветног Савета, који су професори Велике Школе.

Погиредседник је увек начелник министарства просветног одељења. Он замењује председника, кад овај не дође на састанак.

Пословођ је један од секретара министарства просвете, кога министар одреди.

Члан 16.

На позив председников Савет се састаје редовно једанпут у недељи, док школе раде. Ванредни састанци бивају онда, кад позове председник, или кад нареди Министар.

Савет може радити онда, кад на састанак дође више од половине чланова. На састанцима се решава већином гласова. — Члан, који је у неком питању лично заинтересован, не може учествовати у решавању тога питања.

Члан 17.

Главни Просветни Савет ради ове послове:

- 1., оцењује *сирему* наставника средњих школа у сумњивим случајевима;
- 2., решава о *урачунавању* година службе наставника средњих и основних школа у сумњивим случајима;
- 3., кандидује Министру лица за школске *надзорнике*;
- 4., израђује *наставне планове* и *програме* предавања за основне и средње школе;
- 5., оцењује школске *књиге* и *наставна средства* за исте школе;

6., решава о *отпуштању* из службе учитеља и учитељица основних и средњих школа и предавача средњих школа;

7., прима *извештаје* о прегледању школа од главнога надзорника основних школа и од надзорника средњих школâ;

8., даје Министру мишљење о *законским предлозима* и важнијим школским наредбама;

9., прописује правила и програме за *испите учитеља* основних и средњих школа;

10., прописује правила о *испиту зрелости* у средњим школама;

11., оцењује књижевне и уметничке радове за школску потребу;

12., надгледа рад школских *надзорника* и извиђа њихове кривице;

13., решава *спорове* између школских надзорника с једне стране и наставника и школског одбора с друге стране;

14., чини *предлоге* Министру о свем што се тиче *унапређења* народне просвете;

15., води надзор над свима просветним задужбинама.

Члан 18.

Према пословима, који улазе у делокруг његовог рада, Главни Просветни Савет дели се у одељке, којих ће се број и рад одредити пословником.

Савет може позивати на састанке *стручна лица*, која нису чланови Савета, да му помогну при претресању појединих важних питања, ну та лица немају право гласања.

Исто тако Савет може бирати стручна лица изван Савета у нарочите *комисије* за оцењивање списа, учила и уметничких производа и може им одређивати награду за извештаје.

Члан 19.

Председник извршује саветске одлуке заједно с пословођом. Они подносе министру извештај о раду Савета, и објављују преко службених листова саветске одлуке, које су за јавност.

Жалбе против одлука саветских упућују се Министру преко председништва Главног Просветног Савета.

Члан 20.

Све одлуке Главног Просветног Савета подносе се на одобрење Министру просвете и црквених послова, који поближе одређује послове саветске и одобрава *пословник* за рад Савета.

Члан 21.

Чланови и пословођ Савета имају право на *бесплатно вођење* на српској државној жељезници, и од сваке седнице, на којој буду, по пет (5) динара.

Прелазна наредба.

Члан 22.

Министар просвете и црквених послова овлашћује се, да с овим законом о надзиравању школа доведе у склад законе о уређењу основних и средњих школа и закон о уређењу министарства просвете и црквених послова, у колико се прописи тих закона не слажу с одредбама овога закона о надзиравању школа.

Члан 23.

Овај закон ступа у живот кад се обнародује. Од тога дана престају важити: чланови 70. до 79. закона о основним школама од 31. децембра 1882. год.; закон о надзиравању школа од 21. марта 1881. године, у колико није укинут напред именованим законом, и закон о уређењу Главног Просветног Савета од 1. марта 1880. године.

С овим су свршени ови састанци.

САСТАНАК 630-ти

29. марта 1895. год. у Београду.

Били су: *председник*, Свет. Н. Вуловић; *чланови*: д-р В. Бакић, д-р Драг. Мијушковић, д-р Б. Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Ст. Ловчевић, Јевр. А. Илић, Дим. Јосић и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 626., 628. и 629. ванредног састанка.

II.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 23. марта о. год., ПБр. 4545., којим је спроведена Главном Просветном Савету на оцену молба г. Петра Јовановића, учитеља из Шапца, који је молио да му се неке године привремене учитељске службе уваже у сталне.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, да ову молбу проучи и о томе реферује Савету.

III.

Саслушан је усмени реферат г. Јевр. А. Илића по молби г. Петка Николића, учитеља из Пожа-

рвца, који је молио да му се три године привремене учитељске службе уваже у сталне.

Савет је решио: да му се ово време може урачунати у сталне године учитељске службе ну с тим, да то вреди само за пензију.

IV.

Саслушан је реферат г. Јевр. А. Илића по молби г-ђе Албијане Војићке, учитељице из Пожаревца, која је молила да јој се неке године привремене учитељске службе уваже у сталне.

Савет је одлучио: да се године, које је г-ђа Албијана Војићка, учитељица, провела у привременој учитељској служби, уваже у сталне године учитељске службе с тим, да то има важити само за пензију.

V.

Саслушан је усмен реферат г. Јевр. А. Илића по молби г-ђе Јулијане Ј. Лазаревића, учитељице из Београда, која је молила да јој се неке године привремене учитељске службе уваже у сталне.

Према реферату Савет је одлучио: да се г-ђи Јулијани Ј. Лазаревића не може молба уважити, пошто није имала квалификације за сталну учитељицу за време привремене своје службе.

VI.

Саслушан је реферат г. д-ра Јов. Цвијића, професора Вел. Школе, који реферује о последњим поправкама на „Карти Балканског Полуострва“ од г. Петра Манојловића.

Пошто су поправке тачно извршене по последњим примедбама те је на тај начин карта готова за штампу, то је према томе Савет одлучио: да се „Карта Балканског Полуострва“ од г. Петра Манојловића прими и као готова преда у штампу.

VII.

Прочитан је извештај г. Дим. Јосића о прештампавању Читанака за I и III раз. осн. школа.

Извештај гласи:

Главном Просветном Савету.

Поводом тим, што је Управа Државне Штампарије предложила г. Министру просвете и црквених послова да се Читанке за I и III разред осн. школа прештампају у извесном броју комада, упућене су ми обе књиге на преглед ради реферовања Просветном Савету: би ли требало приликом прештампавања истих књига чинити какве измене?

При прегледању нашао сам да се Читанка за

III разред може прештампати без измене. У Читавци за I разред није такође потребно чинити никаквих измена за сада у погледу садржине, али је тим потребније *штампати је крунијим словима*. Ја сам у самој књизи обележио код свакога чланка, којим словима да се штампа, а према „Прегледу“ свих врста слова којих има у Држав. Штампарији.

У вези са пређашњим мојим предлогом о уџбеницима за основне школе, који је примљен и одобрен од г. Министра, имам још напоменути ово:

У обе књиге треба приликом прештампавања унети песме, које су програмом одређене за декламовање и певање, те би тим постале излишне нарочите књижнице с тим песмама.

27. марта 1895. год.
у Београду.

Понизии

Димитрије Јосић с. р.
професор у Богословији.

Савет је одлучио: да се обе Читанке штампају за ову и идућу школску годину.

Што се тиче хонорара писцима Читанке за III разред, да писци поднесу понуду, па ће Савет решити на другом састанку.

VIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 13. марта о. г., ПБр. 4365., којим је спроведена молба г. Дим. Дукића, начелника окр. у пензији, који је понудио на откуп своје дело „Општу Историју“ од Иловајског.

Савет је одлучио: да се од г. Дим. Дукића откупи хиљаду (1000) примерака поменутог дела са 40% поуста, као што је и понуђено.

IX.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 11. марта о. г., ПБр. 4213., којим се пита: да ли се може прештампати „Српска Читанка за више разреде средњих школа“ од Свет. Н. Вуловића.

Савет је одлучио: да се прештампа толико, колико је потребно за школску потребу за три године.

Писцу пак да се да у име хонорара одсеком хиљаду и две стотине (1200) динара с тим, да буде дужан за ту награду и коректуру читати.

X.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 22. марта о. г., Пов Бр. 22., којим се шаље Савету на оцену молба г. прото-

синђела Виктора, професора Богословије, који је молио да му се уважи неко време проведено у служби предавачкој ван Краљевине Србије.

Савет је одлучио: да Главни Просветни Савет није надлежан да решава о оваквим молбама.

XI.

Прочитано је писмо г. Љубомира Миљковића, професора П. београдске гимназије, о изменама у његовој „Зоологији за I р. средњих нижих школа“ приликом прештампавања.

Писмо гласи:

Главном Просветном Савету.

На писмо од 18. ов. мес., СБр. 46., част ми је известити Главни Просветни Савет, да сам своју Зоологију за I разред гимназије са свим прерађену спремио за друго издање. Прерада се састоји у овоме:

1. Дугачке описе појединих представника у коју кичмењака ја сам скратио, за то сам пак

2. Додао неколико нових представника (на број 11) из свих вола и класа животињских, којих у I издању Зоологије није било, те је систематски преглед постао потпунији. Ово сам учинио на захтев г.г. наставника овога предмета у нашим средњим школама.

3. Опису оних животиња, што служе као тип за класу, додао сам и о унутрашњој организацији њиховој, у колико тога у I издању није било и у колико то може поднети за ученике I разреда гимназије.

Извештавајући о овоме Главни Просветни Савет, ја молим за дозволу, да своју Зоологију могу предати за штампање Управи Краљев. Срп. Државне Штампарије.

20. марта 1895. год.
у Београду.

Љубомир Миљковић с р.
проф. П беогр. гимн.

Савет је одлучио: да се позове г. Љ. Миљковић да поднесе Савету поправљено дело, и да каже: под којим условима нуди дело, према новим правилима о писању уџбеника, да се одштампа за две године.

XII.

Прочитано је писмо г. Ђ. Козарца, управника Државне Штампарије о прештампавању његове „Ботанике за више разреде средњих школа.“

Писмо гласи:

Главном Просветном Савету.

У моју „Ботанику за више разреде средњих школа“ не мислим овом приликом уносити никаквих знатних измена, док се не утврди нови наставни план, већ ћу се ограничити, ако се буде прештампавала, само на исправљање погрешака, које сам или сам сазио у току мојих предавања, док сам био и радио у школи, или на које ми је критика пажњу обратила. Исправке дакле ни у ком случају неће бити велике.

24. марта 1895. год.
у Београду.

Ђ. Козарац с р.
управник држ. штампарије.

Савет је одлучио: да се позове г. Ђ. Козарац, да каже услове, под којима даје дело према новим правилима за писање уџбеника у средњим школама, и то за две године.

XIII.

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова, од 28. марта о. г., ПБр. 5014., којим је спроведена Главном Просветном Савету на оцену понуда Јевте М. Павловића, оvd. трг., који нуди на откуп дела: „Државно-правни положај Босне и Херцеговине“, превод д-ра Мил. Р. Веснића, проф. Вел. Школе, и „Крај обала Охридског језера“, написао Бранислав Нушић.

Савет је одлучио:

1., да се дело „Државно-правни положај Босне и Херцеговине“ не може откупити, јер се не може употребити за оно за што је понуђено;

2., да се умоли г. Свет. Н. Вуловић, ректор Вел. Школе, да прегледа дело „Крај обала Охридског језера“ па да о том Савету реферује.

XIV.

Саслушан је реферат г. Свет. Н. Вуловића, ректора Вел. Школе, о „Словенској граматици“ од Љуб. Стојановића, професора Вел. Школе.

Према томе реферату Савет је одлучио: да се то дело прими као привремено уџбеник и да се штампа у толико примерака, колико ће бити дозвољено да се подмири школска потреба за три године.

Писцу је одређен хонорар од хиљаду (1000) динара с тим, да за ту награду буде дужан и коректуре читати.

С овим је свршен овај састанак.

НАУКА И НАСТАВА

НАСТАВНИ МЕТОД ВАСПИТНИХ ШКОЛА

Критички преглед о гледишта научне педагогике.

Wir müssen unsere Schuldigkeit thun. ...Ueberdies haben wir Grund zu dem Glauben, dass für das wahrhaft Gute trotz aller Anfechtungen und Hemmungen, die es findet, in der Welt zuletzt doch Raum ist...

T. Ziller.

„Нека нам високо министарство да и Методу, како морамо радити, ако треба да се постигне прописани циљ“, рекао је један школски раденик у згодној прилици. Ове речи изговорене су као протест против погрешних наставних планова и програма. У њима је скривен доказ, да у грађењу наставних планова и програма пресудну улогу има још државна, а не научна Педагогика.

У опште код сваког школског питања, а при грађењу наставних планова и програма у првом реду, могу се разликовати два супротна гледишта. Према једном гледишту имају се у виду, на првом месту, поједине науке са њиховим резултатима, у границама до којих се дошло, и савремене потребе, које се јављају као неопходне ради опстанка и даљег напредовања појединог народа. Према другом има се у виду исто то; ну, баш ради тог самог, узима се најстрожије за проучавање и како да се удесе наставни планови и програми; како да се изнађе најбољи начин, да се постигне оно, што је стављено у задатак народу, имајући при томе у виду и општи циљ човека у друштву. Према оном првом гледишту наставни материјал из појединих наука узима се и распоређује на школе и разреде, не обзирући се готово никако на психичке законе развића ученика, који треба да се приближују идеалном циљу човека с обзиром на захтеве практичне философије. Према другоме гледишту води се рачуна, да се унесе у наставне планове и програме само овај и онолики материјал, који најстрожије води ка општем васпитном циљу. За тим се тежи постићи концентрација целокупне наставе, и тек на основу обoga тражи се најбољи пут и начин, како да се и наставом, као важним и моћним фактором, допринесе општем циљу.

Прво се гледиште може обележити као гледиште државне Педагогике, а друго, као гледиште научне Педагогике.

Све дотле докле се наставни планови и програми буду удешавали према првом гледишту, дотле ће бити и оправдана повика против школа у опште, а против наставних планова и програма понаособ. И збиља, ова повика јавља се одавно, особито од како је заснована научна Педагогика, којој је био прави творац велики немачки философ Јован Фридрих Хербарт. Међутим несташе је, када се противност, која постоји између државне и научне Педагогике, по могућству измири; када се буду свугде и код сваког искључила мање више субјективна уверења и осећања; када се резолуције и мишљења свих школских раденика буду више имала на уму, пре него се буде доносио закон о буди каквом просветном и школском питању; када се научна Педагогика не буде више сматрала као анахронизам и када се не буде више веровало, да „was jeder thut, ist wohlgethan“; и када се на послетку не буде презирала педагошка теорија, јер лепо вели професор Т. Форт: „Verachtung der Theorie bedeutet Handwerksstolz.“

Да се споразумемо.

Криво би нам било, када би се помислило, да ми у опште устајемо против највишег просветног тела, *које је било позвано*, да се брине о школи, *још у њеном почетку*, као и о свима питањима, која дубоко засецају у живот школе. Шта више, ако би се и могло закључити тако што из нашег излагања, онда је узрок томе — наше невешто излагање. На послетку, све што смо напред рекли не важи само за нас, већ у опште за све образоване народе, који школе, као важној културном чиниоцу, поклањају довољно пажње. Ну, ипак за то нема сумње, да ће ово за нас у још већој мери важити, у колико смо ми нови и у сваком нашем послу најрадије подражавамо другим образованијим народима, па често у томе и претерујемо.

Ми смо до скоро имали наставни програм за основне школе, који нам није био по вољи и са свих страна викало се на њ. Тражиле су се измене, које су већ и учињене, и сада имамо нов програм за основне школе.

Наставни план за средње школе осуђиван је, и у току прошле школске године добили смо место њега нов наставни план. Овај нови план, и пре него је могао ступити у живот, доживео је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

много оправдане нападе, када се још претресао у појединим професорским колегијама. Ну, њега више нема, стари план важи поново док се не удеси нов наставни план с обзиром на реорганизацију средњих школа, која се намерава извести.

Што се тиче данашњег наставног програма за основне школе, ми смо још раније казали — пре него је и угледао света — да је то само бескорисно ново издање старог програма. Оправданост наших речи показује најближа будућност, јер, нема сумње, против њега ће се опет устати, пошто у њему нема *никаких* начелних измена, него је само извршена једна хируршка операција. А садашње ћутање, ми се надамо, није доказ о његовој ваљаности, већ једино доказ проучавања и испитивања.

Што се тиче нашег наставног плана за средње школе, који сад поново важи, мора се признати, да је и он створен више са гледишта државне Педагогике. Ну, буде ли и нови план удешен са истог гледишта, онда школе не могу рачунати на велику добит, јер ова долази само остваривањем принципа научне Педагогике.

Констатујући противност, која данас постоји између државне и научне Педагогике, ми у исто време признајемо, да за то наше школске раденике ова околност не може *сасвим* оправдати односно неповољних резултата њихова рада у школама. Мудро проучавање данашњих планова и програма и искрена тежња, да се наставни материјал што боље и што правилније обради, на основу принципа научне Педагогике, учиниће да се и код данашњих наставних планова и програма постигну много повољнији резултати, него је то сада случај. Не сме се узети да од програма све зависи а од самих раденика ништа, па да се тиме оправда зашто се не постижу повољнији резултати. Јер нема сумње, ако су раденици школски добри и подобни, онда ће и наставни програми великим трудом и правилним радом наставника, ако не бити добри, *а оно бар управљени на добро*, јер „удар нађе искру у камену.“ И збиља ми смо с наше стране на основу двогодишње праксе у школи стекли уверења, да би се и код наших данашњих планова и програма могло учинити далеко више него што је то данас. Ако би се потражиле сметње, које томе данас још стоје на путу, нашло би их се повише, као што су: нагомиланост наставног материјала, журба да се сав наставни материјал савлада, да се сврши у току године, па и неколико пута понови. Даље, једна веома велика сметња за учитеље — тежња да уговеју на-

зорима овог или оног надзорника, који се сваке године мењају, и на послетку — не као последње — што се у настави још нигде, бар код нас, не ради по једном извесном методу, који би био основан на психолошким принципима. С тога, имајући у виду ову последњу тачку, хоћемо да покушамо изнети *прави наставни метод* васпитних школа, како га схвата научна Педагогика, уверени, да ће се на основу њега моћи у школском раду постићи повољнији резултати и код садашњих наставних планова и програма. А надамо се, да ћемо овим учинити ма колико олакшице школским раденицима у погледу захтева, који смо навели у почетку а који се међутим не може извести ни у колико са гледишта државне Педагогике.

I.

Ако се ма и летимично разгледа васпитна теорија и васпитна пракса у историји Педагогике, одмах ће се у очити, да односно наставног метода влада још од најстаријих времена огроман број различитих мишљења. Сваки већи мислилац на педагошком пољу покушао је, да изнесе своје мисли, да одбаци туђа, према свом личном схватању, погрешна мишљења и да створи нов наставни метод. Па чак и сасвим обични школски раденици покушавали су да створе неке своје засебне методе. Отуда је дошло, да је Хегелов ученик Розенкранц рекао: да се у Педагогици ни са чим више не парадире него ли са Методиком, а да ни у чему нема ни више шарлатанства него ли овде.

Готово је немогуће избројати све методе, који су били и који још и данас где где важе. Аналитички, синтетички, генетички, хеуристички, догматички, механички, елементарни, дидактички, логички, демонстративни, практични, индуктивни, дедуктивни и т.д., и т.д. методи били су неизменично, а често и укупно, предмет особите пажње у школском раду. Ну, када су творци појединих ових метода почели узајмично нападати туђе методе, онда су у току времена сви ови методи почели губити свој кредит, који им се поклањаше. Тада би наступало време, када се све очекивало од наставника, а од метода ништа, јер им се слабо обрађаше пажња. И тако, док се неко време држало и веровало да је моћ и снага учитеља у његовом методу, дотле је сад настало време, када се почео презирати сваки покушај употребе метода. У колико нам је познато, поборника за ово може се наћи и у нас. Нема сумње да је ова појава вазда била од штетних последица. Што се пак дошло до оноликог броја различитих метода, биће да је узрок: велика ревност, да се што потпуније постигну зах-

теви наставних програма заједно са тежњом појединих педагога, да буду што оригиналнији и да тиме стеку часно име ауторитета. Осим овога, лепо вели професор Рајн, да су многи од оних појмова узети из Методологије, другог дела Логике, и то од нефилософа, које су после ситни педагози сасвим изопачили. Као даљи узрок било је: прецењивање личности наставника с једне стране, а с друге стране и страх, да ако се да вредност методу, онда ће се занемарити личност наставника. Али врло често се много подлагало на душу ученика, који ће и без методског рада моћи да асимилује материјал, који јој се пружа, па ма како текла сама настава.

Ну, поред свега наведеног, важан узрок било је и подцењивање педагошке теорије, јер се држало да је довољно провести неколико година у практичном раду, па да се могу проповедати нове васпитне теорије. Да је пак све ово утицало, да Педагогика изгуби много од своје важности и свог угледа, по себи је јасно. С тога је против овога био и Хербарт, наводећи, да један двадесетогодишњи наставник има искуство свог двадесетогодишњег шлендријанства и осећање свог дугог труда, али је питање да ли може имати и критику свога рада и свога метода.

Као даљи веома важан узрок оних разноврсних метода јесте и промена појмова — *манира и метода*.

Хердер је тврдио, да сваки наставник мора имати и свој засебни метод, који је он сам мудро створио. Ако би ово било истина, онда би сви методи, колико год би их било на броју, били оправдани. Али то је погрешно, јер се на овај начин оставља отворено поље самовољи наставника, која не познаје и не трпи никакве позитивне законе, у колико су они овде могући према данашњим резултатима сувремене Психологије. Сваки наставник има одвојене манире, свој одвојени начин, који доноси већ и по својој индивидуалности и „који не може напустити а да не изгуби лакоћу“; у овоме се поједини наставници и разликују један од другог. Ови манири добили су имена метода, јер су им се неподобнији наставници потчинили сасвим, и тако променом појмова створио се читав хаос називи-метода, који се не ослањају ни на какве позитивне психолошке законе, већ су резултат чисте самовоље или још боље невоље наставничке. Услед овога научна Педагогика није смела поћи овим путем, она је ово осудила, огласивши све то као чисту заблуду. Тиме је учињен знатан корак, да се и Методици почне подизати углед, који је био јако опао. Велики мислилац Песталоци био је такође увидео зло, па је, да би се избегле штет-

ности услед промене појмова метода и манира, покушао, да механизира васпитање, и то у добром смислу. И њему се има веома много да захвали на његову раду на пољу Методике. Цилер изреком признаје, да је Песталоци „*unser Zeitalter zum Zeitalter der Methoden gemacht*.“ Ревносни присталице Песталоција хвалили су се, да је он открио опште психичке законе и да је сасвим утврдио један универзални метод. Ово је, нема сумње, било претерано, зато су морали и претрпети велике а и оправдане нападе од стране Песталоцијевих противника. И тако и после Песталоција било их је, који су презирали сваки метод, очекујући све од личности наставника, а било је често и обратно, док је ово међутим доцније научна Педагогика решила у помирљивом духу а сасвим разложно: да кад се удруже, као једна целина, метод и личност наставника (рачунајући под тим и манире), да то води на прави пут.

Ми бисмо сад могли одмах овде приступити излагању наставног метода онако, како га схвата научна Педагогика. Ну, имају још две ствари, које треба претходно на чисто извести, а то су: 1) шта се у опште има разумевати под именом метода, дакле утврдити сам овај појам, и 2) колико у опште може бити метода, који се са гледишта научне Педагогике могу оправдати и признати.

Што се тиче прве ствари, разликују се два одвојена мишљења. Према првом, под методом се разуме како начин наставе, тако и избор и концентрација наставног материјала, а према другом само начин како треба да се обради наставни материјал. Оба ова мишљења имају велики број присталица. Међутим присталице првога мишљења, т. ј. они који под појам метода своде целокупни наставни план, далеко су многобројнији. Ово прво мишљење, нема сумње, и више је оправдано. Према Цилеру Методика, узета као једна целина, није ништа друго већ наука о психолошким законима, према којима се мора поћи како у погледу на поједине наставне предмете, тако и у погледу на педагошке принципе. На основу овога и сами методи не могу бити ништа друго, већ конкретни облици сталних и непроменљивих закона духа човечијег, који их у исто време и прописују. Ако се ово што смо по Цилеру навели потпуно призна — а ми држимо да у ово нико не сме посумњати — онда је логички закључак, да се под појам метода мора узети не само начин обрађивања наставног материјала, већ и избор и концентрација његова. О утврђивању правилног начина једва може бити говора, ако се не обзира на избор и концентрацију материјала, а ниједног овог, ако се опет игноришу психолошки

закони. Овде нас дакле сусреће читав систем ствари, које су једна за другу везане а тичу се наставног плана, и ми их најправилније можемо схватити у један појам о методу у ширем смислу. А пут сам, како треба и мора да тече настава, обележићемо појмом: наставни метод у ужем смислу.

Овде сад треба да се пречисти и питање: колико у опште може да буде метода у ужем смислу? Нама је већ познато, да је пређе у овоме била огромна разноврсност, да је било безброј много метода, од којих је сваки важио као оправдан. Ну, што се даље иде, све више се види, како се њихов број смањује, и то што год је се више проучавао дух човечији и испитивали психолошки закони његовог развића. Било је покушаја, да се број метода редуцира на четири, према томе, да ли је настава удешена за дете, дечка, младича или за женско у опште, као да су закони њихова развића сасвим засебни. Већ из овога покушаја јасно је, да се увидело да један згодан моменат, који се у настави корисно употреби, не може претендовати на име неког одвојеног метода, који иначе треба да важи у току целокупне наставе. А из овога је и јасно, колика је то бесмислица кад ко мисли, да је пронашао нов метод за географију, читање и писање, или други који наставни предмет, чега код нас такође има. Хербарт је као праве методе признао само *аналитички* и *синтетички*, т. ј. или се у настави узму на аналишу мисли ученика, које ови имају о неком предмету, па се погрешно исправи а непотпуно допуну и тиме знање прошири, или се настава почне од једног предмета, па се иде све даље и тиме проширује целокупно мишљење и знање. Са психолошког гледишта, када се испита како у души човечијој постају осећаји и представе и како се из ових образују појмови, не може се одобрити да ова два метода важе као засебни један поред другог, већ морају бити спојени, ако се хоће да очува начело које смо раније признали, т. ј. да су методи само конкретни облици закона духа човечјег, који их и прописују. Стој је ово у извесној мери правилно схватио, јер он је аналитички и синтетички метод схватао и као удружене под именом генетичког метода. Његова је мана само у томе, што задржава аналитички и синтетички метод и као засебне, разликујући дакле свега три различна наставна метода.

Из досадашњег нашег излагања могло се већ увидети, какав ће бити одговор односно питања, које смо ради извести на чисто, односно броја правих наставних метода.

Сви путеви воде у Рим, али је само један прави, најбољи и најпречи. Ми сви из искуства

знамо, да има ваздан обилазних путова, којима се да постићи извештан циљ у животу. Ми смо и свесни о свим оним тешкоћама, које сметају на тим обилазним путовима док се не дође до циља. Колико би се могло даље дотерати, када би се увек могао погодити прави пут, па да се не лута узалуд! Применимо ово и на наставу. Зар не би школе дале много веће и боље резултате, да су наставни планови и програми и методи били бољи и позитивнији? — Има доста обилазних путова, којима се може ићи и у настави. Ну, ти обилазни путеви често убијају дух ученика, често брзо постигну циљ, али је то пролазно и штетно а само зато, што су неприродни и нису основани на законима човечјег духа.

Заслуга је научне Педагогике, што је пречистила са свима могућим великим и малим методима и, на плећима сувремене Психологије, *засновала један једини прави наставни метод* по речима великог педагога, славног Словенина Коменског: *„да за све науке и вештине има само један једини прави природни метод.“*

Противници научне Педагогике, често људи, који не разумеју ни најосновније њене појмове, највише су устајали против њеног схватања наставног метода у овом смислу, па то још и данас чине. Они, не разумевајући ову ствар, тврде да се на овај начин ствара извесни шаблон и да се тиме наставни метод претвара у механички посао, који наставнику не допушта никакву слободу, нити самостално мишљење и рад. Међутим они су баш овде у овоме у великој заблуди, а ово је и доказ, да нападају једну ствар, коју и не разумеју. Јер баш научна Педагогика тражи, да наставни метод буде строго основан на психолошким законима развића ученика. А познати и испитивати ове законе, то није лака ствар, за то треба велике спреме и истрајности. Откуд може онда бити речи о шаблонисању и о механичком послу, ако се ради на основу закона развића ученика?! И зар је остављено мало поље за самостални рад и мишљење, ако се у овоме буде доследно радидо, и на послетку, зар ту није дата велика слобода сваком наставнику? Овоме не сме нико противно тврдити, ако је збиља противан механичком раду, и ако тежи за правом слободом, *јер слобода није ништа друго, већ рад у границама закона.* А то, и ништа друго, хоћемо и ми. Не разумемо онда, какве би биле препреке једном једином наставном методу, како за Веронауку, Историју, Јестаственицу, Математику, тако и за све вештине, ако се само ради доследно принципу, који је темељ научној Педагогици, т. ј. да се свугде

у настави код свих предмета полази од опажања и очигледности и иде све даље ка појмовима, како иначе у опште у нашем психичком развијању и бива. Ми у осталом и нећемо нити пак замишљамо један наставни метод, на основу кога би се цео наставни рад свео на питања и одговоре, као што је то било у нашим ранијим уџбеницима за школе, катихизису, познавању природе, и т. д. Такав метод био би само механизам, који, пружајући наставнику кад сувише много кад сувише мало, одузима сваку слободу и не допушта ни да се мисли ма о каквом психолошком закону. Зато у опште и не може бити речи о једном методу, према коме би текао рад као по неком шаблону, као што је то хтео Песталоци.

Овде би нам се могло још поставити питање: да ли смо ми у опште у стању, да у раду изведемо овај једини правилни наставни метод? Одговор на ово, морамо признати, мора бити у *извесној мери* негативан, али само у *извесној мери*. Ово је још идеал метода бар садашњости, у колико су психолошки закони развића неиспитани до апсолутности у опште, и у колико се код појединих индивидуа имају непрекидно да испитују. Ну, овај идеал метода није основан на голим апстракцијама духа човечјег, већ је истављен на основу стварности, коју репрезентују данашњи резултати савремене Психологије, која нам даје доказа, да смо у могућности, да се све више и више приближавамо овом апсолутном, идеалном методу. А у овом приближавању састоји се постигнуће и оправданост нашег наставног метода, који ми заступамо са гледишта научне Педагогије.

II.

Изложивши општи део о наставном методу, на реду је да га изнесемо и у поједностима онако, како важи за све наставне предмете, остављајући на страну и различне облике у којима се јавља при настави из појединих предмета, јер ово долази у задатак Специјалне Дидактике. А напред смо рекли, да различни облици не значе и број различних метода, пошто су закони вазда исти, па ма какви били облици.

Настава има задатак да образује мишљење, а тиме се тече и знање. Вредност човека не цени се само по знању, већ по вољи, која не подцењује знање, пошто без знања нема ни воље. Знање је дакле једно средство за образовање воље и моралног карактера. Да би се пак знањем образовала воља, мора се створити *интересовање* код ученика, јер *интереси су* главни услов за постављање и образовање воље. Из овога излази, да је

настава важан чинилац васпитања, а према томе јасно је и од колике је вредности *учење* и метод правилног учења, који ће моћи да створи и олакша што веће интересовање при учењу. Како пак треба да то учење тече, то је наш задатак да овде изнесемо.

Пре него се пак и почне сам рад у школи, ваља знати, да се не може, или бар не би требало, ма какав материјал унети у наставу, већ само онај, који служи општем васпитном циљу било директно било индиректно. А ово се одређује на основу признатих начела за избор наставног материјала. Међутим наши наставни планови и програми су у овоме врло много изостали и потребују знатних измена.¹⁾ Колико се материјала узима за један разред за годину, месец, недељу или само за један час, зависи опет од тога, какав је наставни материјал по својој природи, т. ј. да ли је више конкретан или апстрактан, и да ли га према томе ученици могу теже или лакше схватити, а с друге стране зависи и од тога, каква је индивидуалност самих ученика. Тек на основу овог двога избећи ће се све погрешке, које могу имати врло рђаве последице, а у томе је остављена потпуна слобода наставницима, који према својој увиђаности имају да то изведу. При овоме је главно, да се материјал правилно распореди и у извесне мање целине подела, које су назване *методичке јединице*.

Методичке јединице не смеју се произвољно одређивати, оне морају бити основане на науци из које је узет материјал, јер из њих се код ученика мора створити извесни систем од појмова. Њихов је циљ једино тај, да се олакша преглед, и да се што лакше а правилно удеси ток учења, онако исто, као што се свако дело за одрасле, било научно или забавно, дели у одељке, да би га могли лакше схватити. Што су дакле главе и одељци у једном делу за одрасле, то су методичке јединице за ученике.

Када се цео наставни материјал из појединих предмета распореди и одвоји у методичке јединице, онда настаје обрађивање према томе како је обухваћен методичким јединицама. А још пре обрађивања појединих методичких јединица истиче се *циљ*, који се има постићи.

Код нас је ово, смемо слободно рећи, нова ствар, и ако знамо, да су је поједини стручњаци (д-р В. Бакић) износили.

У основним школама, где се обраћа полична пажња дидактичким начелима, ово се не практикује по правилу. А где ово изузетно бива, ипак се примењује погрешно. Наши наставници у

¹⁾ Види „Нова Школа“... од Љ. М. Протића.

основним школама често у почетку предавања поставе по неколико питања, која ученик увек и не разуме на што су, и тек доцније каже се, шта ће се као ново учити. А обично се од оних уводних питања прелази на сам рад и отпочиње се предавање о некој новој ствари а циљ се и не нагласи. Многи опет мисле, да је ово много боље и корисније, јер се сматра да се ученици на овај начин одржавају у запетој пажњи, да концентришу мисли и боље прате предавања, што у осталом могу веровати само врло наивни људи. Такве људе тешко је и извести из те заблуде речима и упуствима, па ма како ова била разложна. Њих би требало помоћу експеримената разуверити у том њиховом веровању. Треба само наћи неку књигу, на првом месту какав роман, отворити негде у средини, дати им да до краја „прочитају са запетом пажњом и интересовањем“, и онда тражити да то и схвате. Тек онда би видели, шта значи тражити и од ученика да са интересом прате предавање, у коме им није претходно означен циљ.

У средњим школама такође се по правилу не истиче циљ, већ где то и буде, више је случајно, а то опет нема никакве вредности.

Међутим циљ је од особите важности. „Он је у настави управо психолошко-методичка нужност“, јер он отвара пут новим представама, које се у свести имају тек образовати, даје правац мислима, скреће пажњу само на извесне предмете и чува од расејаности. „Почне ли настава без овога, онда се у свести сусрећу представе, које се наставом пробуде, са онима, које су већ биле у свести. Услед тога настаје треће; старе преставе услед веће јачине непрестано продиру у свест, а због тога нема живе пажње, пријатног учешћа у наставном раду, а зато често и само слаб успех“, вели професор Рајн.

Ово би био чисто психолошки моменат, који иде у прилог истицања свести за сваку методичку јединицу, па и за сваки час школског рада, јер се методичке јединице не могу увек и из сваког наставног предмета довршити за један час, већ трају и по неколико часова. Отуда и долазе посебни циљеви за поједине часове, док год траје једна иста методичка јединица.

Али, и са етичког гледишта може се доказати нужност истицања циља.

Истицањем циља ученику стоји у памети свако предавање као један проблем, који се очекује од њега да га реши. Он тада не само да прати сваки рад са јачом пажњом и већим интересовањем, већ и концентрише све своје умне снаге да лакше дочека решење проблема, а тиме се образује и јача

воља, која је и крајњи, највиши циљ васпитања и васпитне наставе. Какав мора бити рад и са колико воље напрежемо наше снаге, ако му не знамо циљ?! Који човек ради без циља и какав би морао бити? Деца ни у игри не раде ништа без циља, па ко сме онда тражити то од њих у школском раду?! — Циљ је дакле нужан, јер без циља ради само машина од које не тражимо нити веће умно усавршавање нити јачање моралне воље.

Ну још нешто, па да пређемо на сами процес учења.

Није довољно само истаћи циљ. Ко само то уради, тај је урадио толико исто, колико и ништа. Формулисати циљ, који ће имати вредности, није лак посао. Овде су опет меродавни психолошки моменти. Ако је циљ апстрактан, ученици га неће схватити, неће га разумети, и такав циљ промашиће циљ; он дакле не сме бити формалан, јер је то од њиховог схватања врло далеко. Он мора бити реалан, мора бити везан за неки конкретни случај и као такав децем искуству близак. Само такав циљ, који стоји у вези са децијим искуством и са њиховим представама, има доста заједничког, биће правилан циљ, који ће бити од велике вредности. Идеал је пак овде, да се ученици при настави тако упуте, да увек за сваки час одређују циљ и да га сами истакну. Јер такав циљ, који они сами одреде и истакну најбољи је, па ма како је они формулисали. У таквим случајевима расте и јача воља, што је опет највећи доказ о ваљаности наставног метода. И ми сами одређујемо себи циљ у раду, што је сасвим природно, па на што онда не би било и код ученика?!

Када је истакнут циљ, онда тек долази сам процес учења.

У нашим школама већином се постављају правила а после тек долазе примери, који треба да објасне правило и да га ученици на тај начин лакше схвате и запамте. За доказ овоме довољно је да подсетимо читаоце на њихову најближу околину, па нека се сете баш и свог личног рада у школи, ако су само наставници. Узмите и који уџбеник, који се употребљава по нашим школама, па ће вам и он дати довољно доказа за то. А ми се бар у опште врло строго држимо уџбеника у нашем раду у школи. Код нас се ученицима у основним школама скоро вазда, као и ученицима у средњим школама, дају готови појмови, које треба да науче, а кад држимо да су их запамтили и научили, онда им наведемо по који пример, причицу и т. д. као неку посланицу после оног кључања, и онда се сматра да је учињено све што је требало.

Ко не зна од нас, како се само учи наш рођени српски језик! Правило па пример, правило па пример, па тако непрекидно док се не сврши цео предмет како у једном тако и у свима разредима. Прво се дакле утврђују појмови, шта су гласови, слогови, речи, и т. д. Природне науке — у средњим школама — полазе од дефиниција самих наука, па се прелази на групе, фамилије, класе и редове. Па и у Математици не иде боље.

Доба школовања, то је доба кад ученици имају најбоље и најјаче памћење и они збиља памте. На испиту се види успех, ми смо задовољни а радосни су и ученици, јер су се опростили неоправданог мучења услед оваког учења.

Ко сме рећи, да је овакав рад правилан и какво име носи оваки метод? Ко се сме похвалити да оваквом наставом још и васпитава? — Та то би могао само онај тврдити, који се у наставном раду не разуме и кога треба одвојити од школе и омладине, да је не упропашћује, а о добити некој не може ни бити говора.

Па како да се удеси да тече настава што правилније, ако не и апсолутно правилна?

И овде је опет једино меродавно психолошко испитивање, јер само на основу психолошких принципа моћи ће се наћи правилни пут за учење.

Раније смо споменули, да настава треба да образује мишљење. Настава дакле има да да ученику што већи број појмова, јер што више појмова тим више знања. Треба дакле изнаћи тачно пут, којим човек најлакше и најправилније долази до сигурних појмова а да се при томе испуни и други захтев — да се створе интереси, пошто само на овај начин расте и јача воља и морални карактер. И Психологија нам овде даје упутства, како треба да се поступа у настави, јер нас обавештава о путу којим се долази до појмова.

Велики немачки филозоф Имануел Кант рекао је: „Очигледност без појмова је слепа, а појмови без очигледности су празни.“ При очигледности дакле, према овом ставу, не сме се остати, она је само прво. Без очигледности појмови су празни; да се дође до појмова треба да претходи очигледност, појмови су по реду на другом месту. Настаје питање: како се долази до очигледности и како од очигледности ка појмовима? Када се ово разјасни, онда је нађен и пут, којим треба да иде настава, онда је нађен прави наставни метод.

Очигледност је полазна тачка целокупне наставе, она је основ целокупног мишљења. Очигледност је резултат опажања, а ово је једино на основу личног искуства.

Живећи у свету нама долазе разни утисци од појединих објеката, који се налазе у простору; као последица тих утисака јесу осећаји, као одговор душе на спољне утиске. То су управо представе у ужем смислу. Ми изађемо у поље и видимо једно дрво; ми опажамо, да оно има корен, стабло, гране, лишће и плод, и све се то стапа у једну представу дрвета. На тај начин у нама постају и представе о разном дрвећу и о разним предметима у опште. Ми дакле прво добивамо поједине представе као слике појединих предмета, које у ствари нису просте, већ сложене. Јер код представе о једном предмету ми смо свесни разних особина његових, које чине и саму битност његову. Очигледност нам дакле даје конкретни материјал знања, а духовна радња при очигледности, то је *аперицепција*. Аперицепција има да створи што јасније и што живље представе, а да то буде могуће у што већој мери, потребно је опажање, које је опет могуће само на основу свестраног и општег искуства, како спољашњег тако и унутрашњег. Ну, са овим се дух човечији не сме нити хоће да задовољи. Он тежи, да представе, које је на основу очигледности стекао, потенцира и да им тиме прибави већу вредност.

(Свршиће се)

О РЕГИСТРИМА

Главну улогу у вокалној музици имају регистри. Ко их са успехом уме изнаћи и неговати, тај има благодаран и племенит посао. Има ли што год лепше и дивније, него кад му ученици красно певају, и своју околину умилним песмама очаравају.

Има случајева, али су ретки, да природа некога деним гласом обдари; но кад бисмо ми чекали на природу, био би врло мален број добрих певача. Да бисмо природи доскочили, музичари су годинама истраживали путове и начине, да школовањем и вештином накнаде оно, што је природа ускратила.

Стари италијански учитељи највише су допринели, што данас имамо јасно одређених правила за човечји глас. Па и ако су многи одступили од те методе, опет се много њих натраг вратило.

Једна од највећих особина код певача јесте, имати потпуно једнак, или боље рећи, изједначен глас. Данас врло ретко чујемо доброг певача — вештака (о дилетантима не може овде ни говора бити) да му је глас у целом обиму мекан, јасан, пун израза, једнак у јачини. Ваљда је природа

сад мање издашнија у лепим гласовима? Не, у другом чем треба узрок томе тражити.

По мишљењу искусних теоричара, оскудица у добрим певачима је, што данас врло мало има добрих учитеља, и то не само код нас, него и по европским престоницама има толико незналица, да не знате коме свој орган да поверите, а да вам га не упропасти. Сваки има своју методу, и без сумње да ће сваког зачудити и невероватно изгледати, кад му испричамо, да има и таквих учитеља, који свом ученику препоручују, кад неки висок тон не може исневати, да се ухвати за сто, и тако маха добије, да га избаци.

Но пређимо на ствар. Узмимо један потпуно необразован глас, и нека нам отпева од најдубљег свог гласа неколико тонова горе у висину, одмах ћемо приметити разлику у боји, неједнакост у јачини, и различито почињање тона. Пођемо ли даље у висину, на једанпут добијемо сасвим други глас, звучи друкчије. Ученик, чим дође на те нове тонове, приметимо да наилази на неку сметњу. Пажљив посматрач ће видети код ученика промену у лицу, уздиже обрве, зацрвени се, малакше у дисању и т. д. Мушки гласови ће нарочито осетити ту промену, јер им се грљан покреће, и докле се у почетку певања поступно дизао, сад променом гласа на једаред пада, да се с другим редом тонова поново дигне. Без сумње мора бити, да је механизам извођењем првог и другог реда тонова различит. Зато вештина певања дели оба реда тонова, и назива их *гласним регистрима*; а место где други регистар почиње, назива *прелом* или мењање регистра.

Ту промену у гласу опазили су музичари пре много година, јер ево шта каже Манчини у свом чувеном делу, које је још 1774 год. изашло. Има примера, али врло мало, да певач, природом обдарен, може све грудним гласом певати. Значи, да се још онда водило рачуна о регистрима.

Регистар обухвата ред тонова, који су по боји и карактеру једнаки, а разликују се од тонова другог регистра, што овај сасвим другу боју и други карактер има. Према томе дубље и средње тонове називамо *грудни регистар*, а више тонове *фалсет* или *voix mixte* или *petto falsetto*. Осим та два регистра имају женскиње за највише тонове регистар, који називамо *главни* (Kopfstimme).

Мушке гласове делимо на три врсте: на високе, средње и дубоке — тенор, баритон и бас. За мушке гласове најважнији је *грудни* регистар; њега делимо на двоје: на *отворен* (offen) и *затворен* или *заклопљен* (gedeckt) регистар. Осим та

два регистра употребљавамо и трећи, који се назива *фалсет*, али само у вишим тоновима за нежније и тихо певање.

Код тенора је прелом међу *отвореним* и *заклопљеним* регистром између d на четвртој и f на петој линији, а готово на истом је месту и прелом међу *заклопљеним* и *фалсетом*. Преломи код баритона су три до четири тона ниже, а код баса још за толико ниже.

Заклопљени грудни регистар најлакше се налази, кад ученик узме највиши тон, што може певати са отвореним регистром на вокаду „а“ или „о“, и на том истом тону пређе у вокал „е“ или „и“, глас му се одмах заклопи и осети се разлика између регистара.¹⁾ Исти регистар у почетку доста тамно звучи, но марљивим вежбањем постаје све светлији и лепши, тако да се у боји и јачини потпуно изједначи са отвореним регистром.

Фалсет код мушких у почетку врло непријатно звучи, шишти, таман, слаб, готово као дах, да би ученик највише волео, кад би га се опростио. Марљивим вежбањем добивамо врло лепе и умљате тонове. Препоручује се ученицима да у почетку што више на светлијим вокалима вежбају, отвореним вокалима постигне се шири тон. Ко не може фалсет да пронађе, најпрактичније је подражавање женског гласа у високим тоновима.

Дечји и женски гласови деле се тако исто на три врсте, и то: на високе, средње и дубоке — сопран, мецосопран и алт. Код сва три гласа имамо три регистра: *грудни*, *фалсет* и *главни*. Грудни регистар код сопрана почиње од „с“ испод до „g“ на другој линији, од „g“ почиње фалсет и пење се готово до двапут подвученог „с“.

Првих четири до пет тонова врло су слаби, а они даље од природе снажни, тако рећи најлепши тонови, што их деца, а нарочито женскиње, имају. Рекли смо да су први фалсетски тонови слаби, али марљивим певањем изравна се са грудним регистром, и онда имамо у главном изједначен глас, који је у стању по неколико часова без умора певати. Може ко год помислити, на што мушкој деци фалсет, кад ће променом (mutation) добити други глас. После промене гласа, фалсет остане где је и пре био, само добије другу боју, постане сорнији.

Певао ученик ма који глас, увек ће му фалсет добро доћи, имаће лепу, лаку, и сигурну висину,

¹⁾ Код *заклопљеног* грудног гласа осети певач неку промену, грло се сузи, и као да се један део гласнице поклопи. Како се то дешава? Нису ни *физиолози* на чисто, али битне разлике има између та два регистра.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

а то је свакако велика добит, јер и учитељ и ученици највише угроше времена око стварања висине. Главни регистар (Kopfstimme) почиње код сопрана од „f“ на петој линији, а може да се образује да чак до трипут подвученог „f“ дође. Најлакше се знаће, кад на тону „e“ или „f“ ученица сасвим тихо пева.

Исти регистар је јако сродан са фалсетом, и може на једном тону један у други прелазити, из piano у forte без по муке и обратно. С тим регистром мора се врло обазриво поступати, јер неумешним и претераним певањем лако се цео глас руинира. Код мецосопрана преломи су као и у сопрана, а код алта према особини гласа, јер је природа учинила своје.

Свака врста гласа дели се на двоје, и то: на Soprano acuto, di agilità — јако висок и покретан сопран, Soprano sfogato, di forza — висок — снажан сопран; Mezzo-Contralto — алт са лаком висином, Contralto — дубоки алт; Tenore lirico, di agilità — висок и нежан тенор, Tenore eroico, di forza, снажан, јуначки тенор; Tenore baritono — баритон који више нагиње висини; Basso baritono cantate — баритон који више дубини нагиње; Basso buffo — комички бас, Basso profondo, serio — дубоки бас за озбиљне улоге.

Врло је важно знати, да код изједначавања регистара пису границе тако строго од природе повучене, да се не могу гранични тонови од оба

регистра ујединити. Италијани зову те тонове од оба регистра ште стоје најближе прелому „il ronicello“, то значи мали мост, јер је у ствари тако; на тај начин можемо и ту провалију да вежемо, и лако из једног у други регистар да пређемо.

Регистри требају добре стране један другом да позајмљују: грудни — чистоћу, јасноћу и окретност од фалсета, а овај опет сјај, округлину и осећај од грудног; а ниједан не сме бити бољи од другог, у свем треба да су једнаки.

Многи учитељи (нарочито у нас), мислећи код сопрана од заклоњеног грудног регистра да је фалсет, вежбају га као таквог, одвуку га (форсирањем) до „с“ на трећој празнини а и више, те га споје са горњим тоновима фалсета, који су од природе снажни, и тако мисле да су изједначили глас. То је погрешна метода, јер у тој висини није у стању ни дете ни женскиње са заклоњеним регистром лепо, меко, лако и дуго певати; тако певање води очитој руини. На жалост, то ћемо свуда наћи: у позоришту, певачким друштвима, средњим школама, а нарочито на Вишој Женској Школи. Већина чини ту грешку из незнања, а неки из нужде, што му треба што пре изравнат глас, па ма то дотичну ученицу и гласа стало. А шта да кажемо о певању у основ. школама? Али најбоље ће бити да о томе ћутимо. Дакле подела регистара у свима гласним врстама једнака је.

ПОДЕЛА РЕГИСТРА.

The image shows three musical staves illustrating vocal registers. The top staff is for Tenor (Тенор), the middle for Baritone (Баритон), and the bottom for Bass (Бас). Each staff is divided into three sections: 'отворен' (open), 'Заклопљен' (closed), and 'фалсет' (falsetto). The notes show a progression from lower to higher pitches, with the falsetto section being the highest and most delicate.

Поред све те теорије, која је тако јасна, опет се зато појавила читава збрка у погледу регистара. Тешко је веровати, колико различитих мишљења имају теоричари и учитељи певања о броју, обиму и имену гласних регистара. Неки неће ништа да знају о регистрима (а не кажу ни једну реч о томе), други узимају два, трећи три. Било их је који су поучавали, да се бас и баритон само у једном, а тенор напротив у два регистра креће; међутим код женских гласова налазе, да има три регистра. Било их је таквих, којима нису била довољна три регистра, него пронађоше четири, па богме и пет у сваком гласу. Покушајмо да пронађемо узрок том претераном мишљењу.

Стари чувени певачи и певачице, који су располагали необичном виртуозношћу и техником, савлађивали су сјајно све тешкоће у погледу везивања и изједначења регистара, својим озбиљним и марљивим радом тако, да им је глас без обзира на висину или дубину, као саливен био. То је, без сумње, дало повода неискусним учитељима, да онако дрско тврде, како нема никаквих регистара. Од тог мишљења морали су брзо одступити, јер се јасно код рђаво школованих певача примећивао прелом регистара. Сад су опет поново почели да пазе на обим регистара, те према знању и умењу стварали различите нове теорије. Стару су поделу сасвим заборавили, или су је игнори-

сали (италијанске учитеље треба изузети, јер они остадоше верни старој школи све до данас) и наука о регистрима поче наново да се развија. Прво су додали тенору други регистар, јер је његов женски звук, а нарочито у високим тоновима стајао у опреци према дољним звучним тоновима. Обим високих тонова назваше *фистула*, а први регистар *грлени*, или природни глас. Тек доцније назваше их правим именом *грудни* а други *фалсет*, и пренеше та имена и на женске гласове (опет се вратише старој методи). Осим тога, често наилазише код нешколованих певача разлику у боји, а нарочито опазише, да је средина према положају виших тонова у опреци. Тенори су и даље певали све грудним регистром, а то се, на жалост, и до данас задржало. — Како је број добрих певача све мањи бивао, а највећи узрок беше, што је мало добрих учитеља било; са друге стране, што певачи од природе обдарени, скратише своје учење, па као полуизучени хитаху у позоришта — поче озбиљна пажња на изравнање регистара све више да се запушта. Таким радом, опазише теоричари, да разлика у боји и звуку све више избија на површину. То их примора да уведу три регистра за женске гласове; неки то усвојише, неки делимиче, а многи сасвим одбадише. Но при том се није стало; и у мушком гласу мислили су, да су пронашли *главни* регистар, тако да га баритон и бас за *комичне* ефекте употребљава.

Наравно да је та теорија имала својих противника. Многи нису хтели чути, да мушки гласови имају три регистра као и женски, јер веле да никакву разлику у боји и звуку нису приметили (?) осим грудног и фалсета. Други опет даваше само тенору три регистра, а трећи хтедохе за дубоки бас још један самосталан регистар да уведу; тај регистар спомиње и ^{Garcia} ~~Гарсија~~, он му даде име контрабасрегистар. Сваки је хтео свој проналазак да протурпи као најбољи и најнаметлији. Природно је да том приликом нису екстремни изостајали. На једној страни понови се и по други пут мишљење, да у човечјем гласу нема никаквих регистара; на другој опет тражише, ловише, крстише нове регистре! За сваку малу неједнакост у гласу, пронађоше сасвим нов регистар.

Сад тек после свега тога долази чудновата тетракордна наука од Манштајна и Нерлиха, да сваки глас има пет регистара. Ниједна теорија није могла добити опште уважење, тумарало се тамо, амо, и то само зато, што су игнорисали стару италијанску школу. А колико су гласова упропастили?

Поборници француске и немачке школе нису ту деликатну ствар ни додиривали, или само површно и у кратко су говорили — а ако су што опширно написали, њихов је резон врло нејасан био, да се готово ништа, а и све могло мислити. Данас огромна већина учитеља школује своје ученике и ученице по старој методи, па би време било да се и код нас почне, *али с правим*. Овај чланак написасмо за оне, који нису посвећени у вештину неговања регистара, шат се штогод користе.

Браће.

Д. Јан.

НЕПРОБОЈНА ОДЕЋА

ХИГИЈЕНСКА СКИЦА

Човек треба да је издржљив, треба да може да пркоси и ветру, и киши, и сваком злу времену, а да не постане одмах реуматичан па ни кљавичав. Тај захтев васпитачи свију времена исписују на својој застави — али, моћнија него све школе, показала се напредна култура, што човека њежи, размекшава, па му опет и поред тога пружа средства, којима ће моћи пркосити свакој непогоди. Цивилизовани човек није тако отвордио као Црнац са Анголе, који, посве го, у току једнога и истог дана сноси температуре од $+5^{\circ}$ до $+30^{\circ}$;¹⁾ он је

¹⁾ Сви подаци у температури, који се у овоме чланку помињу, јесу по стотиничноме — Целзијеву — термометру.

за хладноћу осетљивији од екваторијанца или Ескима, али ипак више подноси но и црнац или дивљак са хладних регијона, и корак по корак он осваја на земљи.

Културни човек навлачи другу кожу на себе, и носи своју климу ионајвише собом.

Он својом одећом надокнађује опирање свакоме времену, које он због свога промененога начина живота није као природни човек — црнац — могао издржати.

С тога је подесно одевање од веома великог хигијенског значаја. А то је човеку садашњег доба јасније, по и једвome од његових предака.

Питање о одевању постало је последњих деценија врло прешно — ту су нам читаве војске, које се у *вуну завуку*, или у *илатну за илатно боре*. Походимо ли коју хигијенску изложбу, видећемо да мануфактурне робе, чохе и рубља, не заузимају баш тако мало места.

Једна шетња кроз такovu изложбу врло је поучна, јер се ту види, шта све човек од овце или камиде отима, како се у памук или пртено платно завија, а понекоме ће и тешко пасти да се у овоме хаосу нађе, и да плеву од жита одвоји, јер *питање одевања* није више предмет само научнога претресања, већ и основа спекулативног предузећа. Кад дакле хоћемо да говоримо о материјама за одећу, морамо бити спремни, као да смо пред зоминим гнездом. — Па и опет усудићемо се да томе питању приступимо; покушаћемо да проговоримо коју о вредности материја, које треба да нас чувају од осетне мокроте кишне. — Ко зна, да не упаднемо са зла у горе?

Прокисле хаљине нису пријатне, па ни здраве. Искуство учи, да се у таквим хаљинама најлакше назебе. Вештачка кожа, коју човек справља са много муке, много је још у томе односу грђа од одеће многих осталих живих бића.

Добра „мати Природа“ превукла је пера већине водених тица, као и длаку толиких животиња, које су влази и кишама изложене — слојем масти, преко којег се сва вода слије. Она је и лишће толиких биљака снабдела фирнисом — масном бојом, — преко чије глатке површине водене капљице отичу; — све ове животиње могу дакле већ велике и јаке кише да поднесу. Али човек, који влакна за своју одећу узима пасивним путем од животиња и биља, при њихову преправљању лишава их масти и фирниса те тако погоршава своју вештачку кожу.

Ну то извесно није увек тако било. Први човек, који је вуну прео, остављао јој је маст, а тиме је добивао топлу и у великом ступњу непробојну одећу. Али у таквим хаљинама иду данас

још само пастири варварских народа, или сасвим заостали културни људи, јер материје те врсте немају никакве „апретуре“, не могу се бојити, нису лепе ни на око, ни угодне, а и да не речемо „фине“. Човек се од лепога тешко раздваја, и тако се још давно зачала у њему мисао и жеља, да нађе средства, којима би се тим тако лепо отканим материјама дала и *непробојност*. Пре 70 година — било је то 1823. године — све је радосно клицало, јер се чинило, да је тај велики проналазак одиста и учињен. Тада је у Шотланду живео један духовити хемичар по имену *Чарлс Мекинтош* (*Charles Mackintosh*)¹⁾ и он пронађе начин, како да се материје гумом учине непробојним.

Отпочеше се носити огртачи од гуме, и одиста, с поља није било мокроте, јер гума не пропушта кишу; али се изнутра звојило, јер ти огртачи не само да нису пропустили воду, већ ни ваздух. Сад се уверише, да тај проналазак, примењен на човека, има своју злу страну, а доцније, кад је и наука даље коракнула, била је и хигијена у стању да објасни, зашто ти мекинтоши нису здрави, и какви се захтеви стављају за хигијенску непробојну материју. Ми ћемо се морати овде осврнути на овај процес развића фабрикације непробојних материја, и умолити читаоца, да се с нама заједно упусти најпре мало у разматрање о топлоти човечјега тела.

Тај се одељак у свима готово уџбеницима понајбрже и отаљава. Вели се, да је температура човечје крви код здрава човека увек 37.5° , и да црнац у тронској Африци, Јевропљанин умерене климе, и Еским на северноме полу, имају увек исту топлоту тела, и да се ова у току једног и истог дана једва за коју десетину мења, т. ј. расте или опада. И то је у опште сасвим тако. Човек има свој апарат за регулисање топлоте, који стално изједначаје оно расхлађење с поља, као и загревање. Али и ово правило има својих изузетака, и баш ти изузеци су од неоцењивог значаја за разумевање питања, којим се сада занимамо.

Јер није увек у свима приликама тај апарат за регулисање топлоте у стању да човекову топлоту одржи на нормалној висини. Ми знамо, да се човек мрзне, кад му се топлота крви смањи до $+ 25^{\circ}$, а мора да умре кад се погне на 42.6° . Овакова колебања човечје топлоте јављају се свакако само у ванредним приликама;

¹⁾ *Mackintosh* је рођен у Глазгову 1766. год. Он је у својој фабрици у Crossbasket-у код Глазгова, 1820. године, *први* правио оловни шећер у великом. — 1825. г. поправио је фабрикацију „берлинског плаветвила“, а исте године извучао је и справљање челика жарњем гвожђа у угљо-водонику. 1823. г. назват је по њему огртач од гуме противу кишне влаге, познат са своје непробојности и у нас под именом: „мекинтош.“

али нас то учи, да је живот везан за врло уске границе крвне топлоте, а то нас гони и на закључак, да већ и мања колебања топлоте крви не могу бити за здравље повољна. Међутим, та колебања проишле — како се чини — и услед најмањих узрока.

У хладноме купалшту смањи се наша топлота; кад се свучемо и седимо један сахат у соби од $- 24^{\circ}$ — тада опадне температура нашега тела од прилике за 1° . Голи Црнац је тврђи и издржљивији. Он задржава своју нормалну топлоту и при разним температурама. *Све стоји до тога, какав је човеков апарат за регулисање топлоте — кожа.*

Кожа је најважнији орган за испуштање топлоте. Она је прожета многим крвним судовима, који су врло осетљиви према утицајима топлоте, јер се крвни судови, као и друга тела, на хладноћи сужавају, а на топлоти шире. Последица је томе, да је кожа на хладноћи блеђа — малокрвнија —, а на топлоти црвенија — пунокрвнија.

Ово уређење веома је важно по топлотну економију човечјега тела; јер, малокрвнија кожа одаје околини својој и мање топлоте од пунокрвније. Топла кожа, осим тога, производи зној, који својим испаравањем опет телу одузима топлоту. Овај начин којим се на врућини хладимо, а на хладноћи се чувамо од превеликога губитка топлоте — од врло великога је утицаја и на поделу крви у унутрашњим органима. Повуче ли се крв са коже назад, она преплави унутарње органе; буде ли та навала у врло великој мери, онда се прегреју унутрашњи органи, што може бити врло штетно.

Уопште се може поставити као правило: да се прекомерним расхлађењем крви производи мржњење, док су опет тако звани назеби понајвише последице прекомерног загревања унутарњих органа.

Али, осим регулисања топлоте, кожа има још један важан задатак: она је и орган за лучење тела. Доказано је, да се материје *оболевања*, *иа* и *саме бактерије*, *луче знојем*, а тако се у здравоме стању и неупотребљене, телу штетне, материје кроз кожу уклањају.

Из свих ових разлога мора се од подеснога за здравље одевања захтевати, да оно, док нас противу спољних утицаја брани, не прекида ни рад коже, као органа за лучење. Између осталог одео мора безусловно бити порозно, т. ј. ваздух мора кроза њ, и ако полако, продирати. Човечје тело мора и кроз ту вештачку кожу да испарава, а „мекинтош“ нису за то удешени. Они су, истина, за воду непробојни, али исто тако и за ваздух, те тиме отежавају испаравање и доводе лако до јаког загревања.

Али и прокисле хаљине су такође штетне. Вода затива поре у материји, те ова не пропушта ваздух, а осим тога влага извлачи из тела многу топлоту. Колико велики губитци у топлоти тела могу при томе бити, види се из прорачунавања *Петенкофер*-ових, по којима вода од само 50 грама прокисле вуне на обућу, ваља за своје испарење толико топлоте, са колико би се 250 гр. воде од 0° до кључања могло загрејати.

Па како толики људи морају да раде и на ветру, и на свакој непогоди уопште — те се тиме излажу киши, то се са највећим уставаштвом прегло са свих страна, да се пронађу непробојне, а у исто време и порозне материје. Хигијенски занат има знатну подлогу кад новачења ударе. Број изналазача као и фабриканата брзо је растао. — Покушавало се, да се натапањем ткања мастима, парафином, теер-ом и растворима соли, нарочито оцато-киселом пловачом, постигне жељена непробојност. Али потпуно и право решење овога питања, које је доста замашно, није се ни до данас постигло, и велика „прва награда“ и данас се још може добити.

У основи узев, сви предложени начини — ми их овде све не можемо побројати — нису никакво тешко вештачко дело, и према приликама готово сваки је у стању, да своје одело порозно — непробојним учини — у колико је то наравно могуће према данашњем стању технике.

Као пример навешћемо само *Хилер*-ов начин за намучне ткањине. Прво се натапају дво-процентним раствором стипсе једно 15 минута, за тим за једно четврт часа замоче у врео раствор 3 дела натронског сапуна и 100 делова воде — исперу се у чистој води, осуше се и уваљају. Нешто више пажње нужно је код светлијих и осетљивијих боја, јер ако случајно стипса није била потпуно чиста, лако се боје оштете. Уопште, много је боље такве непробојне материје од фабриканта поручити, јер он снабдевен свим средствима како треба, по науци — боље и сигурније може то учинити, а ово нарочито вреди за *чоге*.

Испитују ли се те, по бољем начину справљене, порозно—непробојне материје у односу на њихову употребљивост, то ћемо доћи до овакових података: те материје издрже сваку ситну кишу као и пљусак од 2—3 сахата, а да се *изнутра не овлаже*. Противу пљуска, који није баш сувише јак, могу по сахата да издрже. Тесна и утегнута места лакше прокисну но одљуснути и слободни крајеви.

Непробојност дакле није потпуна, али ипак је има и од помоћи је.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК 1895.

Што се тиче пропуштања ваздуха код тих материја, недостају нам, на жалост, тачнија испитивања, али се може узети, да је она за нешто мало умањена.

Лакше се зноји, при лепу времену, у капутима од порозно-непробојних материја, него у оделу од обичне чоге. Напротив, оно порозно-непробојно одело на киши пропушта више ваздуха но обично одело — а то је врло велико преимућство, јер нас зато мање загрева за време кише, а мање и расхлађује после кише, јер је мање воде у себе упило.

Повећање тежине материја овим поступцима тако је незнатно, да се не може ни у обзир узети — а тако исто и повишење трошкова је малено. Тако преправљене материје често су трајашније но обичне, па чак у пзвесном погледу сигурније и од мољаца. — Прањем губе нешто од своје непробојности, али се чохана одеда ретко и перу, а сем тога она се увек могу и после прања опет непробојним учинити.

Изгледа дакле, да је оправдано тврђење, да у хигијенском погледу преимућства код порозно-непробојних материја претежу, и да се ношња њихова може препоручити људима, који се много у пољу баве.

Наравно, да би даља испитивања по овоме врло добро дошла, и она ће временом и доћи.

Хигијена одевања је још, као што је познато, врло тамна област.

Идеал једног порозно-непробојног одеда биће достигнут, кад се успе да се добије влакно, које не упија воду. Вуна, свила, памук упијају воду, једни лакше, други теже. А можда се већ и налазимо на путу прављења непробојног влакна.

Сад се баш у Француској почела *свила вештачки од дрвета да гради*. Ту се дрво са азотном и сумпорном киселином претвара у неку врсту праскавог памука, а овај опет у разним растворима у неку слузаву колодијумску масу, из које се, под водом, сјајни свилени конци испредају.

О вредности овога фабриката, нећемо за сада још ништа пресудно да речемо; али није искључена могућност, да ће из хемичарева реторте изаћи једно влакно, које ће бити подесно за грађење порозне, непробојне материје.

Београд.

Нав. В. Вујић.

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ РАЗВИЈАЊА СРПСКИХ ЈУВАЧКИХ ПЕСАМА

НАПИСАО

Д-Р АСМУС СЕРЕНЗЕН

ПРЕВЕО

ЈОВАН РАДОНИЋ

УВОД И ПРВИ ДЕО: ЈУЖНО-ДАЛМАТИНСКЕ ПЕСМЕ ДУГА
РАЗМЕРА ПО ВРЕМЕНУ И МЕСТУ ПОСТАНКА СВОГА

У В О Д

(НАСТАВАК)

ХП. Новак (39.), Бановић Страхиња (40.).

а. Новак (39.). Песма ова стоји некако усамљена, а својом митском садржином подсећа нас — овде се пева, како је јунак узео вилу за жену — најпре на песму 43. код Бог., која пева о Јакшићима. Мотив је наравно пренесен само на Новака, као што је у песми 85. код Бог. пренесен на Вукашина, а у другим песмама на друге. Ко је дакле тај Новак и син му Грујица? Вранчић у своје путопису око 1550. спомиње, да се у Македонији поред Краљевића Марка много пева и о Новаку Дебељаку (упор. Вук III. 4. песма Дебелић Новаче). Како га назива *regulus Graeciae*, то би према томе могао бити један од македонских кнежева после владе Душанове. Иначе не знамо ништа више о њему. У Крижанићеву извештају — а о извештају биће даље речи — о садржини хрватских песама у XVII веку, броји се међу мајорес и heroes, те после Марка и Милоша долази на прво место. Како се у нашој песми спомиње Дунав, то видимо, да је његово име морало продрети са југа на север. Према томе држим ја, да треба тумачити представљање његова одношаја према Јерини и према зидању Смедерева у песми 1. у Вук. III књизи. Како се пак у млађим песмама (Вук III. 1.—7. упор. Бог. 107. и Милут. 149.) пева Новак као хајдук босански¹⁾, шта више јавља се као прототип хајдуштва, то мислим, да су се песме о Новаку дуго развијале, само је то развијање сасвим тамно. У песми 36. код *Aleksandri-a Novac* *și corbul* зове се баба Новак, које одговара старини Новаку

¹⁾ Бог. 107. песма — где Мостар још замењује позније Сарајево — показује, да је песма локализовала Новака у Босни тек много доцније. Невоја места о Новаку указују на бугарско порекло, тако, н. пр. Вук III, 6. улога, што је игра „стара планина“, спомињање „Сочија“, „бугарске хаљине“, даље у песми 7. локализовање у планинама више Једрена, чешће понављани назив „чичо Радивоје“, слагање са песмом 23. у Дозона и са 49. код Бог. (упор. ст. 75. и даље у Бог. 49. песми са ст. 100. и т. д. 125. и даље у Вук. 6. песми).

у срп. нар. песмама. У песми је он: *un viteaz d-aî lui Michai* (1593.—1601.) и постао је *Saraiflas* т. ј. порумунно се. Он избавља свога сина Грујицу из ропства у Цариграду, камо је овај својевољно дошао уз пркос саветима очиним¹⁾. Из целог излагања у песми провирује српски праоблик, особито је онај мотив чисто српски, када гавранови доносе главе. Овде се не можемо дубље упуштати у поду бугарску песму код Михад. где се „ајдут Дебел-Новак“ више пута спомиње.

б. Бановић Страхиња (40.). Ова је песма основа чувене, истог имена, песме код Вука под бр. 44. И овде је он као шурак Југовића. Јагић на стр. 242. упозорава, да су ови а и сâм Бановић Страхиња локализовани у Бугарској, односно у Македонији. То су ст. 111. и 112.

И бјеше ти се повратио ка лијепом Бугарији,
Ка лијепом Бугарији, к шурам својијем Југовићим.

Одавде је Јагић закључно, да је песма пореклом са југа, а да по времену пада пред крај XIV века. Али је и ова песма продрла на север, јер је у ст. 56. и 60. локализовање на Дунаву. По садашњем облику песме не може се поуздано утврдити и када је постала. У песми се нигде не спомиње рат с Турцима, нити каква одбрана од стране Срба. Тако исто нема говора ни о Косовској битци, што је знак, да је ова песма познија комбинација. Не може се одредити ко је Деналија Влаховић. Али ко је Бановић Страхиња, па ко су Југовићи?

Рачки у своје делу: „Вој на Kosovu“ на стр. 11. спомиње некога жупана Страхињића у Требињу, као савременика Вукашинова. Тиме смо дакле добили име једне властелске породице при крају XIV века. И ако Рачки на стр. 48. (према Ковачевићеву делу „Страхињић бан“ 1889.) идентификује Страхињу у нашој песми са династом Ђурђем Страцимировићем Балшићем, то ипак не можемо уз њега пристати, јер његова комбинација — као што је и Маретић добро опазио — полази са рђавога закључка на основу најмлађих песама. Већ су Јпречек, Јагић и други признали, да Југовићи морају припадати Македонији. Напоменућемо само, да се у песми не спомиње колико их је на броју, нити се што говори о њихову оцу. Исто тако не пева се овде да им је Милица сестра, нити имају каквих одношаја спрема кнеза Лазара, те се тиме и може растумачити једно врло тамно место у познијој песми о Бановић Страхињи. Песма ова ставља Југовиће у Крушевац. Њих је деветоро на броју, отац им је Југ Богдан,

¹⁾ Оваки мотив има и у бугарској песми 52. код Дозона.

а о Лазару и Милици ни спомена нема. Шта више из ст. 281. „но сву земљу нашу царевину“ изгледа, да су они владари у земљи. Како се овде тек Косово у чудној боји приказује! На Косову се скупила грдна турска војска, али нема никога, да јој на супрот стане. Југ не допушта својим синовима да иду са зетом у Косово, да их кољу Турци.“ У песми вели певач у опће: „није ласно у Косово поћи“ па даље ништа. Свакако су се овде сасвим различни елементи само споља прикупили, али се нису органски стопили. У песми у опште има много чудних појава, па које ћемо се осврнути у другом делу ове расправе. Напоменућемо само, да се у песми нису збиде обичне промене и прераде, него је на песму споља нешто особито утицало. У песми се опажа на много места мухамедански колорит.

Богинић упоредивши старију песму са Вуковом која има много сјајнији колорит од старије, с великим омаловажавањем осудио је старију песму. У старијој песми је причање у опште добро и мотив је тачно изведен. Новија песма има без сумње да захвали старијој на неколико лепих места. Ја мислим — у целини узевши — да је у старијој песми много боље мотивовано турско младо момче, него у млађој песми дервиш, који се онде са толиком јасноћом приказује. Свршетак је у Вука према укусу времена много хуманитарнији, него у старијој песми, а то исто опажамо и у песми 100. код Вука. Познато је, да се већ Карл Август¹⁾ при том моменту зауставио, те поуздано слутећи и открио новији модернији укус. Ми сада нисмо безусловни поштоваоци старог и варварскога, али знамо да су оба појма релативна, да не иду свагда руку под руку. У целини узевши новије српске песме имају много више варваризма, него старије.

Пре него што ову песму пређемо упозорићемо још на нека места, која се слажу са песмама о Марку Краљевићу²⁾.

- Ст. 10. Ако жалаш, мој брате, дворе твоје поробљене,
Стављ'ћемо царине по лијепој влашкој земљи —
- Ст. 21. Н'јесу мени, Стјепане, туђе сузе од потребе,
Ни да мене проклињу тужни власи сиромаси.

¹⁾ Карл Август био је велики војвода саксен-вајмарски и пријатељ Гетеов. Око себе скупио је био још и друге знатне књижевнике онога времена, као: Виланда, Хердера и Шилера. Гетеовим посредовањем упознао се са српским народним песмама, које је читао у Талијину преводу. Умро је год. 1828.

Пр. пр.

²⁾ Овде ћемо у кратко да напоменуемо, да би наша песма могла бити с једне стране прерада мотива о украденој жени (у песми о Марку и Мини од Костура), с друге стране могло би се у песми о Момчићу и његовој неверној жени и у песми о Богдану и неверној сестри (овде би посредовала песма о украденој сестри Јакшићевој) показати млађих издавања, управо подражавања.

Не може се знати, шта се хтело рећи под „влашка земља“ и „власи.“ Исто тако тамна је реч „царина.“ У Бог. 87. песми има иста така понуда од стране султана, а Марко као и Бановић Страхиња одбија понуде:

- Ст. 24. Што ли ти је западио дворе,
Скупићемо влахе својевољне,
Љепше ти ће оградити дворе.
35. Ја ти нећу узети хараче,
За то ће ме кмети сиромаси.
39. Кадар би ми оградиле дворе,
Клеће мене власи својевољни.

Речи султанове су разумљиве, јер ту влах значи хришћанин¹⁾, а опирање Марково је потпуно оправдано. У устима Југовића може влах и влашка земља значити само Румуна и румунску земљу, што свакако нема смисла. Царине пак могу значити само цареве замке т. ј. градиће које је цар дао сазидати.

Додир ове песме са песмама о Марку види се најбоље, када се упореди 25. ст. из ове песме „зашто нећу љубу моју наћи“ са ст. 43. и 44. из 87. песме код Бог. Понуда султанова да Марка ожени, сасвим је појмљива, а нејасно је у новијој песми, да браћа ни толико за своју сестру не маре, да им је много важније њега (Страхињу) оженили, него своју сестру из ропства ослободити.¹⁾

Друга група.

XIII. Марко Краљевић (4.—7. упор. 86.—92.)

Историјски Марко припада крају XIV века. Син Вукашина, који је пао 1371. год. у битци на Марци, владао је по смрти очевој једним делом у Маћедонији, а од год. 1385. морао је признати турско господарство. Погинуо је 1394. на Ровинама у борби Бајазита, против влашкога војводе Мирчета. Нешри, који је писао у почетку XVI века, вели, да се у боју на Косову Константин Дејановић са Турцима заједно борио против Срба. Овај Константин је савременик Марков, а у песмама се пева као побратим његов. Да ли се пак и Марко борио против Срба на Косову не знамо. Нешри у томе погледу не говори ништа одређено.³⁾

¹⁾ Код Милутиновића долази више пута „власи сиромаси.“ Вук има за то „сиротиња раја.“

²⁾ Па и увод подсећа нас сасвим јасно на увод у Марковој песми код Фили. 41., који је без сумње стар. (Упор. Милут. 37., стр. 46., други стубац). Увод сам по себи није довољан да га разумемо, али ћемо узети, као што се може најлакше разумети: да је ова песма — сразмерно доста позна — резултат дуготрајнога развијања из неке старије песме, која је фактички певала Страхињу, који је живео при крају XIV века. Садржину ове песме не знамо, али је она у току времена узела тему о отмици жене из Маркове песме.

³⁾ Нешри спомиње некога турскога војсковођу Малкошића. То исто име спомиње и Курицишић, као име много опеваног јунака. А да се не буде под тим турско-арапским покривалом крио назив Краљевића?

Из путописа друге половине XVI века знамо, да се Марко у македонско-српским покрајинама пева као славан јунак. Па која су то дела, што су га тако прославила? И на то не знамо одговорити. Обично се узима, да се није прославио делима правога историјскога карактера, него је ту био неки таман и загонетан случај, који је допринео, да се око његова имена од XV—XVIII века групишу скаске и песме. На жалост, врло је мало сачувано старијих песама, које би о Марку певале. У јужно-даиматинској збирци од г. 1700. имамо три песме; међу овима је само једна, помоћу које можемо пратити развијање песама о Марку у току од више векова.

Напред смо већ видели (противно Јагићу), да песма 6. код Бог. Марко и Андријаш не стоји ни најмање у свези с историјским носиоцима ових имена, те према томе не стоји у свези с осталим песмама о Марку, зато преко ње можемо овде прећи.

Песма 3. Ова је песма врло неразумљива због свога фрагментарнога карактера. Пада у очи локализовање у Босни и спомињање босанскога краља, које нас ставља натраг у XV век. Чудновато звуче сасвим немотивоване речи босанке девојке Марку:

Али не знаш, хурјатине, али си заборавио,
Давно ти су вјешала на сред Босне саграђена¹⁾

4. Ова је песма пресађена на угарско земљиште, и доведена је у везу са познатим нам мотивом из песме 20. код Бог. Овде је Марко заменио Секуду, као што је у 46. заменио Јанка. Марко је дакле, као што видимо, доста касно ступио у угарско-српски круг песама.

5. Ово је старија обрада познате песме о Марку и арапској девојци. По времену и месту не може се одредити, но тешко да ће бити старија од XVI века, јер се у њој спомињу Арапи.

7. Ово је позната песма о Краљевићу Марку и Мини од Костура. Она је врло интересна, јер од ње има врло много варијаната, који се по добу разликују (Бог. 86., 87. Милут. 37. Вук. 62., Филип. 41. по Јукићу. Качановски 147., 158., 159., до осталих варијаната нисам могао доћи). Како пак ова песма има неке извесне историјске подлоге, како се варијанти те песме, забележени око 1700.—1750.,

¹⁾ Ја мислим, да ће овде лежати клица онемо главном мотиву у 40. песми код Вука, те према томе држим, да ће се оно подсмехивање наславати на какву старију песму:

ст. 461/64. Јед је Марко турска придворица,
Са Турцима бије и сијече
Ни ће имат гроба ни укуна
Ни ће с' Марку гроба опојати.

Те стихове упор. са клетвом Вукашиновом у 69. код Милут., даље ст. 246. у Вук. 34. песми, ст. 298. у 17. код Петран. Могао би се закључити, да је у Босни живела традиција, која је знала ко је Марко т. ј. да је турска придворица. Ова би традиција морала потицати пре турских времена.

1800.—1850. не развијаху у правој линији, то нам ова песма може дати доста приближну слику развијања једнога дела српске јуначке песме.

У овој је песми историјска основа борбе Маркове око Костура и улога, коју је ту његова жена играла (упор. Јиречек „Историја бугарскога народа“ стр. 331. и даље). Мало је података, али и то је доста да се утврди, да корен наше песме допире у XIV век, и да она припада Македонији. И наша је песма већ самим именом Мина од Костура јасно локализована, и ако се доцније, као што ћемо видети, ово локализовање сасвим избрисало. Садржина песме ово је: У одсуству Маркову напада Мина на његове дворе, плачка и пали их, а мајку и жену му одводи у ропство. Марко се преоблачи у калуђерско рухо, те се доцне у ноћ јавља пред дворима Мининим, куца на вратима и моли за конак своју жену, која је изишла, да му отвори врата. Она познаје Марков „бијели кожух“ и коња. О том упитан одговара, да је Марко умро у манастиру, и да је њему оставио кожух и коња. Жена се на то заплаче, а Мина је почне да бије, на што Марко ражљућен потрже мач скривен испод мантије, и убија Мину. Да је садржина песме била првобитна овака, види се из поређења Бог. 87.¹⁾ и Филип. 41.²⁾ 86. песма код Бог. слаже се напротив са овом нашом као и с Вуковом у томе, што мотивише као и ове две Марково одсуство учешћем његовим у рату са Арапима. Са војном се доводи у везу и лажна смрт Маркова. Ту је дакле амплификација — код Вука³⁾ премаша сваку меру — која, када би првобитна била, то би је онда морали и сви варијанти имати. Још веће проширење онамамо у песми 86. код Бог., где са писмом султановим стиже у исто време и Минино писмо, у коме му прети, да ће му опљачкати дворе, ако оде на цареву војску. У пркос томе иде Марко по савету мајчину цару у помоћ.

Песма са оваквим уводом морала је постати већ у унутрашњости Србије, јер само овде могао је султан бити изнет у такој удози. О походу на Арапе није се могло говорити пре освајања Селимова у почетку XVI века. Песма овако проширена пада у XVI век, и у том облику прешла је у Угарску. У Угарској морала се песма променити, јер

¹⁾ Да је првобитније издавање у 87. код Бог., показује упоређење ст. 88. и даље са ст. 145. и даље у песми 7. код Бог.

²⁾ И Милут. 37. песма не говори ништа о борби са Арапима, него се ипак на стр. 57. при крају, види, да је старија песма, која је овој за подлогу служила, знала за ову битку. Млађе прераде код Качановскога такођер не знају ништа о том рату.

³⁾ Овде ће бити пре каква контаминација, јер самостална песма 73. код Милут. доста је идентична са оном епизодом у Вука.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се овде није могло мирном душом примити и певати, како Марко не познаје другог господара сем султана. Ту су дакле настале модификације, те се на мотив о писму, које долази и које изазива неодлучност и договарање између матере и сина, надовезују три позива: један је од угарскога краља, да му буде кум при венчању; други је од Јанка, да му буде кум при крштењу, и трећи позив од султана¹⁾. Мати му саветује, да прве две дужности колико му је год могуће брже сврши, па да иде цару на војску. Свакако је ово једини излазак из неприлике, што доста јасно сведочи, да је мотив овде постао доста извештаченим путем²⁾.

Са овим се слаже и то, што се у песми сасвим избрисало локализовање у Македонији, и ако се сачувало име Миња Костуранин. Овде је Миња настањен у Угарској, песма га је начинила Угрином (мађарска земља — мађарски војвода)³⁾.

Само још у једном рефрену стоји „Турчину јунаку.“ Пада даље у очи назив „мађарски“, јер је свагда у нашим песмама назив „угарски“; ово изражава државни, а оно пак етнографски појам. Као што рекосмо, наше песме себе и своје јунаке идентификују потпуно са називом „угарски.“ „Мађарски“ се употребљава онда, када се хоће противност да искаже (упор. ст. 165. у песми 59. код Вука и песму 81. на више места). Према томе може се узети, да је песма познијега постања, када државна веза није више потписивала народне противности. Тешко дакле, да ће наша песма старија бити од 1600. г. па и ако у себи има елемената, који би допирали у XV век.

Поред ове прераде на угарском земљишту одржала се ова песма у правом развијању у унутрашњости Србије, и то, судећи према два варијанта (Бог. 86. и 87.), морала је она имати двојак облик, један старији без арапске војне, претње Мињине и саветовања, и други млађи с овим новим моментима. Али и у оба ова варијанта код Бог. спомињу се 300 јаничара, као и у песмама, код Милут., Вука, па и код Јукића. Али ми нећемо износити овде, како једна песма пева и износи ове јаничаре а како

друга, него ћемо напоменути, да се доста види, колико су песме имале с њима муке, не знајући какву улогу да им даду. Како је њихово јављање без икакве мотивације, то је тешко мислити на амплификацију. Марку не треба никакве помоћи, те с тога нема ни смисла давати му помагаче. Ову недоследност тумачим само тиме, што држим да су јаничари припадали најстаријем облику приче. Знамо да је Марко покушао заузети Костур турском помоћу. Може бити да је о томе била каква стара историјска песма, пре него што романтични мотиви, као: отмица жене и преоблачење, не заменише историјске успомене. Па и у варијантима Бог. 86. ст. 73., 76.—78., и у 87., ст. 47.—49., 110. и даље, за тим Милут. 37. стр. 56., други стубац, и 58., први стубац сачувале су се неке тамне успомене о освојењу Костура. Угарска је обрада, изгубивши првобитно локализовање, а повукавши конзеквенцију из мотива о преоблачењу Маркову, испустила јаничаре¹⁾.

Али да се прерада ова вртнула с угарскога земљишта натраг у Србију, и да се овде стопила с обликом који је у њој још непрестано живео, сведоче песме код Вука и Милут.; јер ма да су оне сачувале локализовање у Македонији, ипак су примиле онај увод из песме 7. код Бог., не решивши, као ова горе, ону компликовану везу, те је увод наравно нејасан, таман. Шта се тиче Марка у Прилипу краљ угарски и војвода Јанко? У песми 41. код Филип. сачувало се чисто српско развијање, само контампновоано с другим мотивима (из Бог. 45., односно из Вука 97., као и из песме 69., опет код Вука).²⁾

За сада ћемо оставити поједине промене у овој песми. Таке су: мотиви о мачу, игри, злостављању и награди.³⁾

¹⁾ Упор. израз „добри витезови“ у ст. 88. и 92., који подсећа на првобитну обраду.

²⁾ Суданова понуда, да надокнади Марку губитак његова имања, његових двора и његове жене, налази се и у песми 87. код Бог.; ово не показује ни најмање утицаја са стране угарско-српскога круга песама. Колико је овај мотив стар види се отуда, што је ова понуда у Бог. 40. ст. 8.—25. на Бановић Страхињу пренесена (упореди код Бог. 40. песму ст. 25. са 87. песмом ст. 44). Сасвим је појмљиво, зашто је угарско-српска песма ово напустила: просто зато, што је то место и сувише турски звучи. Из песме код Милут. види се, да се прво испустила прва понуда „трибут“, а друге две су остале. Да су некада и угарско-српској појесији познати били, показује Бог. 40. ст. 8.—25.

³⁾ Без сумње да је Вук, чувши оваку песму као што је Јукићева, одбацио на страну, као песму без икакве вредности. Али баш ова песма има у себи много старинских прта, које нам много помажу да утврдимо, како се певала првобитна песма. Тако се и. пр. само у овој песми 7. код Бог. задржао у првобитном облику долазак Марков на Мињин двор и како га жена дочекује. Онаја се даље, да су песме код Вука, Милут. и Јукића међусобно једна на другу утицале.

¹⁾ Тако је у песми код Бог. а од прилике и код Вука. Милут. 37. сачувала је јасне трагове тога постојећег проширивања мотива. Овде стиже једно писмо од султана, друго од „силнога краља Матијаша“, треће од Миње Жидовине, како се у тој песми назива. Већ само то, што се име Матијино одржало, показује, колико је ова прерада стара.

²⁾ Код Милут. се ова неприлика још брже свршава, а најмлађа песма код Вука држи чвор опет по своје начину.

³⁾ Песма 147. код Качан. зове противника Маркова Фиља Мацарин (159. назива га са Вељо, а у 158. је Јанко от Косово). А да се овде није задржала представа из Бог. 7. песме па би нам то показивало, којим је путем јунак познате песме Филип Мацарина — његова се радња у 88. код Бог. преноси на Сибињанин Јанка — ушао у оће у народну појесију?

Ова је песма конкретан пример да потврди оно што смо у уводу поставили. Претресање ове песме уверило нас је, како би било неправдо судити о старости једне песме на основу неких оштрих априористичких критерија.

Готови смо са песмама дугога размера о Краљевићу Марку. Из те старе збирке упознали смо и две песме у десетерцу. Сем ових има у старој збирци од 1858. још неких занимљивих песама у десетерцу о Краљевићу Марку, но с овима ћемо се забавити у другом делу ове расправе.

Напоменућемо овде само, да је врло мала вредност (упор. код Бог. песму 91.); да се пре свега слика, коју овде добивамо о јунаку, кога прослављају многобројне песме у Вука, никако не може назвати ласкавим. Напоменућемо да се у песмама код Милут. не износи Марко баш у најлепшој боји, јер особито пада у очи оно прекомерно пиће, које песма једва чека да истакне, више пута и онде где му ни најмање нема места. Код Вука се износи то у много племенитијем и финијем укусу.

Када се такве ствари певале о Марку око половине прошлога века, као што н. пр. читамо код Бог. 91. и Милут. 111., то онда потпуно разумемо речи Рељковића:

Але није у коду пивати
Краљевића ко светца славити,
Који није заслужио славе,
Залуд људи што се њиме баве.

Тако исто можемо схватити речи Рајићеве: ако је оно истина, што се о њему у простим песмама пева, то је онда он био бруталан сидеција и обична пијаница, не гледајући на његова друга недела (в. Јагић у Раду од г. 1876.) кад се песме о Марку у обема старим збиркама, у оној дугога размера од 1700. и у оној краћега размера од 1758., као што смо већ видели, не истичу нити бројем, нити својом вредношћу. Али онда како да разумемо велики број и особиту вредност песама о Марку у Вуковој збирци, којима су млађе песме свакако много што шта интереснога додале? Да ли да мислимо, да је Марко тек при крају прошлога века порастао у очима народних певача?

Овоме се противе, прво, путни извештаји из XVI века, који познају Марка поред Новака Дебељака као славнога јунака из прошлости, и стављају га поред Милоша Кобиловића; друго, суд Гундулићев, који поред Кобилића и Свилојевић Михаја спомиње и Марка, као једног од оних јунака, који су вечиту славу код Срба стекли; али пре свега оно што нам прича Крижанић о садржини песама, које су се у његово време певале.

Он говори о *milites*, који су *post terga ipsorum (nobiles et militares viri) stantes canebant majorum laudes. Omnia autem illa cantica*, прича Крижанић даље, *continent laudes Marci Cralevitii, Novaci Debeljaci, Milossi Cobilitii et aliorum quondam heroum*. Овај обичај, вели даље, био је у цвету код Срба и Хрвата *adhuc nobis pueris*; дакле престао је тек крајем XVII века. Из даљих података ауторових видимо, за који крај може он специјално потврдити егзистенцију ових песама у XVII веку, т. ј. за покрајину на Кулци, дакле у средњу Хрватску. Крижанић наводи неколико стихова из ове појеснице — они су у дугоме размеру — и ту се баш пева о Марку, који се доводи у свезу са неким извесним Радосавом Северинцем¹⁾.

Да бисмо ову загонетку решили, потребно је осврнути се на песму о Новаку Дебељаку. Као што смо напред видели, егзистенција таквих песама за старије доба потврђује се многоструко, али једва да је од њих ма и мршави одломак до нас дошао. Свакако, да ће Старина Новак, стари хајдук из горе Романије, имати само заједничко име са Новаком у старим песмама, јер оно *laudes majorum* код Крижанића, тешко да се односило само на хајдука, као што се то пева у 2. песми Вукове III књиге. Па зар нас овде аналогија не гони на ло-

¹⁾ О овоме пева једна врло занимљива песма код Бог. под бр. 49. Како ова песма не стоји ни у каквој свези са песмама о којима смо говорили, то ћемо о њој рећи коју у овој напомени. То је једна од оне две песме — и то знатнија — које је Хекторовић забележио у Средњој Далмацији око половине XVI века онако, како су је рибари певали српским начном. Ова је песма донета из унутрашњости; она није спевана ни близу онога места где је забележена, него јој отаџбину морамо тражити много даље на истоку. Несрећном конјектуром Милошића, који је мислио да „удински“ треба поправити у „удбински“, замућена је сама ствар, која се именованом „Северино“, „Северинац“ тако лако растумачити даје. Северино није ништа друго него румунски Турна Северин; војводу удинског морамо дакле у оним крајевима тражити. Удин није пак ништа друго него чисто српски облик место старобугарскога Вџдинь, Бџдинь, дакле то је Видин. Да је то тако, потврђује и једна бугарска песма код Дозона под бр. 23., где се пева, како је паша видински лукавством ухватио и затворио хајдука Радана. Обе ове песме (Бог. и ова) особито се подударaju на неким местима, као:

Бог. ст. 61., 63.:

А сада ти вера буди, Радосаве, Влаткова,
Да те хоћу прид дружином поставити.

Доз. ст. 15.—18.:

В Мухамеда са закљввам — барјактарста го направја
— да води отбор-јунаци — да пази хазни от обир.

А да пеће облици у Бог. вера, верни, бед, који се често понављају, стајати у свези са пореклом песме са истока?

Ова песма доказује двоје: прво, да је и на истоку у XV веку било песама дугога размера; друго, да су те песме сад било овим било другим којим случајем, биле већ у XVI веку познате у приморју, које је велики простор делио од онога места где су ове песме постале. Не треба ни истицати, колико ово потврђује наше назоре, које смо изrekli у овој расправи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Утични закључак, да на Марка Краљевића пренесемо оно што поуздано знамо за Дебељак Новака? С тога ћемо узети, да је у XVI и XVII веку за наста било о Марку песама историјске садржине; али су се ове погубиле у XVIII веку и нису биле те среће да буду забележене у старом облику. Према томе би ове песме о Краљевићу Марку, забележене у овоме веку, биле нове творевине —

изуевши песму Миња од Костура — као што су и песме о Новаку.

Постанак и развитак ових нових песама о Марку Краљевићу, као и одговор на питање, који су се остаци из старијих песама сачували у новим, припада задатцима, које смо оставили да расправимо у другом делу наше расправе.

(Наставиће се)

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Српска Краљевска Академија. Споменик XXIII. Рашид-беја Историја Чудноватих Догађаја у Београду и Србији. Књига прва. С турског превео Д. С. Чохаџић. У Београду. Државна Штампарија Краљевине Србије. 1894. Цена 3 динара. Предговор IX стр. Текста 80. Прилози захватају 11 стр. и регистар на крају. Дело је у 4^о.

Новија српска историја, и ако почиње тек од почетка овога века, тако је оскудна домаћим изворима, да се човек мора чудити оној великој немарности нашој према делима наших предака, творца данашње наше отаџбине и данашње српске државе. Узмите које год хоћете доба од српске револуције 1804. па до 1858., и видећете да ни за једну годину немамо довољно тачних историјских података. Време првог устанка, она делатност и рад оних српских карактера, оних бораца у првом устанку, тако нам је тамна и непозната, тако далека и туђа, као да се то све није догађало тако рећи јуче, почетком овога века, него, као да се то догађало у првим столећима средњег века. Узмите време другог устанка под Милошем, исто тако. Узмите да сазнате онај мучни и тешким борбама испреплетани рад Милошев на тековини појединих права Србинових у нашој новој држави, исто тако је још покривен тамом, као да је Милош живео у средњем веку.

Узмите „Ђакову буну“ или „Абдулину“, или Милету Радојковића и крушевачких кнежева, па ћете свуда наићи на једно те једно. А шта да кажемо за спољни утицај појединих јевропских сила за време првог устанка, када се у Београду и Србији, у Тополи и око Кара-Ђорђа врзоше разни посла-

ници страних сила са најразличнијим политичким правцима и тежњама. Када се интереси појединих јевропских држава тако јако беху укрестили у Београду и Србији, да на крају крајева доведоше први устанак до 1813. год., шта ћете рећи за утицај политике западне и појединих јевропских држава за време Милоша од другог устанка па све до смрти његове? Зар се без тих података може сазнати тачно стање ствари и написати историја Србије од 1804. до данас? Зар се може оценити рад наша два најзнатнија, два најчувенија човека: Кара-Ђорђа и кнеза Милоша?

Ми млађи нараштаји, и поред живих људи из тога доба, не бисмо знали готово ни низ најпростијих догађаја доведених у једну целину, да није било једног туђина — Руса: Нила Попова, да напише Историју Србије од 1804.—1859. у делу „Србија и Русија.“ И сам наслов књиге каже да је она писана у вези са утицајем руске политике на српске прилике. Да ли је та књига писана пристрасно или не, то је друга ствар; али узмимо да ти хоћеш да се увериш је ли пристрасно или не, хоћеш да сравниш документа, исказа, исписе, извештаје и т. д. Запитали бисте се прво где ћете их наћи? Да, осем неколико збирака ми их немамо нигде. И оно што смо имали, ми смо варварски поцењали или продали на килограм, или забацили у старе архиве, по таванима разних надлежстава, те их једу мољци, попада прашина и труле због влаге и других неприлика.

Чини ми се да нигде у свету нема немарнијег народа од нас према својој прошлости, према својим претцима и према својој историји. Опо што је код других народа најдрагоценији материјал и за историју и политику, те га оштрим оком и марљивом руком сређују и чувају, не дајући да му се сваки приближи, то ми као какве непотребне арти-

чине продајемо на килограм или бацамо у разне залећке, где ће их и смрт наћи. Ми наше домаће документе или упропастисмо, или упропашћујемо, па их нестаје, и онда хоће ли бити какво чудо кад још ко на основу каквих докумената из страних држава, н. пр. из петроградских, бечких, париских, па најпосле можда и из турских архива, наслика нашу прошлост и светлу борбу наших дедова и прадедова за слободу онако тенденциозно и сметењачки, као што је то учинио са првим устанком г. В. М. Г. Медаковић у књижици: »Први српски устанак и његов жалосни свршетак. По архивним петроградским документима.«¹⁾

Зато је драгоцен сваки приложак, који се ма одкуда приложи као изворна грађа за историју Срба. Приложак има онда вредности, кад се приложи прво и прво онакав какав је, затим се коментарише и по нешто, што је нејасно, објасни. Такви прилози вазда ће служити као дивна помоћна грађа и историку и политичару, и дипломати и сваком оном, ко буде обрађивао културу српске државе у прошлости.

Као пример једног таквог приложка може послужити горе поменути »Споменик Српске Краљевске Академије.»

Рашид-бејова историја чудноватих догађаја у Београду и Србији, врло је важан приложак грађи за новију српску историју. Важан је из врло много разлога.

Рекох напред, да су многи и многи догађаји у нашој новијој историји, у оскудици извора и докумената, нејасни. Ова историја догађаја поред своје занимљивости и источњачког стила баца доста светлости на поједине догађаје наше новије историје, а нарочито за време прве владе кнеза Милоша и за владе Александра Кара-Ђорђевића. Сам г. Стојан Новаковић, који је и приредио ово издање Рашид-бејове историје, вели у предговору на једном месту ово:

»Ко буде читао његове (Рашид-бејове) мемоаре видеће, како кроз њих проговара оно друштво, које се за рачун турскога царства, боље рећи за своје материјалне интересе, овде у Београду и по осталим градовима Србије до последње могућности борило са Србима. Из ових ће се мемоара видети, како су се у тој борби према промењеним приликама и начини мењали. Ко би замислио како је било и могло бити хришћанима и Србима XIV, XV и XVI века, кад се најезда турска постојано ширила над нашим земљама, може се из ове књиге видети; како је опет било мусломанима и Турцима, кад је

1) О овој књижици, управ брошури, донећемо доцније опширан реферат на овом месту.

хришћанска слобода почела повраћати се у земље некада потлачене.» И заиста кад се читају ови мемоари, човек не само да може видети, бар у перспективи, како је било Србима, када потпадаху под власт турску, него човека чисто обузима нека сентименталност, која га доводи до размишљања и философирања, гледајући, како се једна сила првога реда повлачи, после неколико векова, са земљишта, где је стекла доста славе и гласа, и гледајући њене представнике, како, тако рећи, лелечу за бољим прошлим временима.

Историја чудноватих догађаја изгледа као нека врста елгије, јадиковања и туге, помешана са срџбом и једом једнога представника онога друштва, које се силом променутих прилика повлачи са београдске позорнице.

Поред свега онога, што до сада имамо о првој влади кнеза Милоша, кнез Милош се не види у пуној боји своје делатности, своје умешности, политике и довијања. У досадашњим описима не види се како је кнез Милош био неисцрпљив у досеткама, начинима и средствима да достигне оно што науми.

Али Рашид-бејова Историја... и ако врло оштро о њему пише, разуме се са гледишта оних који губе, представља га и износи пред нас у пуној слици, мал' не са свима контурама и бојама. Ко ушчита ове Рашидове мемоаре, тек ће тада видети, шта је био кнез Милош, какав је то био и човек и ум. Видеће у потпуној боји ону неуморну делатност кнежеву, ону умешност и досетљивост, окретност и сталност, да се послужи свима средствима, која су му при руци, а не штете српске интересе, само да достигне оно што науми. Ви у овим мемоарима видите неуморног Милоша где се свом снагом и досетљивошћу свога ума бори, и тако рећи отима једну по једну тековину од Турака за Србе. У исто време овде се виде, као у огледалу, све оне муке, невоље и препреке, које је имао кнез Милош да савлађује, задобивајући једно по једно право Србима и српској држави па и себи. Исто то види се и за прве владе кнеза Михаила.

Ови мемоари писани су у облику дијалога између двојице браће. Обојица су Београђани, али један је још 1825. отицао у Каиро, а други остао у Београду на огњишту својих предака, па непрестано, док је био у Београду, мотрио је сваки покрет међу Србима. Он је био мртва стража турских интереса у Београду. Мемоаре писао је Рашид-беј, човек Београђанин, који је проживео у Београду последње дане турскога живљења у нашој престоници. Био је човек уважен и међу Србима и Турцима. Уживао је поверење и наших влада и првака и турских

чуvara града београдског. Као човеку таквог угледа и положаја, биле су му познате све тајне српског двора и турских чуvara — београдских паша. Отуда су му познати сви догађаји наше новије историје као и све оне сплетке и интриге између наших кнежева и првака од 1815 — 1848. Исто тако и однос београдских паша према кнежевима и великашима нашим. Познат му је однос Порте према Србији, а у неколико и утицај руске политике на српске ствари.

Мемоари дају нам дивну слику оне олигархиске борбе од 1830—1848. Познате су му многе личности из тога доба као и њихов рад, њихове намере, њихове жеље. Јасно је представио прогонство Милошево; избор кнеза Милана 1839, затим избор кнеза Михаила. Његово путовање у Цариград, његов патриотски рад на ослобођењу српства, или управо прво заснивање оне велике идеје ослобођења и уједињења Српства, коју је кнез Михаило до смрти своје сматрао као најглавнију и најзначајнију ствар сваког српског кнеза и сваког Србина патриоте. Упоредо с тим види се и она кобна несрећна борба наших великаша против кнеза Михаила.

Даље се види рад турских представника и наших првака против кнеза и рад и једних и других на прогонству кнеза Михаила. Рашид-беј изнео је избор кнеза Александра Кара-Ђорђевића и први и други пут. Рад Вучићев у први мах са кнезом Александром, а после његов рад и против Александра и против кнеза Милоша.

Поред тога ови Рашид-бејови мемоари могу послужити као дивна грађа за спољну политику Србије, као и однос страних сила, а нарочито Русије и Турске, према Србији.

Ови мемоари бацају доста светлости на однос кнеза Милоша према устанку босанских капетана, ага и бегова против султана и султанских реформа. Нарочито су изнесени односи Милошеви према Хусеин-капетану из Градашца. Још је, поред тих односа, Рашид-беј у кратким потезима описао и сам устанак босанских првака против новачења султанских.

У мемоарима је описан рад свакога паше, као чуvara града, према Милошу и обрнуто. Има у овом делу врло добрих података за унутрашње односе српске. На пр. лепим је цртама представљен прелаз турских имања из турских руку у српске, као и онај свеколики заплетени рад око тога посла у Београду. Затим то исто по осталим градовима и паланкама по Србији. Доста су лепо описана исплаћивања кућа, земаља, чифлука и спахилука. За

овим од вредности су Рашид-бејова описивања и обележавања српске границе, које је почето на Дрини са исељавањем Турака из Лешнице и Лознице. Напоменуо је Рашид-беј и већи део оних сметња и заплета, које су имали Срби при повлачењу границе (види стр. 39. па даље). У мемоарима види се и постанак министарстава: унутрашњих дела, финансије, правде и министарства спољних послова. У исто време тада је одређен и састављен први српски буџет. У то време главна благајна прешла је из руку кнеза Милоша у министарство финансије (стр. 46.) у суми од 36.000 кеса, што чини 18.000.000 гроша¹. Тада је постао и онај „совет“, чије чланове није могао кнез да смени према члану 17. Устава од 1838. год. Тај члан унела је Порта да би свој утицај распростраила у Србији. Рашид-беј то потпуно признаје, јер на стр. 48. вели: „Јер онај члан у коме се говори односно постављања и отпуштања савјетника, циљао је на то да се турски уплив распростре у Србији“

Још се види постанак „Примирителног суда“, „Суда првог степена“ и „Апелације“, и то је на основу 30. члана Устава од 1838. Мемоари показују почетак рада кнеза Михаила на унутрашњем побољшању и напретку Србије, као и његова замисао и почетак да подигне тополивницу на Карабурми, коју доцније Кара-Ђорђевић премести и подиже у Крагујевцу. Овде се у мемоарима види и постанак Војене Академије у Београду за време кнеза Александра, исто тако и постанак топчидерске Земљоделске Школе. (стр. 68.).

У кратким потезима, Рашид-бејова историја чудноватих догађаја у Београду и Србији јесте кратак опис политичког развића Србије од српске револуције до 1848. год., где су измешани напори српска три кнеза на утврђењу српске државе, као и упорни отпори Турака у Србији, а нарочито у београдском граду против политичког напретка Србије. Поред тога ови мемоари износе пред нас многе и многе личности из наше новије историје, осветљују доста поједине њихне радње, њихне карактере, тако да ови описи могу послужити као грађа за животописе појединих људи, а још више за поједине историјске монографије из наше новије историје.

Кад човек прочита ову прву књигу Рашид-бејових мемоара, види да се она борба, коју је отпочео Кара-Ђорђе а наставио кнез Милош, наставила и после 1815. године, али та борба после 1815. није се наставила сабљом и ножем, топом и пушком,

¹ Једна кеса има 500 гроша.

већ се наставила у облику економске, грађанске и културне борбе по свима градовима у Србији где становаху Турци, а нарочито у Београду. Београд је био место, где се та борба најупорније водила, а за дуго време готово се може узети да је главни њен представник са турске стране био главом Рашид-беј, писац ових мемоара.

Из свих мемоара види се и то, како је политичка борба Србије имала јаког утицаја и на муслманско становништво по градовима Србије, а нарочито на муслманско становништво Београда. Читалац ће видети, како је та политичка борба поцепала муслманско становништво Београда на две странке. Једна од тих странака била је одлучнија, а била је састављена од грађана трговаца, занатлија и других, који су од почетка ослобођења највише губили, јер су им интереси највише крњени, зато су и били онако упорни и оштри у борби. Вођ ове странке, како се из самих мемоара види, био је писац ове књиге, Рашид-беј. Она друга странка умеренија била је састављена од наследне властеле и старијих спахија, који су радили, како изгледа, са више такта и политике него они први. За време Рашид-беја, вођ ове умерене странке био је Халид-беј. И ове две странке отимале су се о првенство и утицај на свакога пашу — чувара београдскога града. Према томе, каквог је карак-

тера и темперамента био који паша, сад је надвлађивала једна, сад друга странка. Често су пута ове странке у међусобној борби кретале поједине паше из Београда.

И ако је ове мемоаре писао мусломанин — можда их је писао, а сва је прилика да јест, после, пошто је отишао из Београда — опет их је писао Београђанин, који је живео у Београду, који је познавао врло добро Србију, и по разним мисијама више пута пропутовао Србију с једног краја на други. Он је био познат са свима нашим главнијим политичким личностима, па зато се ови мемоари могу узети као аутентичан извор за нашу новију историју. Истина има по где где, што би се могло одбити на сувишну ревност Рашид-беја према интересима турског царства; али, ови мемоари, у свези са осталом грађом, могу се препоручити пажњи свакога онога ко се бави нашом новијом историјом. Поред тога, због појединих описа, због оних ситница о појединим догађајима и лепоте источњачког стила, ови мемоари могу послужити и као лектира и забава.

Јун. 1894. год.
у Београду.

М. В.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

РАЗНИ ЗАПИСИ

Зимње спавање животиња као самонаркоза. — Многе се теорије новијега времена занимају испитивањем правога узрока спавању неких животиња преко зиме. Неки су физиолози мислили, да је том спавању узрок некаква материја која успављује и која се гради дејством мишића. *W. Preyer*, један од првих физиолога, који пођоше тим путем објашњења, приписиваше то спавање прекомерном стварању млечне киселине у крви; други опет, као *Errera*, помишљаху на постајање правих наркотика (средстава за успављивање), тако званих токсина и токсалбумина у крви. Полазећи с гледишта, да се зимње спавање сисара од обичнога ноћног спавања разликује само дужим трајањем и већом чврстоћом, проф. *Raphael Dubois*, у Лиону, бавио се дуго време испитивањем крви успаваног мрмота

(*arctomys marmota*), не могаше пак у њој наћи ни трага од токсина или токсалбумина. Али је нашао знатно нагомилану *угљену киселину* у крви, што се ласно објашњава спорашћу дисања и крвотока, низином температуре и концентрацијом (згушњавањем) крви. Ова густа, тешка, угљеном киселином богата крв била би и сама довољна да објасни чврсто спавање (хипнозу) животиња; али се, осим тога, потрошњом беланчевине у телу ствара и *ацетон*, и као да ове две материје (угљена киселина и ацетон) производе самонаркозу. И доиста је огледом доказано, да ацетон, кад се уштрца у ћелично ткање једнога великог, добро храњеног мрмота, који није у стању зимњега спавања, изазива дуготрајно онесвешћење, сасвим слично зимњем мртвилу, само што се температура тела не смањује.

(Прод.)

С. П.